

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ADOLPH HANNOVERS
FÆDRENE OG MØDRENE SLÆGT

Maunover
Ac. D. Prof.

ADOLPH HANNOVERS

FÆDRENE OG MØDRENE SLÆGT

UDGIVET I ANLEDNING AF HUNDREDAARSDAGEN FOR
HANS FØDSEL

AF

MARTIN AD. HANNOVER

TILLIGE INDEHOLDENDE

ADOLPH HANNOVERS AUTOBIOGRAFI

SAMT EN FORTEGNELSE OVER HANS
VIDENSKABELIGE ARBEJDER M. M.

1814—24. NOVEMBER—1914

KJØBENHAVN

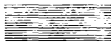
TRYKT HOS J. JØRGENSEN & Co. (IVAR JANTZEN)

1914

*Ahnen sind für den nur Nullen
Der als Nul zu ihnen tritt.
Steh als Zahl an ihrer Spitze,
Und die Nullen zählen mit.*

TRYKT I 400 NUMMEREREDE EXEMPLARER

N^o

FORORD

NÆRVÆRENDE Arbejde udsendes i Anledning af Hundredeaarsdagen for min Faders, Lægen Prof. Dr. med. *Adolph Hannovers* Fødsel den 24. November 1814.

Det var oprindelig kun min Tanke at samle Materiale til en Stamtavle over min Faders Slægt; jeg tænkte mig ikke Muligheden af at kunne finde blot tilnærmelsesvis saameget Stof til Slægtens Historie, som jeg nu her kan forelægge Slægt og Venner. Hvis det derfor ofte vil synes, at der er mange udfyldte Huller i min Fremstilling, maa man tage Hensyn til, hvor spinkelt et Grundlag jeg havde at gaa ud fra, og hvor magert et Materiale jeg har haft til Raadighed. Thi om min Faders fædrene Slægt vidste jeg i Grunden ikke stort andet, end at min Farfader *M. A. Hannover* var kommen hertil fra Altona i Aaret 1807, samt at for endel Aar siden min Oldefaders Navn *Abraham Hannover* var vist mig i en gammel hebraisk Bogs Subscribentliste; og om min Farmoders Slægt *Goldschmidt* vidste jeg næsten ikke andet, end at hun, *Fanny Hannover*, og hendes Brødre vare fra Danzig og i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede havde bosat sig i Kjøbenhavn.

Der var i den forudgangne Slægt en vis Sky for at tale nærmere om dem, der vare døde; jeg troer, at de Ældre dengang ikke tænkte sig, at de Unge kunde have Interesse for Slægtens Historie, og de havde det maaske heller ikke selv. En Undtagelse herfra var dog min Faders Omtale af hans Forældre; dem havde han elsket, medens de levede, dem saa han op til efter deres Død og dem mindedes han og talte om, saasart Lejlighed gaves. Det har derfor været mig en særlig Tilfredsstillelse her at kunne give en nogenlunde fyldig Levnedbeskrivelse af disse mine Bedsteforældre, *M. A.* og

Fanny Hannover, og selv om den mange Steder paa Grund af skortende Materiale er højst mangelfuld, tør jeg dog maaske haabe, at man til en vis Grad faar et Billede af begge ved Hjælp af, hvad her er berettet om dem. Skulde det derved være lykkedes mig at redde dem fra Forglemmelse, er det min Overbevisning, at min Fader vilde have sat stor Pris paa, at hans Hundredaarsdag blev benyttet som Anledning til at rejse et Æresminde for hans højtelskede Fader og Moder.

Nogle gamle Breve, min Bedstefader *M. A. Hannovers* Handelsbøger 1821—34, hans private Kassebog for endel af disse Aar, et Par Testamenter og Opgjørelser af nogle Dødsboer og endelig min Faders Correspondance med sin Moder og sine Sødskende, navnlig under hans store Udenlandsrejse 1839—41, var i Grunden alt, hvad der stod til min Raadighed, da jeg for et Par Aar siden begyndte mit Arbejde. Hvad der derfor herudover findes i min Bog, er ved et meget stort personligt Arbejde samlet herhjemme og paa mine Rejser i Udlandet.

Den jødiske Skik, at lade Gravene være urørte for bestandig, har været mig til stor Nytte for de ældre Generationers Vedkommende. Paa de endnu ofte velbevarede Gravstene anføres nemlig stedse foruden Navn og Dødsdag tillige den Afdødes Faders Navn; det er derved lykkedes mig at oplyse ikke saa faa Slægtled for de direkte Liniers Vedkommende. Da det viste sig, at saavel min Faders fædrene som hans mødrene Slægt allerede for 250 Aar siden vare bosatte i Altona og saagodtsom alle ligge begravede paa denne Byes jødiske Kirkegaard, lod jeg Altona-Menighedens gamle Protokoller gjennemgaa, og da disse ligesom Inscriptionerne paa Gravstenene ere paa Hebraisk, maatte jeg hertil søge sagkyndig Assistance, for hvilken jeg ikke her vil undlade at bringe min lærde Ven, Klausrabbiner *Ed. Duckesz* i Altona, en hjertelig Tak. Hans store Grundighed i Forbindelse med hans varme Interesse for den ham stillede Opgave har været af stor Betydning for mit Arbejde.

Derimod er det ikke lykkedes i Danzig at skaffe et tilsvarende Materiale tilveje, da de fleste Gravstene, Protokoller og lign. ved Byens gjentagne Belejringer og Ildebrande ere gaaede til Grunde. Jeg har personlig søgt Oplysninger i det derværende Statsarkiv, men med meget lidt Udbytte; kun i en enkelt gammel Chevrabog, der er i den nuværende Menigheds Besiddelse, er fundet enkelte Notitser om *Fanny Hannovers* Bedstefader *Amschel Hirsch*, der i det 18de Aarhundrede var den daværende Menigheds ledende og mest bekendte Mand.

I det danske Rigs- og Landsarkiv har jeg dernæst gennemgaaet alt hvad der findes vedrørende Slægtens Medlemmer, og her er den Omstændighed kommen mig til Gode, at de af dem, der efterhaanden har bosat sig her i Landet, paa alle Stadier af deres Liv i deres Egenskab af fremmede Jøder have været tvungne til at ansøge Kongen og Cancelliet om Bevillinger; man støder derfor stadig paa deres Navne saavel i Registranterne over kongelige Bevillinger som i 2det Departements Brevbøger. Ogsaa de ved adskillige Sager opbevarede Aktstykker har jeg ofte haft Nytte af at gennemgaa.

Imidlertid havde jeg neppe vedligeholdt min Interesse for Arbejdet, hvis jeg ikke overalt, hvor jeg henvendte mig, havde været Gjenstand for saa stor Imødekommenhed. Den Interesse for den Opgave, jeg havde stillet mig, som saavel min Slægt her i Landet, og da først og fremmest min kjære gamle Moder, som de i Udlandet bosatte Grene af Familien stadig har lagt for Dagen, har i Forbindelse med den Iver, som Arkiv-, Biblioteks- og andre Embedsmænd har vist for at stille mig Materiale til Raadighed, været mig til stor Opmuntring. Jeg er derved bleven saamange Mennesker Tak skyldig, at det er mig umuligt her at takke hver Enkelt.

Der er hist og her omtalt Forhold og gjengivet Aktstykker, der maaske strengt taget ikke direkte vedrører Slægtens Historie, men jeg har ment at give Bogen noget mere almen Interesse ved at medtage Ting, der maaske kan hidrage til Oplysning om ældre Tiders Næringsforhold og desl., og jeg maa her benytte Lejligheden til at gjøre opmærksom paa, at den Omstændighed, at der saa ofte tales om pecuniære Forhold, ikke skyldes, at Penge har spillet en større Rolle end almindeligt for de i Bogen omhandlede Personer; Grunden hertil er derimod simpelthen den, at det allermeste Stof, som det har været muligt at fremskaffe om dem, hidrører fra Skattebøger, Regnskabsbøger, Testamenter og lgn., ligesom det heller ikke maa glemmes, at alle i Slægten indtil min Fader uden Undtagelse have været Kjøbmænd.

Som Bogens Titel angiver, handler den om min Faders Slægt, ikke om ham selv. En Søns Værdsættelse af sin Fader har efter min Mening ikke megen Betydning, desuden bliver min Faders Liv og Virksomhed nu ved hans 100-Aarsdag i rigt Maal gjort til Gjenstand for Bedømmelse fra competent Side. Kun for at den opvoxende Slægt kan finde samlet paa eet Sted, hvad der vedrører den af Slægten, der har gjort Navnet mest kjendt, har jeg som Bilag ladet trykke min Faders Autobiografi, en for Størstedelen af ham selv udarbejdet Fortællelse over hans Skrifter samt et Par danske Nekrologer.

Hvis nu Værket, som det her foreligger, samtidig med at yde et Bidrag til svundne Slægters Historie maatte være i Stand til at give de Unge i Slægten Lyst til at følge de Hedengangnes Spor i ubetinget Retsindighed, stærk Pligtfølelse og stor Virkelyst i Forbindelse med udstrakt Godgjørenhed, saa er mit Maal naaet; der vil da ved kommende Slægters Liv og Virken flettes nye Laurbær ind i den Krands, som det her har været min Hensigt at lægge paa min elskede Faders Grav.

MARTIN AD. HANNOVER

INDHOLD

	Side
Indledning	11
Adolph Hannovers fædrene Slægt	15
Joel Amsterdam 17. Hirsch Joel 17. Jacob Hannover 21. Salomon Hannover 24. Abraham Hannover 28.	
Adolph Hannovers mødrene Slægt.	33
Meyer Abraham Goldschmidt 35. Jonathan Goldschmidt (Oldenburg) 36. Asser Amschel Hirsch 41. Jacob Jonas Goldschmidt 47. Rachel Goldschmidt 49.	
Adolph Hannovers Forældre	55
Moses Abraham Hannover 57—98. Fanny Goldschmidt 63—66. Fanny Hannover f. Goldschmidt 99—104.	
Fanny Hannovers Sødskende	105
Meyer Jacob Goldschmidt 109. Jonas Jacob Goldschmidt 111. Hirsch Jacob Gold- schmidt 114. Moritz Jacob Goldschmidt 119. Samuel Jacob Goldschmidt 128. Jonas Moses Jacoby 131. Joseph Johannes Jacoby 133.	
Adolph Hannovers Sødskende.	137
Jacob Hannover 139. Siegfried Hannover 144. Ida Henriette Hannover 149. Martin Emil Hannover 153.	
Stamtavle over Adolph Hannovers fædrene Slægt.	157
Stamtavle over Adolph Hannovers mødrene Slægt	169
Adolph Hannover	179
Autobiografi 181. Videnskabelige Arbejder 184. Af danske Nekrologer 191.	
Navneregister	201

FORKORTELSER

- A. Altona.
 - K. Kjøbenhavn — Kopenhagen — Copenhagen.
 - S. Stockholm.
 - D. Datter — Tochter — Daughter.
 - f. født — geboren — born.
 - d. død — gestorben — died.
 - ∞ gift med — verheirathet mit — married.
 - s. se — siehe — vide.
 - Ad. H. Adolph Hannover.
 - M. A. H. Moses Abraham Hannover.
-

ADOLPH HANNOVER nedstammer baade paa fædrene og mødrene Side fra jødiske Patricierslægter, og skjønt han er den første, der er født i Kjøbenhavn, havde hans Forfædre ved hans Fødsel allerede i næsten 200 Aar level under de danske Konger, idet hans fædrene Slægt kan paavises uafbrudt at have boet i Altona siden Midten af det 17de Aarhundrede; hans Moder var ganske vist født i Danzig, men ogsaa hendes Forfædre havde lige saa langt tilbage i Tiden boet i Altona, hvor endnu hendes Fader var født.

Paa den Tid, da disse to Slægters Historie begynder, var Jødernes Stilling overalt i Europa miserabel; i al Korthed skal her gjøres Rede for deres Forhold i *Altona* og *Danzig*.

Altona hørte under Greverne af Schaumburg indtil Aaret 1640, da Byen eller rettere sagt Fiskerlejet indlemmedes i Danmark. Der menes saa tidligt som 1584 at være givet nogle enkelte tyske Jøder Tilladelse til Ophold i Altona, i ethvert Fald er den ældste Gravsten paa Byens gamle jødiske Kirkegaard i Königstrasse, hvor saagodtsom alle Medlemmerne af begge de her omhandlede to Slægters ældre Generationer ligge begravede, fra Aaret 1621.

Der gjordes dengang og endnu i lange Tider Forskjel paa portugisiske og lydske (polske) Jøder; og medens Hamburg kun gav de første Adgang, blev Altona allerede tidligt i det 17de Aarhundrede et Fristed for de sidstnævnte, selvfølgelig kun imod betydelige Afgifter; de maatte kjøbe hvad man kaldte »Schutzbrief«, og naar de besøgsvis vilde gjøre Forretninger i Hamburg, maatte de ogsaa dér betale en Slags Accise. I 1647 forjoges endel tyske Jøder, der trods Forbudet havde indsneget sig i Hamburg, til Altona, og omvendt jog i 1657 Svenskerne alle Jøder ud af Altona, saa de maatte tage deres Tilflugt til Portugiserne i Hamburg. De kom imidlertid snart igjen tilbage til Altona, men 15 Familier blev boende i Hamburg og dannede der den tysk-israelitiske Menighed, som hurtigt fik Tilgang af tyske Jøder, der toge Ophold i Altona under Paaskud af at være i de portugisiske Jøders Tjeneste.

I 1671 blev den saakaldte Drei-Gemeinde dannet af Menighederne i Hamburg, Altona og Wandsbeck og S. M. Neumark (d. 1706) blev dens første Overrabbiner. Imod et Reglement i 1710 for alle Jøder i Hamburg protesterede Portugiserne kraftigt, men til ingen Nytte; de paaberaabte sig deres gamle Privilegier og vilde ikke paa nogen Maade sættes i Klasse med de andre. Resultatet blev ogsaa, at i Løbet af de 100 Aar, dette Reglement stod i Kraft, svandt deres Menighed lidt efter lidt ind, og der er nu næppe mange tilbage af disse Slægter, om hvis Velstand deres pragtfulde og velbevarede Gravstene i Sarkofagform paa den ovenomtalte Kirkegaard i Altona endnu den Dag idag vidner; denne ejedes nemlig af den portugisiske Menighed i Hamburg, først langt senere fik man her selv en jødisk Kirkegaard.

Medens Jøderne i Altona hverken i 1814 eller i 1849 fik Del i de Rettigheder, der tilstodes Jøderne i Kongeriget Danmark, havde Jøderne i Hamburg en kort Tid Ligeberettigelse med deres christne Medborgere. Da denne By nemlig i Aaret 1811 indlemmedes i Frankrig, gav Napoleon dem fuld Borgerret, som de dog atter mistede ved Wienerkongressen.

I *Danzig* turde ingen Jøder bo, før Napoleon i 1807 indtog Byen: derimod kunde de købe sig Ret til at bo i de omliggende Landsbyer hos disses Ejere, de polske katholske Biskopper. De fleste Jøder boede i Alt-Schottland, hvor ogsaa *Adolph Hannovers* Moder var født. Skotske Linnedvævere havde i det 14de Aarhundrede her grundlagt en Koloni; derfra menes Navnet at hidrøre. Efter en Tidlang at have været fri Hansestad kom Danzig under polsk Overhøjhed og beholdt ganske vist ved Polens første Deling i 1772 sin Uafhængighed, men fik sin Handel forringet ved fra nu at være helt omgivet af preussiske Toldgrændser. Derimod høstede de preussiske Distrikter rundt om Byen, navnlig Alt-Schottland, stor Nytte heraf, f. Ex. ved den aarlige Messe, som Fred. II indførte dér for at tilføje Danzigs berømte Dominikmesse Skade. Den jødiske Menighed talte paa dette Tidspunkt 55 Medlemmer, der hver betalte 12 Thlr. om Aaret for at være preussiske »Schutzjuden«. Desuden maatte de betale »Klassensteuer«, og til denne Skat var deres samlede Indtægt ansat til 34,800 Thlr., hvoraf den rigeste Mand, *Reb Amschel*, Adolph Hannovers Oldefader, alene for sin Del betalte Skat af 4000 Thlr. Foruden disse Skatter maatte Menigheden hvert Aar desuden fra det kgl. Porcellains-manufactur købe for 1700 Thlr. Varer, det saakaldte »Judenporzellan«, der, naar det solgtes, kun kunde udbringes til 800 Thlr.

Ved Polens 2den Deling 1793 tilfaldt Danzig Preussen, hvorved Byens Handel voxede betydeligt, indtil i Aaret 1806 Havnen blokeredes samtidig

med at Englænderne opbragte alle preussiske Skibe. Efter Slaget ved Jena blev Danzig i 1807 i 3 Maaneder belejret, bombarderet og endelig erobret af Franskmandene og samme Aar ved Freden i Tilsit gjort til en Fristad med fransk Garnison og Guvernør. Efter Napoleons Forlangende indrømmede man Jøderne fri Adgang til Byen, men man nægtede dem baade Ret til Handel og Adgang til Børsen.

Efter Napoleons Tilbagetog fra Rusland i 1812 blev Byen i 11 Maaneder belejret af Kosakker og Preussere, samtidig med at en engelsk Flaade bombarderede den. Paa dette Tidspunkt var Elendigheden paa det højeste i Danzig; hvem der kunde, flygtede, deriblandt mange Jøder; inden Belejringen begyndte, var nemlig Forstæderne, hvor en Mængde af dem boede, blevne stukne i Brand. Byen maatte tilsidst overgive sig og inkorporeredes i Preussen. Da Forstæderne ikke maatte gjenopbygges, var man nødt til at give disses hidtidige Indbyggere, deriblandt Jøderne, Ret til at bosætte sig i selve Byen. I Preussen havde Jøderne paa dette Tidspunkt imidlertid faaet Borgerret og vare blevne fritagne for de dem hidtil paalagte særlige Afgifter. Danzigs Magistrat, der strax i Januar 1813 havde berøvet dem den Borgerret, de havde haft under det franske Regimente, maatte indrømme Jøderne de samme Rettigheder, som de havde i det øvrige Preussen, men mødte megen Modstand herimod fra Byens ledende Kjøbmænd, ja, Sagnet fortæller endog, at en Raadsherre skjød sig af Sorg over, som han i et efterladt Brev udtrykte sig, »at kunne risikere i Raadet at komme til at sidde ved Siden af en Jøde«.

ADOLPH HANNOVERS
FÆDRENE SLÆGT

Joel Amsterdam.

OM Slægtens Stamfader *Joel Amsterdam* vides saare lidt. Endskjønt hans Navn findes i Begravelsesbogen, er det trods ivrig Søgen ikke lykkedes hidtil at finde hans Grav paa Altonas gamle Kirkegaard. Hans Navn tyder paa, at han, ligesom flere af de ældste jødiske Slægter i Altona, stammer fra Holland. I Lighed med hvad han allerede i 1622 havde gjort efter Anlæggelsen af Glückstadt, opfordrede Chr. IV nemlig i 1641 i et Brev til den jødiske Menighed i Amsterdam nogle af dens Medlemmer til at bosætte sig i Altona; samtidig forbød han som bekjendt saagodtsom ganske Jøder Adgang til det egentlige Kongerige.

Joel Amsterdam kaldes kun saaledes i Begravelsesbogen; paa hans Sønners Gravstene benævnes han derimod stedse *Moses Joel*; det maa derfor antages at han, som det dengang var Skik, under en Sygdom har faaet et nyt Fornavn. Det eneste Sted han nævnes er, da hans Søn *Hirsch Joel* 11. Tamus 1704 betaler Menigheden 72 M. 8 Sch. »for sin Fader Joel Amsterdam«; men man kan ikke se, om det er Arveafgift, der erlægges, eller om det er en Skat, som Faderen ved sin Død har været Menigheden skyldig. Imidlertid maa det antages, at Joel har boet længe i Altona, da der paa hans Søns Gravsteen staar, at Navnet er »bekjendt og berømt fra den tidligste Tid«.

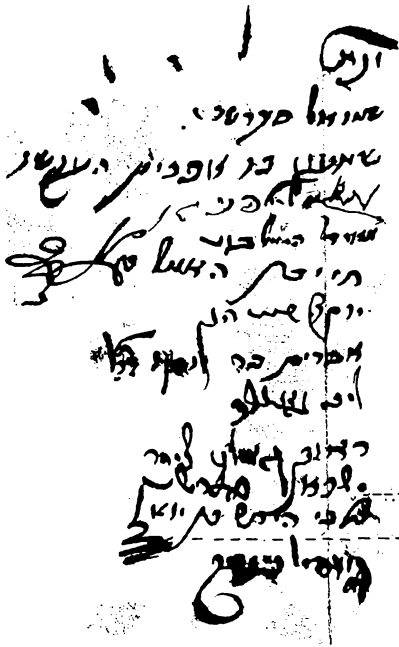
Joel Amsterdam vides at have haft 3 Søner: *Zewi*¹⁾ *Hirsch Joel*, den nulevende Slægt Hannovers Stamfader, *Uri Pheibisch Joel* og *Abraham Jacob Joel*.

Hirsch Joel.

Zewi Hirsch Joel maa antages at være født ca. 1650; men noget bestemt Aar kan ikke angives. Paa Gravstenene, der for den ældste Tid saagodtsom

¹⁾ Zewi er det hebraiske Ord for Hjort, altsaa ensbetydende med Hirsch.

er den eneste Kilde, anføres nemlig altid Dødsdagen, ofte endog tillige Begravelsesdagen, derimod aldrig Fødselsdagen. Der findes heller aldrig nogen nøjere Angivelse af den Alder, den Afdøde opnaaede. Hvis der overhovedet staaar noget herom paa Gravstenene, indskrænker det sig til en Bemærkning

om, at han eller hun døde »ganske ung«, »i sine bedste Aar« eller »højbedaget«. Ikke engang paa Stenen her paa Kirkegaarden over *Adolph Hannovers* Bedstemoder, der døde i 1829, og om hvem det er lykkedes at oplyse, at hun var født 1750, hvad de Efterlevende dog dengang sikkert maa have vidst, staaer der andet end Døds- og Begravelsesdag.

Den første Gang *Hirsch Joel* nævnes i Menighedsprotokollen, er i Aaret 1685, hvor det omtales, at »29. Tamus kom Hirsch, Joels Søn, til os og viste os et Bevis, i Henhold til hvilket Samuel, Leb Altonas Søn, havde afstaaet en halv Plads i Synagogen til Hirsch Joel, der derfor herefter skal have Ret til Pladsen tilhøjre for Moses Fürst, sammen med Isaac Juda Leh«.

Hirsch Joel har været en velhavende Mand; allerede i 1687 betalte han 53 M. om Aaret i Skat, senere mere. Af Skattebøgerne sees endvidere, at han til »Pletten« eller »Platten« : Spisebilletter til fattige, tilreisende Jøder paa de jødiske Helligdage aarlig betalte 4 M., og at han ved en Indsamling i 1698 til Byen Worms, senere ogsaa til Krakau, gav et Bidrag af 9 M. I Aaret 1697 medunderskriver han som Repræsentant for Menigheden, da denne yder Menigheden i Posen et Laan paa 1000 M., og baade han og hans Broder Pheibisch giver ogsaa Bidrag hertil.

Hirsch Joel var dog ikke blot en rig, men ogsaa en anseet Mand. I Aaret 1687 blev han saaledes valgt til at beklæde den betroede Plads som Kasserer for Menigheden, og samme Aar blev han Synagogeforstander. Stillingen som disse var dengang stærkt eftertragtede, da de eneste Æresposter, som Jøder kunde opnaa, var ved Valg blandt deres Troesfæller at blive sat til at deltage i Bestyrelsen af Menighedens Anliggender. At komme i Besiddelse af en saadan Post var derfor ofte Folks hele Ærgjerrighed, naar de efter et langt Livs Arbejde var naaet til nogen Velstand; de saa da deres Livsværk kronet ved den Hæder, en saadan Plads gav dem i den Kreds, hvori de færdedes, og samtidige Kilder beretter derfor om aarelange Stridigheder om disse ulønnede Hverv mellem en Menigheds rigeste og mest anseede Mænd. Naar derfor *Hirsch Joel* saa tidligt og efter ham saamange af hans Efterkommere have beklædt disse Æresposter, maa man deri se et Bevis paa Slægtens tidlige og stadige Anseelse indenfor Allonas jødiske Menighed.

Hirsch Joels fremragende Stilling fremgaar ogsaa af, at han allerede i 1685 blev valgt til Medlem af en Commission, der skulde vælge en ny Overrabbiner; Valget faldt paa Salomon Mirels Neumark. Da det er første Gang, *Hirsch Joels* Underskrift findes i Menighedens Protokol, gjengives den paa Side 18 sammen med de øvrige Navne; *Hirsch Joels* er understreget. Adskillige af de andre Underskrivere ere omtalte i *Glückel von Hameln's* Memoirer fra det 17de Aarhundrede; saaledes hendes Mand *Levitten Chaim Joseph von Hameln* og den senere omtalte *Chaim Cleve*, hvis ene Sønnedatter *Mirjam* blev Svigermoder til *Moses Mendelssohn*, medens den anden, *Eva* ved sit Giftermaal med *Salomon Hannover* er en af den nulevende Slægt *Hannovers* Stammødre.

Hirsch Joel var 2 Gange gift; først med en Datter af *Juda Loeb*, vistnok ham som med Tilnavnet den Lærde omtales i ovennævnte Memoirer som Svigersøn af *Nathan Spanier*. Hendes Navn var *Peschen* (*Pauline*) og hun døde i 1692. Hendes endnu velbevarede Gravsteen paa den gamle Kirkegaard

Peschen, *Hirsch Joels* Hustru:
d. 1692

i Königstrasse i Altona bærer, som foranstaaende Afbildning viser, en lang Indskrift om hendes udmærkede Egenskaber. I dansk Oversættelse staa der omtrent følgende: »I Ærbarhed og med Værdighed blev hendes Hus ført; Fromhed og Velgjørenhed prydede hende; fra hendes tidligste Ungdom til hendes Dages Ende gav hun milde Gaver til de Trængende; ved hendes

Død veg Glandsen fra hendes Hus. Den, der omtales saaledes, er Peschen, en Datter af Juda Loeb, den rige og fornemme Hirschs, Joels Søns, Hustru. Hun døde og blev begravet 18. Schwat 1692«.

Hirsch Joel, d. 1718

Anden Gang var Hirsch Joel gift med Aron Hechts Datter *Sarah*. Hun døde 1718, og om hende berettes der paa hendes Gravsteen: »En Kvinde, der gik den rette Vej i Livet; hendes mange Dyder forbleve ikke ukjendte: det er Forstanderen Hirsch Joels Hustru«. Kun 4 Uger overlevede *Hirsch Joel* hende; han ligger begravet ved Siden af sin første Hustru; paa hans Gravsteen staa paa Hebraisk følgende: »Her hviler en Mand, der vandrede den rette Vej, som levede i Redelighed og Ærefrygt for sin Gud. Han ilede som en Hjort (Hirsch) for at opfylde Herrens Bud. Hans Navn er bekjendt og berømt fra den tidligste Tid; det er Forstanderen, Menighedens Fører, Zewi Hirsch, Søn af Moses Joel. Han døde den 3. og blev begravet den 4. Tamus 1718«.

Hirsch Joel havde en Søn *Pheibisch*, om hvem kun vides, at han døde 1731; en Datter *Sarah Rebecca*, Salomon Fuchs's Hustru, der døde 1728; en Søn *Leb Levin* samt en Søn *Nathan*, fra hvem en talrig Slægt med dette Navn som Efternavn nedstammer. Endelig havde han Sønnen *Jacob*, der antog Efternavnet *Hannover*, og fra hvem den nulevende Slægt *Hannover* nedstammer.

Hirsch Joels Broder **Uri Pheibisch (Philip) Joel** nævnes ofte i Menighedens gamle Bøger. Han blev Kasserer, da Hirsch Joel i 1685 rykkede op til Synagogeforstander, hvilken Plads han ogsaa arvede efter Broderen, da

denne i 1697 blev Repræsentant. Han omtales som en rig Mand, der altid havde Lyst til at deltage i nye Foretagender; hans stort anlagte, oversøiske Handelsforbindelser indbragte ham alene en stor Formue. Det har imidlertid intetsteds været at finde, i hvilken Verdensdel han drev denne Handel; muligvis har han kun drevet den blandt Jøderne i Hamburg og Altona almindelige Forretning med Diamanter og Perler, som de fik dels gennem direkte Handelsforbindelser over Land med Indien, dels indirekte over Holland; men det kan ogsaa være, at han har haft Del i det betydelige Hvalfiskeri, der i det 18de Aarhundrede med saa stor Fordel dreves fra Altona, navnlig af Jøder.

Uri Pheibisch Joel døde i Altona 1707, og paa hans Gravsteen staar: »Her hviler en fremragende Mand, der var Stor-Kjøbmand. Han udstrakte ogsaa sin Virksomhed hinsides Havet, men døde, før hans Aar vare naaede. Han havde Navn som en fremragende Taler. Det er Moses Joels Søn, den fornemme Uri Pheibisch, der døde 8. Siwan 1707«. — Ved Siden af ham ligger hans Hustru begravet, der kaldes den højtlbedagede, værdige og fromme *Recha*, Joseph Wagners Datter, død 26. Isar 1728.

En Søn af *Uri Pheibisch Joel* hed *Joseph Juspa*; fra ham menes den bekjendte Talmudist *Samuel Samuel*, der senere antog Familienavnet *Hannover*, at stamme; han har skrevet flere bekjendte og meget benyttede hebraiske Bøger. En Søn af ham *Joseph Hannover* var Klausrabbiner i Hamburg og var blind.

En anden Søn af *Uri Pheibisch Joel* hed *Jona* og boede i Hamburg.

Om Hirsch Joels anden Broder (**Abraham**) **Jacob Joel** vides kun, at han døde 22. Tamus 1730. Han kaldes paa sin Gravsteen: »Den redelige, der vandrede i Fuldkommenhed«.

Jacob Hirsch Joel,

ogsaa kaldet **Jacob Hannover.**

Jacob Hirsch Joel kaldes i Menighedens Bøger ofte ogsaa *Jacob Hannover*, paa Hebraisk Hanuber. Da der ingen Tvivl er om, at han baade var født i Altona og boede det allermeste af sit Liv der, maa Grunden til, at han har faaet Navn efter den nærliggende By Hannover, være, at han en Tidlang i sin Ungdom har opholdt sig dér. Han har muligvis været sendt dertil for at lære at »lerne« i den berømte Jeschiwa Lehrschule dér hos Rabbiner

Meyer Isachar Behrend Cohen, der var født i Altona. Det var ikke ualmindelig, at rige Folk i Altona sendte deres Sønner til ham; men enten det nu forholder sig saaledes med Jacob Hannover eller om han blot har været i Hannover for at lære Handel, saa maa der dog desuden have været en særlig Grund til at netop han fik Navn efter Byen. I det Hele var det jo paa det Tidspunkt ret sjældent, at Jøder overhovedet havde egentlige Familienavne. Som det ogsaa vil sees af det Foregaaende, kaldtes de med deres Fornavn, efterfulgt af Faderens Navn. Mange af dem havde desuden et Tilnavn, ofte efter en By eller et Land, men dette arvedes kun sjældent; vi have ovenfor seet, at ingen af Joel Amsterdams Sønner kaldte sig Amsterdam.

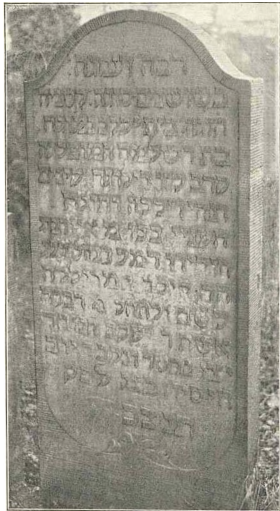
Helt anderledes med Navnet *Hannover* i denne Slægt, idet alle der nedstammer fra Jacob Hannover, uden Undtagelse kalder sig Hannover. Han selv kaldes afvexlende Jacob Hirsch Joel og Jacob Hannover, men ingen af hans Brødre eller nogen af deres Efterkommere kaldes nogetsteds Hannover. Det er derfor kuriøst engang imellem at finde ham i Menighedens Bøger kaldt Jacob, Søn af Hirsch Hannover. Hirsch Joel, der aldrig i levende Live har heddet Hannover, kaldes her altsaa saaledes, fordi en af hans Sønner har antaget dette Navn.

Jacob Hannover var bosat i Altona, hvor han til Menigheden i aarlig Skat betalte 19 M., der menes at have svaret til en aarlig Indtægt af 2400 M.; i Statsskat til Danmark betalte han 12 M. om Aaret. Han maa imidlertid ogsaa have drevet Forretning i Hamburg, da han ogsaa der betaler Skat, 11 M. 7 Sch. 6 Pfg. om Aaret. — Han var et virksomt Medlem af Chevra Kadischa, Begravelsesselskabet. Da man i dette kun optog et begrænset Antal Medlemmer, var dette en stor Ære; bekjendte Folk stod ofte i aarevis paa Selskabets Expectanceliste.

Da der i 1728 blev samlet ind til de Brandlidte ved den store Ildebrand i *Kjøbenhavn*, gav *Jacob Hannover* dertil et Bidrag af 20 M. I det Hele indkom ved den Lejlighed 900 M. i Altona, 2400 M. i Hamburg.

Jacob Hannover var gift med *Rebecca*, Rabbi Salomons Datter. Hun døde ung 1733; i Oversættelse lyder Indskriften paa hendes her afbildede Gravsteen: »Her hviler den sarte og fornemt vante, den som en Rose blomstrende Kvinde. Hendes smaa Børn ere nu bedrøvede, hendes Hus, Jacobs Hus (Hentydning til hendes Ægtefælles Navn) er nu lagt øde. Istemmer Klagesange, Jammer- og Veklager; lad i bitter Graad Taarerne løbe som en Bæk over den altfor tidlige Bortgang af den ædle, berømmelige *Rebecca*, *Jacob Hannovers* Hustru (Gid han maa leve!). Hun døde og blev begravet 18. Sivan 1733«.

Jacob Hannover døde højt bedaget 1751 i Altona. Hans her gjengivne, vel bevarede Gravsteen bærer følgende Indskrift: »En højbedaget, fuldkommen og retskaffen Mand, der vandrede i Trofasthed og Redelighed. Det er *Chower* Jacob, Søn af Hirsch, Joels Søn, der døde 9. og blev begravet 10. Teves 1751«. — *Chower* er en Titel, som en i Talmud lærd Mand faar

Jacob Hannovers Hustru Rebecca, d. 1733

Jacob Hannover, d. 1751

tildelt af Rabbinerne; Tillen benyttes, hver Gang han i Synagogen opkaldes til Oplæsning af Thorahen (Bibelen).

Medens han i Begravelsesbogen kaldes *Jacob Hannover*, findes dette Navn, som man seer, ikke paa hans Gravsteen.

Ved *Jacob Hannovers* Død, staar der i Skallebogen, overtog hans Arvinger hans Forretning og indbetalte 304 M. i Arveafgift. Han efterlod 4 Sønner: *Salomon Hannover*, der blev Slanfader til den nulevende Slægt Hannover, og som var den betydeligste af dem, *Philip*, *Samson* og *Juda* samt 2 Døtre *Sarah* og *Rechib*.

Jacob Hannovers Broder **Nathan Hirsch Joel** var en for sin Tid rig Mand, der betalte indtil 119 M. om Aaret i Skat til Menigheden. Ved den tidligere omtalte Indsamling til Fordel for de Brandlidte i Kjøbenhavn staa hans Navn lige under Jacob Hannovers med et Bidrag paa 6 M. Da han dér er opført som evigt Medlem, maa han have skænket en større Sum til Klausinstituttet i Altona, hvor endnu den Dag idag fra Morgen til Aften uden anden Afbrydelse end den, Maaltiderne forårsager, Thorah og Talmud udlægges og kommenteres i timelange Foredrag og Diskussioner. Han døde 1758; paa hans Gravsteen kaldes han: »Den bedagede, redelige Olding, der vandrede i oprigtig Tro, der udøvede Velgjørenhed, og som var ærlig og retskaffen i Handel og Vandel«.

Alle *Nathan Hirsch Joels* Efterkommere synes at have antaget Navnet *Nathan* som Efternavn; der haves Oplysninger om flere af dem, men da ingen af dem sees at have haft nogen Forbindelse med Slægten Hannover, skal her kun henvises til Stamtavlen, hvor man vil finde en Sønnesøn af ham, (*Hirsch*) *Hartvig Joel Nathan*, som Stamfader til en i Sverige levende, talrig Slægt.

I Altona var den mest bekendte af hans Efterkommere *Levin Joel Nathan*, ogsaa kaldet *Løb bar Joel*. Han var gift med Schönsche (d. 1814), en Datter af Beer Heilbut, der var en Søn af Rabbiner Samuel Heilbut. Da han indtil sit Bryllup i 1774 kun havde studeret Talmud, fik han i Medgift foruden 700 Thlr. ogsaa Ret til frit Ophold i 2½ Aar i sin Svigermoders Hus samt Part i hendes Forretning. Han blev kort efter sit Bryllup Forstander for Sygeplejeselskabet og førte i en lang Aarrække Begravelsesbogen paa Kirkegaarden i Königstrasse i Altona. Hans store Nøjagtighed med dette Arbejde har gjort denne Bog til en fortrinlig, personalhistorisk Kilde. Det var ogsaa ham, der skrev i denne Bog om Abraham Hannover (se Side 30). Han døde i Altona 1826.

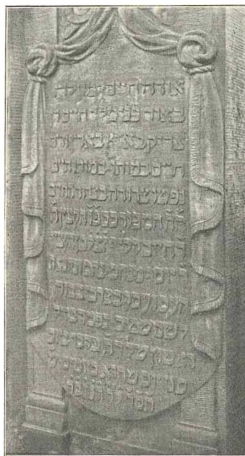
Salomon Salmen Jacob Hannover.

Salomon Hannover var ligesom sin Fader en velstaaende Mand, der drev Forretning baade i Altona og Hamburg. Han betalte i Altona i Aarene 1752—58 40 M. i Skat om Aaret, hvilket svarede til en Indtægt af 6000 M. i Datidens Penge. Han var særlig bekendt for at tage sig af Enker og Faderløse i og udenfor Familien. I Aaret 1766 oprettede de jødiske Menigheder i Hamburg og Altona i Forening et Vaisenhus : et Hjem for forældreløse Børn. De Bidrag, der af Menighedens Medlemmer frivilligt ydedes dertil, gaves under den Form, at man indskreves som evigt Medlem. I den

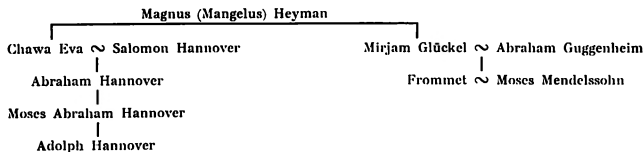
ældste Protokol, der endnu opbevares i Hamburg, har Salomon, Søn af Jacob Hannover egenhændig indtegnet sig.

Salomon Hannover ægtede i 1740 *Chawa Eva*, en Datter af Menighedens Forstander *Man Cleve*. Da paa den Maade den nulevende Slægt Hannover altsaa ogsaa nedstammer fra den bekjendte Familie *Cleve*, bør her omtales, at denne stammede fra 2 Brødre Chaim og Moses, der fra Cleve flyttede til Hamburg og Altona, Datidens Handelscentrer. — *Chaim Cleve* vides at have været en af de allerførste, der besøgte Leipzigermessens (1668). Han var ikke blot en meget rig Mand, men blev ogsaa sin Menighed til stor Nytte; i mange Aar sad han sammen med *Hirsch Joel* i Forstanderskabet. Paa hans store her gjengivne Gravsteen staar: »Han vandrede sin Livsvej i Lysen fra den Eviges Aasyn, retfærdig og from her paa Jorden. — Ved sin Død døde han ikke, men lever efter sin jordiske Forkrænkeligheds Ophør videre i de Egne, hvor hans Sjæl dvælede, mens han var i Live. Det er den berømte Forstander, den rige Chaim Cleve, Søn af Joseph Menachem Cleve. Han ledede og førte sit Folk og anstrengte sig af al Evne uinteresseret for Menighedens Anliggender. Han døde og blev begravet 1. og 2. Nytaarsdag 1703«.

Salomon Hannovers Svigerfader *Man Chaim Cleve*, oftere kaldet *Mangelus Heyman*, var en af sin Tids rigeste Mænd; han anslaaes i Skatlisten for 1725 til at eje 200.000 M., en uhyre Formue dengang. Foruden *Chawa Eva*, der blev gift med *Salomon Hannover*, havde han en Datter *Mirjam Glückel*, der blev gift med *Abraham Guggenheim*; deres Datter *Frommel*, en Niece altsaa af *Salomon Hannover*, var gift med *Moses Mendelssohn*.

Chaim Cleve, d. 1703

Salomon Hannover døde i Altona 1771. En fortrinlig bevaret Gravsteen, der er gjengivet nedenfor, bærer følgende Indskrift: »Her hviler den redelige, retskafne, den hvis »Lernen« var fuldkommen og som hver Dag anvendte en bestemt Tid til Studiet af den hellige Skrifs Forskrifter, Salomon Salmen, Jacob Hannovers Søn, død og begravet 5. Kislev 1771«. — Som man seer,

Salomon Hannover, død 1771

Chawa Hannover, død 1803

begravede man undertiden dengang paa selve Dødsdagen; i Begravelseshogen staaer ogsaa, at han døde en Fredag og blev begravet, inden Sabbathen begyndte 7: inden Solnedgang.

Hans Enke fortsatte efter hans Død Forretningen i Forening med sine Børn, og de betalte i Aarene 1772—80 en aarlig Skat af 116 M. Hun overlevede sin Mand i mere end 30 Aar. Paa hendes her afbildede Gravsteen staaer; »Her hviler skjult den højtbedagede, redelige og retfærdige Chawa, afdøde Man Cleves Datter, Enke efter Salomon Hannover, salig Ihukom-

melse, død og begravet 26. Nissan 1803«. — Hun blev altsaa ligesom sin Mand begravet samme Dag, hun døde.

Foruden *Abraham Hannover*, der blev Stamfader til den nulevende Slægt Hannover, efterlod Salomon Hannover en Søn *Beer Hannover*, der menes at være død i Berlin i 1783, og en Datter *Rebecca*, der i 1781 ægtede Isaac Stern, en Søn af den rige Juvelhandler Süsskind Stern i Hamburg. Desuden havde han en Datter, der holdt Bryllup i Altona i 1787, men hvis Navn ikke har været til at finde.

Som ovenfor omtalt efterlod Jacob Hannover sig foruden Salomon H. endnu 3 andre Sønner; det er ikke lykkedes at finde noget videre om dem, og det har været umuligt at udfinde, hvor deres Efterkommere ere blevne af; muligvis have de i Tidens Løb forandret Navn, muligvis ere de udvandrede til Amerika.

Pheibisch (Philip) Hannover var en meget lærd Mand, der i Begravelsesbogen kaldes en Fyrste blandt de Lærde. Under hans sidste Sygdom blev der tillagt ham Navnet Abraham. Paa hans her afbildede Gravsteen staar: »Her hviler den Lærde, vor Lærer og Mester, Pheibisch Abraham, Jacob Hannovers Søn, død 20. Tamus 1762«.

Samson Hannover blev i 1758 gift med Bella Zipora, Chaim Cohens Datter, der døde Aaret efter. I 1760 ægtede han saa Gütel, Datter af Man Cleve (dog næppe Salomon Hannovers Svigerfader). Der siges om ham, at han ernærede sig redeligt af sine Hænders Arbejde, og at han døde højtbedaget i 1798.

Juda Hannover blev i 1763 gift med Gütel, den rige Forstander Marcus Beits Datter; hun døde i 1803, medens Juda døde i 1811 højtbedaget. De havde 3 Sønner: Jacob, Marcus og Hirsch. Af disse er *Hirsch Hannover* den eneste, der vides en Smule om, idet M. A. Hannover hvert Aar fra Kjøbenhavn sendte ham 4 Rdlr., maaske for at læse Kadisch paa dennes Faders Grav i Altona. Hirsch Hannover siges at have haft mange Børn og menes at være død ældgammel i 1848.

Jacob Hannovers Søn Philip, død 1762

ogsaa activt Medlem, og man kan i dette Selskabs Protokol see, hvorledes han først optages som Medlem, derefter fungerer som Menighedens Tilsynshavende og tilsidst flere Aar i Træk er Deputeret i Selskabet. I mange Aar var han ogsaa activt Medlem af Begravelsesselskabet. — Da den endnu overalt benyttede store Bønebog »Machsorim« første Gang udgives i Altona, findes hans Navn blandt Subscriberne; lige neden under ham har hans Onkel Samson Hannover tegnet sig.

Som en fremragende Kjender af hebraisk Sprog, Grammatiker, som det dengang kaldtes, tilfaldt det store Æres-hverv ham, paa Sabbathen at oplæse Thorahen i Synagogen, og da han havde en smuk Sangstemme og allerede i sin Ungdom havde erhvervet sig de dertil nødvendige Kundskaber, fungerede han ogsaa i Synagogen som Forsanger paa de store Helligdage. Han har i det Hele taget været meget anset og afholdt i Menigheden.

Til Salomon M. Warburg i Altona stod han i et nært, venskabeligt Forhold. I en lille, gammel, uanselig Notebog, der nu er i Justizrath Dr. S. Warburgs Eje i Altona, findes følgende Kvittering, der vedføjet er gengivet i Facsimile: »Igjennem vor Ven Salmen Warburg have vi rigtigt modtaget den til Himmelfartsdag 1795 forfaldne Husleje og den os tilkommende Rest-Saldo«. *Simcha*, Menachem Mans

Søn og den unge *Abraham*, Søn af den lærde Salomon Hannover, hans Minde været velsignet, have underskrevet Kvitteringen, der er dateret August 1795. — Kvitteringen er, som det vil sees, skreven med den hebraiske Currentskrift paa Tydsk, og det understregede er Abraham Hannovers Skrift. — Det er sandsynligvis dette Fædrenes Venskab, der senere førte til den for Abraham Hannovers Søn, *M.A. Hannover* i Kjøbenhavn, saa betydningsfulde Forretningsforbindelse med Salomon Warburgs Søn, den store Altona-Bankier *W.S. Warburg*, hvis Forretning endnu fortsættes i Warburgernes gamle Hus i Altona under Firma Norddeutsche Bank (*W. S. Warburg*).

Abraham Hannover, død 1814

Abraham Hannover ægtede 27. Juni 1781 Salomon Elbs Datter *Blümchen* og fik 1000 M. Lübsk i Medgift. Vielsen foretoges af OVERRABBINEREN *Raphael da Cohen*. Dette omtales som en stor Udmærkelse, da ellers en af Rabbinate-assessorerne fungerede ved Brylluper i Menigheden, og der menes at denne Hæder foruden Familiens ansete Stilling skyldtes, at Abraham Hannover var en af Cohens mest fremragende Elever. Men ogsaa Bruden tilhørte en af Byens gamle Slægter; den hed oprindelig *Lübke*, men kaldte sig ogsaa haade

Blümchen Hannover, død 1837

Elb og *Elbe*; saaledes benævnes Blümchens Fader, der døde 1761, i Begravelsesbogen Salomon Elb, men paa hans Gravsteen staar der Salomon Lübke. Blümchens Moder hed Hannah og var født Rendsburg.

Abraham Hannover døde Lørdag 22. Januar 1814 og blev begravet Dagen efter. I den gamle Begraveshog paa Kirkegaarden i Altona, hvori ellers kun Dødsdagen, Begravelsesdagen og Gravens Plads findes angivet, har Formanden for Begravelsesselskabet L. J. Nathan ved Abraham Hannovers Navn tilføjet: »Han var en redelig og retskaffen Mand med fremragende Evner, Dyder og Gjerninger, Forelæser af den

hellige Skrift og Forsanger paa de store Helligdage; han døde højtbedaget . . .«. — Hans Gravsteen, hvoraf paa forrige Side en Gjengivelse findes, er ikke godt bevaret. Indskriften, der sees at være et Akrostikon A B R H M, er derfor vanskelig at tyde, men i det væsentlige staar der i dansk Oversættelse: »Her hviler den fromme, retfærdige og redelige, vellærde Abraham Hannover, en Mand der fra Ungdommen vandrede i Guds frygt, der stod tidligt op om Morgen for at opfylde sin Skabers Villie. Holdende sig fjernt fra alt Ondt og Usandt, stræbte han kun efter det Gode. Lad ham være en Fortaler for os hos: . . .«.

Der blev kjøbt Jord til hans Enke ved Siden af hans Gravsted, men hun ligger begravet i Hamburg paa Grindelkirkegaarden. Efter at hun i nogle

Aar havde prøvet at fortsætte Forretningen, flyttede hun nemlig til sin nedener omtalte Datter, der var gift i Hamburg. Her døde hun i Peterstrasse, 79 Aar gammel, 11. November 1837. Paa hendes Gravsteen staar kun: »Her hviler den agtede, beskedne og fromme Blümchen, Salomon Lübkes Datter, Abraham Hannovers Hustru«.

Abraham Hannover havde foruden Sønnen *Moses Abraham Hannover*, der flyttede til Kjøbenhavn og dér blev Stamfader til den nælevende Slægt Hannover, og hvis Levned findes udførligt beskrevet Side 57—98, en Søn *Jacob*, der døde ganske ung i 1792, samt en Datter *Hannah*.

Abraham Hannovers Datter **Hannah Hannover** blev i Aaret 1808 gift med *Michael Herz* i Hamburg, der døde, 70 Aar gammel, 1828, og ligger begravet paa den gamle Kirkegaard i Altona, men paa dennes Hamburger-Afdeling. Paa hans Gravsteen staar kun: »Her hviler den gode og redelige Michael Herz, Abraham Hannovers Svigerson«. Hans Enke *Hannah Herz* levede til 1859; paa hendes Gravsteen læses følgende: »Her hviler den agtede, kun for sit Hus levende, stedse den rette Vej gaaende og Guds Bud opfyldende Chawa Hannah, Datter af den lærde Abraham Hannover, salig Ihukommelse, og Michael Herz's Hustru«.

Michael og Hannah Herz's eneste Barn **Betty Herz** blev først født, da Forældrene i 1823 havde været gifte i 15 Aar. I sine Breve fra Rejsen til Hamburg i 1831 berømmer M. A. Hannover hende allerede som Barn, og Adolph Hannover har i Brevene til Hjemmet ikke Lovord nok for, hvor flittig, pligtopfyldende og dygtig hans Cousine Betty er. Hun blev i 1845 gift med Klausrabbiner i Hamburg *Getschlik (Goltshalk) Schlesinger*, en af sin Tids mest berømte Talmudister, hvis Ry endnu lever, bedst kjendt som han er under Navnet *Rabbi Getsch*; enhver, der har færdedes i jødiske Kredse i Hamburg eller Altona, vil vide, hvilken Klang dette Navn endnu ejer. Han blev ved sin store Børneflokk Stamfader til en vidt forgrenet Slægt i Tydskland, hvorom Stamtavlen giver Oplysninger. De mest bekjendte af hans Sønner er Dr. phil. *David Schlesinger*, f. 1851 og Dr. phil. *Liepman Schlesinger*, f. 1860, der begge virke som Lærere ved højere Undervisningsanstalter i Hamburg.

ADOLPH HANNOVERS
MØDRENE SLÆGT

Adolph Hannovers Moder *Fanny* var født *Goldschmidt*; hendes Forældre vare Jacob *Goldschmidt*, en Søn af Jonathan G. i Altona, og Rachel Hirsch, en Datter af Asser Amschel Hirsch i Alt-Schottland ved Danzig (se S. 41).

Slægten *Goldschmidts* oprindelige Familienavn var *Emden*, fra hvilken By de ved Midten af det 17de Aarhundrede ere indvandrede til Altona og Hamburg; det vides f. Ex., at den nedenfor nævnte *Juspa Emden* allerede i 1640 boede i Hamburg, og flere af samme Slægt ere blevne begravede i Altona omkring Aar 1690. De førte næsten alle desuden Navnet *Goldschmidt*, idet der paa deres Gravstene foruden Kanden, der viser, at de vare af Levi Stamme, tillige findes indhugget Forkortelsen *G. Sch.*

Juspa Emden, hans Brødre Simon og Moses og de fleste af deres Efterkommere vedbleve at kalde sig *Emden*, hvorimod en fjerde Broder *Abraham's* Søn:

Meyer Abraham Goldschmidt,

der blev Stamfader til den her omhandlede Familie, tillige kaldte sig *Oldenburg*.

Muligvis har Anledningen hertil været den, at *Juspa Emden* ligeledes havde en Søn ved Navn *Meyer* (d. 1731), og at det er for at undgaa Forvexling med denne Fætter, at *Meyer Abr. G.* har kaldt sig *Oldenburg*. Da han dør, kaldes han i Begravelseshogen *Meyer O.*, men paa Gravstenen »Meyer, Søn af Leviten

Meyer Abraham Goldschmidt, d. 1739

Abraham Goldschmidt fra Emden«. Efter Skattemøderne at dømmes har han levet i ganske gode Forhold; han døde 1739 i en høj Alder og ligger begravet paa den gamle jødiske Kirkegaard i Königstrasse i Altona, hvor vi have seet, at saamange af *Ad. Hannovers* fædrene Slægt ogsaa have deres sidste Hvilested.

M. A. Goldschmidt's Hustru *Privche* (d. 1756) var en Datter af *Jacob Heilbulh*, der tilhørte en af Altonas allerældste Slægter, idet hans Fader, *Josva Philip H.* var en af de 3 Forstandere for Menigheden i Altona, om hvem *Glückel von Hameln* i sine Memoirer siger, at de til Straf for deres indbyrdes Stridigheder døde i et og samme Aar (1653). Allerede *Jacob Heilbulhs* Bedstefader, der ogsaa hed *Jacob H.*, vides at have været bosiddende i Altona, hvor han døde i 1649.

Meyer A. Goldschmidt havde 2 Sønner: *Abraham* og *Jonathan* samt 2 Døtre, hvoraf *Fradche* (d. 1747) i 1740 ægtede den rige *Ruben Renner*, medens den anden Datter *Hitzel* var gift med *Getsch Oppenheim*. Om Sønnen *Abraham* vides kun, at han var en formuende Mand, der havde en Synagoge i sit eget Hus; han blev efterhaanden baade Fattigforstander og Forstander i Sygeplejeselskabet.

Den anden Søn *Jonathan* blev Stamfader til den her omhandlede Slægt *Goldschmidt*.

Jonathan Goldschmidt,

kaldet **Oldenburg.**

Jonathan Goldschmidt var ligesom Faderen bosat i Altona, men gjorde allerede i 1746 tillige Forretninger i Hamburg, da han siden den Tid sees at have betalt Skat begge Steder. Efter hidtil i Altona at have betalt 51 M. om Aaret i Skat, forlanger han i 1751 den selv forhøjet til 93 M. I Aaret 1756 faar han paa Forslag af den berømte Rabbiner *Jonathan Eybeschütz* Titel af *Chower* (Se Side 23). I 1766 betaler han 171 M. aarlig i Skat. Samme Aar vælges han til Kasserer for Menigheden og til Medlem af dens Skatte raad, og i 1773 bliver han Menighedsforstander. Hans Navn findes i de Aar under alle vigtigere Dokumenter, f. Ex. ved Valg af Rabbimere og navnlig, naar den jødiske Skifteret forseglers og registreres Dødsboer; desuden er han i sin Egenskab af Menighedsforstander stadig Formynder for umyndige Arvinger.

Jonathan Goldschmidt blev efterhaanden en meget formuende Mand, der til alle velgjørende Selskaber og ved alle Indsamlinger staar opført med betydelige Bidrag. Med Synagogens Forstanderskab synes han i 1772 at være

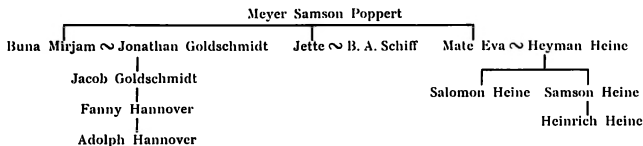
kommen i Strid; i hele 2 Aar møder han ikke i den store Synagoge og maa i den Anledning i Henhold til et kgl. Rescript senere betale en Erstatning paa 72 M. og erlægge en Bøde paa 150 M. for at være udebleven fra et Forstandermøde. Men da Menigheden i 1776 efter et 5aarigt Interregnum endelig vælger den berømte Raphael Cohen i Posen til Overrabbiner, er Jonathan G. atter som Forstander blandt dem, der underskriver den Skrivelse, i hvilken Menigheden gaar ind paa de Betingelser, som R. Cohen har stillet for at komme til Altona.

Jonathan Goldschmidt var 2 Gange gift. Hans første Hustru var *Hannah Rebecca*, en Datter af *Abraham Heilbuth*; hun døde ganske ung i Barselseng 1741; paa hendes her afbildede Gravsten staar kun, hvad her er anført om hende. I 1744 giftede *Jonathan G.* sig saa med *Buna Mirjam*, en Datter af den rige Kattunfabrikant *Meyer Samson Poppert* i Hamburg (d. 1768) i hans Ægteskab med *Frommet* (d. 1755), en Datter af *A. Heckscher*.

Foruden *Buna Mirjam* havde *Poppert* en Datter *Mate Eva*, der i sit Ægteskab med *Heyman Heine* blev Moder til den bekendte Hamburger-Bankier *Salomon Heine* og til *Samson Heine* i Düsseldorf, *Heinrich Heines* Fader. Efter *Heyman Heines* Død ægledede *Mate Eva* sin Svoger *Baruch Aron Schiff*, der var Enke-mand efter en 3die Datter af *Poppert* ved Navn *Jette*. Hosstaaende lille Stamtavle giver Oplysning om Slægtskabet mellem Familien *Hannover* og *Heine*.

Jonathan Goldschmidts første Hustru
Hannah Rebecca, d. 1741

Jonathan Goldschmidt døde i 1778; 6 Aar forinden havde han mistet sin anden Hustru *Buna Mirjam*. De ligge begravede ved Siden af hinanden paa den gamle Kirkegaard i Königstrasse i Altona, og over dem er sat to pragtfulde ens Gravstene, hvoraf hans som Levit er prydet med den sædvanlige

Kande, medens hendes foroven bærer en hædende Krone, hvorover han har ladet indhugge: »Vort Huses Krone er sunken i Graven«. Den øvrige Indskrift paa hendes Gravsten lyder i Oversættelse: »Vi klage med Graad og Sukke: her hviler en retskaffen Kvinde, der var opfyldt af Visdom og andre ædle Egenskaber, og som med fulde Hænder delte ud til Fattige og Nødlidende.

Buna Mirjam, d. 1772

2800 Species Dukater. Brudgommen medbragte et lignende Beløb og maatte desuden indgaa paa den Betingelse, at han fra Königsberg skulde skaffe Notarial-Attest for, at han var oplaget som Compagnon i sin Faders Forretning. Det er denne *Jutta Oppenheim*, der i Aaret 1811 skriver det S. 64 gjengivne Brev til sin Niece Fanny Goldschmidt, den senere *Fanny Hannover*.

Hun blev bortkaldt i sit Livs bedste Aar; enhver der har set hende veed, hvad for et lysende Lys hun var, den lærde, fromme, beskedne Buna Mirjam, Datter af Meyer Poppert og Forstanderen Jonathan Oldenburgs Hustru. Hun døde og blev begravet 7. Tamus 1772«. Indskriften paa hans Gravsteen er et Akrostikon af Jonathan, og han roses deri som en ædel Velgører baade imod Fattige og Lærde og som en vis og klog Fører for Menigheden.

Hans Sønner vare allerede i hans Levetid indtraadt i hans Forretning; de ere i Registret i Statsarkivet i Hamburg opførte som Jøder af 1. Klasse, hvilket bl. a. gav dem Ret til at have 6 Musikanter ved deres Brylluper.

Han havde 5 Sønner: *Abraham, Meyer, Feiweilmann, Samson* og *Jacob, Fanny Hannovers* Fader, samt 4 Døtre: *Breine, Frommet, Jutta* og *Privche*.

Af Døtrene ægtede **Breine** sin Slægtning *Baruch Bendix Oldenburg*, Juspa Emdens Søn, og **Frommet** en anden Slægtning *David Leon Goldschmidt*.

En tredie Datter **Jutta** blev i 1772 gift med *Wolff Oppenheim*, en Søn af Mendel O. i Königsberg. Hendes Medgift udgjorde

Hendes Mand *Wolff Oppenheim* gjorde sig i Aaret 1810 bekendt ved sammen med en anden jødisk Bankier i Königsberg ved Navn *Caspar* at skaffe den preussiske Stat midt under Krigen og uden Provision eller andre Omkostninger et Laan paa 1 Million Francs til Tak for en kgl. Anordning af 11. Jan. 1810, ved hvilken de jødiske Kjøbmænd i Königsberg bleve optagne i Kjøbmandscorporationen der.

Endelig var en fjerde Datter, **Privche**, gift med *Wulff Levin v. Halle* i Kjøbenhavn, i hvis Hus de først ankommende Nevøer Goldschmidt fra Danzig fandt Optagelse. En Datter i dette Ægteskab *Mariane v. Halle* ægtede Hofraad *Joseph Hambro* og er altsaa Stammomder til den bekjendte Bankierfamilie *Hambro* i London.

Abraham Jonathan Goldschmidt (d. i Altona 1807) var gift med *Röschen Rebecca Stern* (d. i Altona 1811). En Datter af dette Ægteskab *Hanne* (f. i Altona 1763, d. i Kjøbenhavn 1831) var gift med *Salomon Amsel Meyer* (f. i Kjøbenhavn 1759, d. i Altona 1795); deres eneste Barn var *Jacob Salomon Meyer* (f. 1783, d. 1845), paa hvis Kontor *M. A. Hannover* strax fik Ansættelse ved sin Ankomst til Kjøbenhavn i Aaret 1807, og som senere var ham og efter hans Død ogsaa hans Enke en saa god Ven og Støtte. *Jacob Salomon Meyer* var født i Kjøbenhavn 1783; Forældrene flyttede senere til Altona. Efter Faderens Død kom *J. S. Meyer* sammen med Moderen tilbage til Kjøbenhavn. *J. S. Meyer* drev i Kjøbenhavn en betydelig Forretning med ostindiske Artikler. Det var hos *Hanne Meyer*, at *Fanny Hannovers Broder Meyer* boede, indtil hans Moder flyttede hertil fra Danzig i 1817.

Samson Jonathan Goldschmidt fik til sit Bryllup i 1773 af sin Fader 10.000 Mark, fri Bolig og Ophold for sig og Familie i Faderens Hus i de første 2 Aar samt $\frac{1}{4}$ Andeel i Faderens Forretning.

Jonathan Goldschmidt, d. 1778

Feiweimann Jonathan Goldschmidt fik en lignende Medgift af Faderen, da han i 1775 giftede sig med *Hena*, en Datter af Leviten Bendix Baruch. Han maatte ved Bryllupet forpligte sig til at faa det saakaldte Chaliza Brev inden 1 Aar underskrevet af sin allerede da i Danzig boende Broder *Jacob*.

Jacob Jonathan (Jonas) Goldschmidt (se Side 47) blev i Danzig gift med *Rachel* (se Side 49), en Datter af *Amschel Hirsch* (se næste Side) og igjennem deres Datter *Fanny*, der i Kjøbenhavn blev gift med *M. A. Hannover*, Stamfader til den nulevende Slægt *Hannover*.

niseret til *Entschel*, med latinske; ja, han søjer endog til sin Underskrift et Segl med en springende Hjort (Hirsch) som Vaaben.

Da alle Menighedens Protokoller ere brændte under Bombardementet, og Gravstenene paa Alt-Schottlands Kirkegaard bleve anvendte til Befæstningsanlæg, da Franskmandene i 1807 rykkede frem imod Byen, er det eneste,

der har været at finde om hans Stilling i Menigheden, de Oplysninger, som en gammel Chevrabog, Begravelses-selskabets Regnskabsbog, indeholder. Allerede i 1743 vælges han til Revisor i Selskabet og Aaret efter til Forstander. Paa Medlemslisten for 1766 staar øverst Rabbieren og derefter Reb Amschel, og der søjes til hans Navn: »Gid hans Lys maa skinne«, en Velsignelsesformular, hvortil kun meget fremragende Mænd havde Ret. Da han i Aaret 1781 formodentlig paa Grund af Alder gaar af som Forstander, berettes der i Bogen, at Chaim Leisser og Abraham Brill vælges til Forstandere, men »over dem staar Reb Amschel; han er i alle Anliggender den første, baade ved Sygebesøg og andre Chevraen vedrørende Sager,« og, tilføjes der, »ingen Udgift større end 5 Thlr. maa afholdes uden Reb Amschels Samtykke.

Da han 1775 var til Marked i Braunsberg, maatte han der erlægge den nedværdigende Skat, der dengang under Navn af Lejdeadgift blev opkrævet for Jøders Adgang til Markeder i Lighed med Accisen for hvert Stykke Kvæg. Det i den Anledning udstedte »Geleitspass« er i noget formindsket Størrelse gjengivet her; det er nemlig opbevaret i Danzigs Arkiv sammen med forskjellige Dokumenter, idet Amschel Hirsch strax efter indgav Klage

Stadt Königsberg
Juden-Geleits-Pass
für einen jüdischen Herrn.

Eingekommen zum Lehn Thoe, mit
und seinen Knecht
Thoe. No. 462. Cassen. No. 856.

Der Jude Engel Hirsch von Vohldland
komme von - als Borger dierst,

ist heute allhier eingekommen, und hat an Juden-Geleit zur Königlich
Accise-Cassa bezahlt die Summa von 1 Thlr. 10 Sch.
worauf folget bis zum 1. Junij 1775 hier in Königsberg keine
aufzuhalten gestattet wird, jedoch mit dem ausdrücklichen Beding, keinen
verbotenen Handel noch Wäckeren zu treiben: Solchem wird auch hies
mit angebeutet, den Strafe eines Ducaten für jeden Tag, sich ohne er
haltenen Erlaubnis nicht länger als die festgesetzte Zeit an dem Thoe
wo er auspassiret, denen Accise-Behörden vorzuweisen, mit der Anzeig
wohin derselbe reiset, widrigenfalls sich folcher der Befahle aussetzet, un
terwegens angehalten zu werden. Königsberg, den 1775.

Erste Verlängerung.

Diese gegenwärtige Verlängerung, ist dem Inhabern dieses bis zum
gestattet worden, wofür derselbe an Juden-Geleit
zur Königl. Accise-Cassa sub No.
die Summa von 1 Thlr. 10 Sch.
bezahlet hat. Königsberg, den 1777

over, at denne Afgift var bleven ham affordret, da efter hans Mening han som preussisk »Schutzjude« havde fri Adgang til alle Markeder. Der vexledes endel Skrivelser om dette Spørgsmaal, ogsaa med Regjeringen i Berlin, men man kan ikke rigtigt see, om han har faaet Ret.

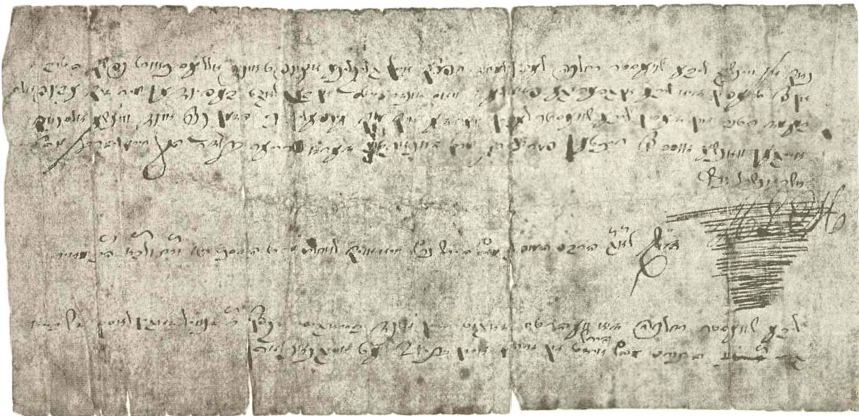
Amschel Hirsch, der var en Søn af *Zewi Hirsch Leib* (d. 1731), døde 16. Dec. 1793; af hans Børn kjendes: en Søn, *Chaim Leser Amschel Hirsch*, der døde af Cholera i Danzig i 1831, og Døtrene *Rachel*, *Esther*, der døde ung, *Friede* og *Hadussa*.

Rachel Hirsch (se Side 49) blev gift med *Jacob Jonas Goldschmidt* (se Side 47) fra Altona; deres Datter *Fanny* blev i Kjøbenhavn gift med *M. A. Hannover*.

Freide (Freudchen) Hirsch var først gift med sin Fætter *Samuel Bendix Hirsch*, f. 1756. I Danzigs Arkiv findes en Samling Aktstykker vedrørende dette Ægteskab. Menigheden ansøger nemlig 12. Marts 1776 Kong Fred. II af Preussen om, at de til Trods for at de ere saa nær beslægtede maa gifte sig; det fremhæves, at Brudgommen ejer 2000 Thlr. og at han vil give 2 Friedrich'ors for at faa Tilladelsen, og baade Ovrerrabbineren og Menighedens Ældste anbefaler ham paa det Bedste. Da Svaret lyder paa, at han kan faa den kgl. Bevilling, hvis han først vil indbetale 500 Thlr. til »Chargenkasse«, erlægge 20 Thlr. i Stempelafgift og købe for 300 Thlr. Porcellain (se Side 12), rykker hans Fader, *Bendix Hirsch*, i Marken og paabe-raaber sig sin formentlige Ret som »Schutzjude« til at have en gift Søn boende hos sig; i ethvert Fald, skriver han, bør en saadan have Privilegier for »nedsat Betaling«. Det kan ikke sees, hvormegit de tilsidst har maattet betale for at faa Bevillingen, der er dateret 7. November 1776; men en af Betingelserne var, at *Samuel* i Synagogen skulde aflægge Ed paa at være i Besiddelse af 1000 Thlr. og ikke skylde nogen noget. Da han som ovenfor nævnt i den første Ansøgning angives at eje 2000 Thlr., seer det ikke ud, som om han er sluppen billigt. — *Samuel Bendix Hirsch* døde i 1783, og 3 Aar efter giftede *Freide* sig saa med den 24aarige *Abraham Marcus*.

Hadassa Hirsch (f. 1756, d. 1829) var gift med *Hirsch Joachim Simon Landsberger* (f. 1755, d. 1831), der var Forstander for Begravelsesselskabet i Berlin. Hos dem boede *Fanny Hannover* under sit Ophold i Berlin som ung Pige. De ere begge omtalte i Brevet paa næste Side.

Iblandt andre gamle Familiepapirer er fundet omstaaende i Facsimile gjengivne Brev fra *Amschel Hirsch* til hans Datter *Rachel*, *Ad. Hannovers* Bedstemoder; Slutningen af Brevet er skrevet af hendes ovennævnte Broder *Chaim Leser*. Det er skrevet paa Tydsk med den sædvanlige hebraiske Currentskrift, der er tydet af Hr. Bibliothekar *J. Fischer*. De hebraiske Udtryk ere satte i Anførselstegn.

Bagside.

ums nicht gescheuert(?) oder gedruckt werden soll. Leben Sie recht wohl »wie es wünscht Dein Vater, der Dich begrüset.«

»Der kleine« *Ascher Ansel*, »Sohn des gelehrten« *Zewi Leb*, »sein Gedächtnis zum Segen!«
E. H.

»Meine Schwiegersöhne, mein Sohn und meine Enkel senden Grüsse an meinen Liebling, meinen Bruder, den Herrn *Ruben*, er möge leben!«

Meines Ansuchen sich angelegen sein zu lassen, auszurichten, nebst bestelltes Leder »wie ich es früher gewünscht habe« recht sehr bitte.

»Mein Enkel, der junge und kluge *Meyer*, er möge leben! sei auch begrüsst zu Frieden und Glück!«

Nach den Wünschung liebe Schwester *Rochelche* leben! »nach dem Ziele Deiner Wünsche« ein glückliche Ankunft und alles »nach eigenem Wunsche« anzutreffen die liebe angehörige Familie. Was unsererits anbelangt befinden mir sich ebenfalls »im guten Stande« indessen liebe Schwester leben werde ich mich empfehlen »denn die Zeit ist kurz« und wünsche alles nach eigen Wunsche auszurichten, verbleibe mit Hochachtung dero treuer Bruder

»Der kleine« *Chajim Leser*, »Sohn des gelehrten« *Ascher Ansel*, »sein Licht möge leuchten!«
H. L. E. H.

»Herzliche Grüsse an meinen lieben Schwager, den gelehrten *Hirsch*, sein Licht möge leuchten!« wie auch »an meine Schwester *Hodosche*, sammt Kinder und an meinen Schwestersohn *Meyer*.«

Liebe Schwester *Rochelche*, Du wirst so gut sein und bei »meinem Schwager, dem reichen *Samuel*« sagen lassen, dass bei »meinem Schwager, dem gelehrten *Hirsch*« ist an ihn ein Brief & Assignation.

Endel af de ovenfor omtalte »*Reb Amschels Leute*« bære Navnet *Hirsch*. Af disse var Historikeren *Siegfried Hirsch* f. i Berlin 1816, d. i Paris 1860, vistnok en Søn af den ovenfor omtalte Samuel B. Hirschs Søn *Elkan*. Ligeledes hører utvivlsomt *Theodor Hirsch*, f. i Alt-Schottland 1806, fra 1833—65 Lærer ved Gymnasiet i Danzig, død 1881 som Professor i Historie i Greifswalde, til Familien. — En Søn af ham Dr. phil. *Ferdinand Hirsch* er Professor ved Friedr. Willh. Gymnasiet i Berlin. Endvidere rimeligvis ogsaa den bekjendte tyske Læge og Medicinalhistoriker *Aug. Hirsch* f. i Danzig 1817, død som Professor i Berlin 1894; han var Medudgiver af *Virchows Jahrbücher*.

Fremdeles hører til »*Reb Amschels Leute*« en talrig Slægt, som nedstammer fra en Mand ved Navn *Leib Goldschmidt*. Sønnesønner af ham var bl. a. Geh. Commerceraad *Leser Goldschmidt* i Danzig, hvis Søn *Paul G.* (f. 1850 i Danzig, død paa Ceylon 1877) i en ung Alder vandt et anseet Navn som Orientalist; Direktør for Diskontogesellschaft i Berlin *Meyer Goldschmidt* og Geheimeraad, Prof. Dr. juris *Levin Goldschmidt* i Berlin (f. i Danzig 1829, d. 1898), der har et betydeligt Navn paa Handelsrettens Omraade.

En Datter af *Leib Goldschmidt* var gift i Gr. Glogau med *Jonathan Zedner*; deres Søn *Joseph Zedner*, f. 1804, var i sin Ungdom en dygtig Talmudist, siden en Tid lang Boghandler og derpaa i en lang Aarrække ansat ved British Museum i London, hvor han indlagde sig stor Fortjeneste ved Udarbejdelsen af et Catalog over dettes hebraiske Bogsamling; han døde i Berlin 1871.

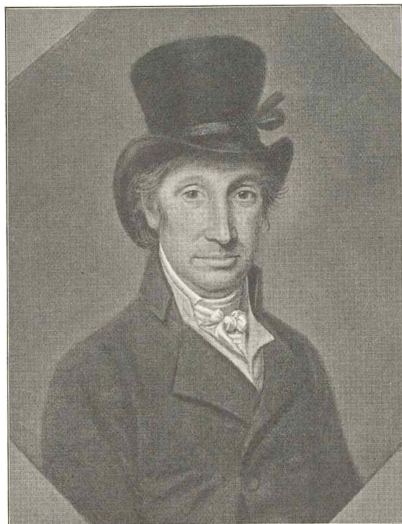
Endelig kan endnu anføres, at der gennem *Amschel Hirsch* er Slægtskab med de i Tyskland bekjendte Slægter *Mendelssohn*, *Warschauer* og muligvis *Friedländer*, men en herpaa begyndt *Undersøgelse* blev afbrudt ved Krigen Aug. 1914.

En stor Del af de her nævnte Familier besøgte *Adolph Hannover* under sit første Ophold i Berlin i 1839, men iøvrigt har der aldrig været nogen Forbindelse mellem dem og Familien i Kjøbenhavn.

JACOB JONAS GOLDSCHMIDT

FØDT I ALTONA

DOD I DANZIG 28. JANUAR 1817

I Danzig har Intet kunnet oplyses om ham udover hans Dødsdag, og at han i 1784 blev valgt til Ældste for Menigheden i Alt-Schottland.

Hvorfor han ene af alle *Jonathan Goldschmidts* Sønner har forladt Altona, vides ikke. At han efter sit Giftermaal har bosat sig i Danzig, er jo rimeligt nok, da Amschel Hirsch naturligvis helst har villet beholde Datteren hos sig. — Det var desuden almindelig Skik hos Datidens velhavende Jøder, at man havde sine gifte Døtre boende hos sig i de første Aar af deres Ægteskab; ofte hører dette frie Ophold i 1 à 2 Aar med til Medgiften.

Det er forøvrigt ogsaa muligt og ikke usandsynligt, at *Jacob Goldschmidt* oprindelig er kommen til Danzig i Forretninger, thi denne By var og er Midtpunktet for Handelen med Rav, hvoraf det meste findes paa den preus-

siske Østersøkyst, og Hamburg og Altona var fra gammel Tid Hovedplads for Guld- og Sølv-sager, Juveler og Perler, det dengang saameget anvendte Rav indbefattet, og denne Handel var saagodtsom udelukkende paa Jødernes Hænder. Navnet Goldschmidt, Guldsmed, der var saa udbredt i disse Byer, var netop oprindelig givet dem, der gav sig af med denne Handel, thi virkelige Guldsmede har vistnok kun faa af dem været, da det næsten overalt var Jøderne forbudt at have Smeltedigler i deres Huse.

Om *Jacob Goldschmidt* i Danzig har haft Part i sin Svigerfaders Forretning, eller om han har haft sin egen, har Intet kunnet oplyses. En af hans Sønner opgiver, at han i de første Aar i Kjøbenhavn har levet af den Understøttelse, hans Fader sender ham, en anden siger, at Faderen lever af de Midler, han tidligere har tjent paa sin Handel. Rimeligvis er det gaaet *Jacob Goldschmidt* ligesom det dengang saa rige Danzigs andre Kjøbmænd, at Krigene ved Aarhundredskiftet har ruineret ham.

RACHEL GOLDSCHMIDT, FØDT HIRSCH

FØDT I ALT-SCHOTTLAND VED DANZIG 1750

DØD I KJØBENHAVN 4. JUNI 1829

EFTERAT hendes Mand *Jacob Jonas Goldschmidt* i Januar 1817 var død i Danzig, var det ganske rimeligt, at hun trods sin høje Alder ønskede at komme til Kjøbenhavn, hvor jo efterhaanden alle hendes Børn, Samuel undtagen, havde fundet et blivende Hjem. Politikammerets Erklæring i Anledning af hendes Sønners Ansøgning om, at hun maa faa Lov til at tage Ophold i Kjøbenhavn, gaar ud paa, at hun, der er 68 Aar gl. og født i Danzig, har passeret den danske Grændse d. 5. Aug. 1817 ved Aarø Sund og er ankommen til Kjøbenhavn d. 8. Aug. Hun ønsker nu at tilbringe sine sidste Aar i sine Børns Kreds. Det tilraades at give hende den ansøgte Tilladelse, »da man ikke kan antage, at hun vil indlade sig paa at drive nogensomhelst Handel«, og »da hun opgiver at ville leve af sine egne Midler«. Den 23. Septbr. 1817 faar hun saa Tilladelse til at tage Ophold i Kjøbenhavn, uden at der forlanges erlagt nogen Afgift i den Anledning.

I Vejviseren 1819 angives hun at bo Brolæggerstræde 75 (nu Knabrostræde 9), i 1821 sammen med sin Søn *Meyer* paa Østergade 66 (ved City): det næste Aar og 1826 incl. bo de St. Kongensgade 39 (21), i 1827 ere de flyttede til St. Kjøbmagergade 57 (nu No. 29). Efter Meyers Død flytter Rachel til Løvstræde 128 (nu No. 7), hvor hun indtil sin Død d. 4. Juni 1829 (Dødsarsagen angives at være Alderdom) boer hos Mad. Lachmann, der senere for Skifteretten opgiver, at *Rachel* til hende betalte 250 Rdlr. om Halvaaret for Kost og Logis. Hun sees at have haft en Stue til Gaden med følgende Møbler: Mah. Chatol, Birketræes Sopha, 12 Stole, Mah. Divanbord, Birketræes Lænestol, Mah. Commode m. m. I Sovekamret bl. a. Fyrretræes Commode og et 8 Dages Stueuhr. — Af Sølvtøj forefandtes ved Registreringen: 1 Sukkerskaal vog 35 Lod à 88 Sk., 1 Flødekande 11 $\frac{1}{2}$ Lod, 1 Par Saltkar 6 $\frac{1}{2}$ Lod, 1 Sennepskande med Ske. Tillige fandtes i hendes Gjemmer: 3 Friedrichs'ørs à 15 Rdlr. 4 \mathcal{L} , 4 svenske Ducater à 4 Rdlr. 2 \mathcal{L} samt 6 forskellige Ringe med Roser, der vurderedes til ialt 63 Rdlr. Desuden efterlod hun bl. a. 8 Duge med 23 Servietter og 1 Top Sukker, 8 \mathcal{R} Kaffe og 8 \mathcal{R} Gryn. Ialt blev hendes Bo vurderet til 820 Rdlr. Sedler. *M. A. Hannover*, der optræder paa Arvingernes Vegne, indestaar Skifteretten for eventuel Gjæld, da de ikke vil have Moderens Ting solgte ved offentlig Auction. Han opgiver, at hun desuden ejer 3 Prise Obligationer à 100 Rdlr., og det sees ogsaa, at Boet d. 20. Febr. 1830 faar indbetalt 12 Rdlr. rede Sølv som Rente af disse for et Aar indtil 11. Decbr. 1829. *M. A. H.* kvitterer 4. Juli 1829 for følgende Udlæg i sin Svigermoders Bo:

Til Begravelsesomkostninger	202 Rdlr. 2 \mathcal{L}
Til Læge, Medicamenter og Sygepleje	60 —

262 Rdlr. 2 \mathcal{L} Sedler.

Skjønt *Hirsch* var død før Moderen, blev der dog ikke for hendes Bo Tale om Arv efter ham (undtagen nogle Renter fra hans til hendes Dødsdag), da der i hans Testamente allerede var taget Bestemmelse om, hvorledes de Penge, hans Moder skulde nyde Renten af, efter hendes Død skulde fordeles.

Rachel selv efterlod nogle testamentariske Bestemmelser, der endnu eksisterer, og hvoraf en fotografisk Gjengivelse findes hosstaaende. De ere, som man vil se, skrevne med den hebraiske Currentskrift paa et saa slet Sprog, et Slags Tydsk, at man kan være sikker paa, at det er den gamle Rachel selv, der har affattet dem. Paa de efterfølgende Sider findes de ordret gjengivne ved Hr. Bibliothekar *J. Fischer*; de hebraiske Udtryk ere satte i Anførselstegn.

»Mit Gottes Hilfe. Dienstag, den 15. Teves 5582« (8. Januar 1822).

Mit Bitten meine liebe gute Kinder leben meine Vorschrift nach Verlangen alles zu bestätigen und Verlangen soll stattfinden. Erstlich: meine 2 silberne Leuchter, was bis Dato zu »einsegnen des Sabbaths« gehalten, die soll man nach Danzig schicken zu die Schötländer Schul (Synagoge) mit Bedingung . . . wenn möglich ist, anzubringen vor den »Leseputt« oder sonsten auf eine andere Stelle, was kann ein Gebrauch davon zu machen. Sollte aber der Fall sein, dass nicht können angebracht werden so bitte, für den Werth ein »Wohlthat« (Legal?) zu der Schul (Synagoge) zu kaufen für mich zu Andenken, und dafür soll man das Jahr »nach dem Tode« »El molé rachamim« (Sjælebøn) machen und dies allein, nicht insgesamt mit ein ander. Alle meine Kleidungsstücke, Hauben, Strümpfe und alle meine eigene Wäsche das soll man an meine Schwester Freudche überschicken, sie soll das an unsere arme Freunde (Verwandten) austheilen. Sollte ihr etwas davon anstehen und sich zum Andenken behalten, sollte für mich gewiss grosses Vergnügen sein. Sollte von denselben meine gute Tochter Frummetche leb! zu ihr eigen Gebrauch und mich zu ehren etwas anständig sein, so kann sie sich zurückhalten nach ihren Verlangen, aber bitte selben zu tragen und nicht da ein andern zu geben und hier von denselben keinem zu geben. Bei denselben befind sich einige Resten neues, und alle die Tücher und alles, was da zu gebrauchen ist. Und wenn der glückliche Tag (Dødsdagen) mit »den Engeln der Barmherzigkeit« sein wird, so bitte, wenn es möglich sein kann, von die Zeit bis über die »Begräbniss« lernen zu lassen, und dann über die »30 Trauertage« und dann 2 »Gelehrte« das ganze Jahr, und da befinden sich in die oberste Schublade ein klein Beutelche mit beinahe 300, welches besteht 170 rdl in Zettels, 8 Louisd'or, 4 #, 12 $\frac{1}{2}$ Species, welches ich mich noch von Zuhause mitgebracht, und das übrige hier dazu abgespart. Mein Mädsche die soll man geben 12 rdl.

* * *

»Mit Gottes Hilfe«.

Lieber guter Hanover leb! ich beziehe mich auf mein erstes Vorschrift und wünsche sowohl dieses als das vorige nach mein Verlangen bestätigt werden soll. Erstlich steht in das vorige, das Mädsche soll 12 rdl bekommen, und die hat das schon für (vor?) 8 Jahre erhalten, nu ist mein Verlangen, wenn es gemacht kann sein, habe ich ein Geschwisterkind, die elternlos ist, »Jungfrau« Channa, »Tochter des« Rabbi Joel Oser, dass sie könnte bekommen von den Hinterlassen 50 rdl, denn glaube, dass sie mit die göttliche Hilfe versorgt kann werden, und da 6 Hemden von Nr. 15 bis 20

und ein halb Duzent Servietten und ein Tischtuch dazu. Und denn habe noch ein Geschwistering (Cousine?) »die Wittwe« Chaja, die hat eine Tochter, die soll auch bekommen 6 Hemden von 9 bis 14, 6 Servietten und ein Tischtuch dazu. Und denn wird sich befinden in Leinenschrank ein Partie Wachslicht zu Rabbi Aron sein Schul (Synagoge), welches ich glaube, dass es zum Jahre reichen wird. Sollte die Schul nicht existieren mehr, kann man in ein andere Schul damit Gebrauch machen. Meine »Gan-eden«-kleider (Himmerigs, ☩: Ligklæder) liegen bei Rabbi Benjamin Fridensberg (Frederiksborg) seine Schwiegermutter und ist fertig und alles richtig bezahlt. Bei den wenigen Silber ist ein Konfekt-Schüsselche, dieses soll Jeanne (Ganz?) selben für sich zu Andenken von deine gute Mutter ja und ja sich verwahren zu Gedächtniss. Mit vollem »Verstand« unterschreibe dieses sowohl als das erste mit Namen

Rachel,

»Tochter des hochgelehrten« Ascher Anshel, »das Gedächtniss des Frommen zum Segen, Frau des würdigen« Jacob, »das Gedächtniss des Frommen zum Segen«.

* * *

Rachel Goldschmidt ligger begravet paa Kirkegaarden i Møllegade, og Indskriften paa hendes Gravsteen, der er affattet paa Hebraisk, lyder i ordret Oversættelse ved *J. Fischer* saaledes:

Den gudsfrygtige Kvinde skal prises!

Herunder hviler

Den prægtige Kvinde, dydig og from,

gudsfrygtig og klog,

som vandrede den rette Vej

og bevarede den Almægtiges Bud.

Det er

den værdige Kvinde Rachel, den afdøde Jacob Goldschmidts Enke, hun døde efterladende et godt Navn Torsdag 3 Sivan og blev begravet Fredag 4 Sivan i Aaret 5589.

Maatte hendes Sjæl blive oplaget i de Levendes Forsamling.

Men det smukkeste Eftermæle fik hun i et Brev, som hendes Svigersøn *M. A. H.* Dagen efter hendes Død sendte hendes Søn *Samuel*, der var bosat i Hamburg: »Schon wieder, lieber Schwager, hat sich leider von unsrer

ohnehin nur kleinen Familienkette ein Glied und zwar das Vorzüglichste abgelöst, unsre geliebte Mutter nämlich hat ein sanfter Tod von uns getrennt. Nach einem kurzen Krankenlager entschlief sie gestern um 3 Uhr Nachmittags, tief betrauert von allen ihren angehörigen sowohl als von einem jeden, der sie kannte. Schwer waren die Prüfungen, die der liebe Gott ihr in ihrem hohen Alter auferlegte: zwei Söhne musste sie kurz nach einander zu Grabe bringen, allein standhaft ertrug sie die göttliche Schickung in ächt religiösem Sinne, und der Gedanke bald mit diesen Lieben wieder vereint zu werden, linderte ihren Schmerz. Diesen Gedanken hat der liebe Gott ihr nun verwirklicht, er entzog sie ihren irdischen Angehörigen um sie mit ihren Himmlischen zu vereinigen und der Gedanke dass auch wir einst mit der Hingeschiedenen vereint werden tröste uns und gebe uns Kraft unsern Verlust zu tragen. Ruhe sanft du gute, fromme Mutter, bis auf ewig dieser Schlummer aufhört; möge Dein verklärter Geist uns stets umschweben und um deine irdischen Angehörigen das Band der innigsten Liebe und Eintracht winden.

Wie sehr dieser Verlust meine liebe Frau besonders trifft, habe ich Dir wohl nicht nöthig zu sagen; sie hat nicht nur eine Mutter, sondern auch eine Vertraute, eine Freundinn, eine Rathgeberin verloren; da vermag meine Trost nur sehr wenig; die alles heilende Zeit muss das Beste dabey thun.

Ich kann dir heute unmöglich mehr schreiben, da ich gar zu wehmuthig gestimmt bin. Ich schliesse daher mit der innigsten Bitte zu dem Allmächtigen, dass er uns ferner vor solchen Lücken an unserm Familienkreise behüten möge und verbleibe Dein treuer Schwager

M. A. Hannover.

ADOLPH HANNOVERS FORÆLDRE

MOSES ABRAHAM HANNOVER

FØDT I ALTONA 8. SEPTBR. 1790, DØD I KJØBENHAVN 14. FEBRUAR 1834

ADOLPH HANNOVERS FADER, *Moses Abraham Hannover*, var født i Altona, men iøvrigt vides der næsten ikke det ringeste om hans Barndom og Ungdom. Efter hvad der foran Side 28—30 er oplyst om hans Faders, den gamle *Abraham Hannovers* Forhold, kunde man tænke sig, at hans Barn-domshjem oprindeligt har været ret velstaaende, men efterhaanden som Kri-gene i Slutningen af det 18de Aarhundrede hindrede og skadede Handelen, ere Kaarene blevne mindre gode, for saa ved den paa Grund af Fastlands-spærringen ganske ødelagte Forretning med England at nærme sig Armød. Det vides saaledes, at det fra først af var Hensigten at lade *M. A. H.* stu-dere, men at det senere blev opgivet, fordi hans Fader ikke længere havde Raad dertil. *Ad. H.* fortalte altid, at hans Fader havde læst det første Latin med ham, men om *M. A. H.* har gaaet i Latinskole, lige til han drog bort fra Altona, derom vides Intet. Ligesaalidt foreligger der nogen Antydning af Grunden til at han netop tog til Kjøbenhavn.

At han forlod sit Hjem og sin Fødeby, naar det viste sig, at der ikke længere var Midler tilstede til at han kunde nyde en Undervisning, der kunde aabne de akademisk Dannedes Kreds for ham, er jo ret forklarligt. Desuden har han maaske haft den samme Lyst som andre i hans Alder til at see sig om i Verden, og naar han ikke kunde komme til at studere, var jo paa den Tid for ham som Jøde Handelen det eneste Erhverv, han havde Adgang til. Og ikke mindst paa dette Omraade vare jo Forholdene i hele Tydskland efter Slaget ved Jena ganske fortvivlede, hvorimod Danmark den-gang endnu var ret uberørt af Krigen og vel derfor har frembudt bedre Chancer for en ung Kjøbmand. Desuden laa Altona jo i Holsteen, hørte altsaa til Danmark, og selv om Altona var ganske tydsk, saa var Kjøben-havn dog for den Hovedstaden, hvor Regjeringen fandtes, og hvorfra i alt Fald delvis Landets Pengevæsen dirigeredes.

Dertil kom, at der muligvis har været endnu en Grund til at han ønskede at komme i nye Forhold. Der er nemlig ikke Tvivl om, saaledes som hans Liv senere formede sig og saaledes som hans Meninger og Anskuelser som Mand var, at han fra sin Ungdom, ligesom saa mange andre unge Jøder dengang, har været stærkt paavirket af de Mendelssohnske Ideer. For *Moses Mendelssohn* stod det ganske rigtigt klart, at man for at opnaa en Forbedring i Jødernes Stilling maatte stræbe efter hvad man nutildags vilde kalde deres Assimilation, og han mente, at et af de væsentligste Midler til at naa dette Maal var at gjøre dem mere oplyste.

Men naar den gamle *Abraham H.* paa de store Fesdage stod i Synagogen og med høj Røst og sin smukke Stemme foredrog og istemmede de Bønner og Sange, der i mere end 2000 Aar havde været hans Forfædre hellige, saa ønskede han ganske afgjort ikke at blive assimileret med sine christne Omgivelser. Han kunde maaske gaa med til lidt Reformer hist og her, navnlig naar derved Skatter og Afgifter blev mindre trykkende. Det vilde naturligvis være behageligere, om der ikke mere blev raabt Jøde efter ham paa Gaden, men han tog sig det i Grunden aldrig videre nær, vant som han var dertil fra Dreng. Nej, saa var det ham rigtignok ganske anderledes til Forargelse, at *Moses Mendelssohn* havde voget at oversætte det gamle Testamente paa Tydsk, og han fandt det sikkert ganske i sin Orden, at denne Oversættelse og de, der læste i den, var sat i Ban af Rabbinerne, og han ansaa det formodentlig for en utidig Overbærenhed, at man ikke samtidig havde sat *Mendelssohn* selv i Ban. Og en af dennes mest forbitrede Modstandere var jo netop Overrabbineren i Altona, *Raphael Cohen*, af hvis *Lehrschule Abraham H.* i sin Ungdom havde været en saa fremragende Elev. Det er Side 30 omtalt, hvorledes denne Rabbiner havde udmærket *Abraham H.* paa hans Bryllupsdag.

Den større Oplysning blandt Jøderne, som *Mendelssohn* ansaa for en Grundbetingelse for at skaffe dem bedre Kaar, stødte paa en uhyre Modstand ikke blot fra Rabbinernes, men ogsaa fra Lærernes Side. Man læser om, hvorledes den jødiske Ungdoms Undervisning paa den Tid næsten udelukkende var i Hænderne paa de for særlig skriftlærde gaaende polske Jøder, der med et sandt Raseri forfulgte alle mere oplyste Jøder, ogsaa fordi de vidste, at deres Rolle vilde være udspillet, saasnaart Trangen til mere Oplysning begyndte at gjøre sig gjældende. Disse Lærere søgte derfor at indgyde deres Elever en ligefrem Afsky for alt hvad der gik udover de da-værende Undervisningsfag: Hebraisk, Thora og Talmud og lidt Regning og Skrivning. Enhver Afgang fra de almindelige Vaner eller Uvaner blev

derfor fra deres Side ivrigt bekæmpet, og det var for dem det rene Kætteri at tale rigtigt Tydsk i Stedet for Jiddisch, den da almindelige Jargon blandt Jøder, eller blot at læse en tydsk Bog. Paa Mendelssohns Tid kunde Jøder i Almindelighed kun skrive den saakaldte hebraiske Currentskrift, som vi have seet den gamle Rachel endnu anvende til sit Testamente Side 51, og indtil Aaret 1800 ere f. Ex. Bøgerne i den jødiske Menighed i Berlin førte paa Hebraisk. Vi have jo ogsaa seet det omtalt som en Mærkværdighed, at Amschel Hirsch i Danzig kan skrive de af ham udstedte Fødselsbeviser med gothiske Bogstaver og endog sit Navn med latinske Bogstaver, og da der i Preussen i 1789 udkommer en Lov, ifølge hvilken alle Handelsbøger skal føres paa Tydsk, protesterer Menigheden i Berlin paa det ivrigste imod denne Lov, som de anseer for en uhyre Uretfærdighed imod de jødiske Kjøbmænd.

De Ideer, som *Moses Mendelssohn* var Talsmand for, har *M. A. H.*, da han blev voxen, og det var en ung Jøde jo dengang til 13 Aar, søgt at forme sit Liv efter. Han førte f. Ex. fra ganske ung sine Bøger paa et aldeles fejlfrit og reent Tydsk, hvori man aldrig finder indblandet et jødisk Udtryk, og efter faa Aars Ophold i Kjøbenhavn opnaaede han at skrive, og formodentlig ogsaa at tale, et Dansk, der maaske nok til Tider nu forekommer os noget gammeldags, men som maa have været fyldestgjørende dengang, thi det er ham, der affatter sine egne og hele Familiens talrige Ansøgninger til Kongen og Cancelliet om Borgerskaber o. s. v.

Og som Tilhænger af Mendelssohn har han ikke kunnet undgaa paa et andet Omraade at komme i Modsetning til sit Hjem, og hertil har jo nok de Kundskaber, han fik i Latinskolen og det friere Syn paa mange Ting, som han har faaet ved at færdes blandt christne Kammerater, i høj Grad bidraget.

Det kan nemlig ansees for givet, at *M. A. H.* paa et tidligt Tidspunkt af sit Liv har brudt med mange af de Ceremonier og Forskrifter, der spillede Hovedrollen i hans orthodoxe Hjem. Han, der ved sit Giftermaal ikke indførte koscher Husholdning i sit Hus, hvad jo dengang næsten alle Jøder havde, og han, der næsten før han havde Raad til det, satte sine Sønner i Kjøbenhavns bedste Skole og yderligere lod dem faa al mulig Undervisning desforuden, kun ikke i Hebraisk (de kjendte ikke engang Bogstaverne), han har neppe i sit daglige Liv som ungt Menneske i Altona iagttaget Spisereglerne eller holdt Sabbathen saa hellig, som det dengang fordredes. Og for hans Fader, der netop paa samme Tid fik saamange Vanskeligheder i sin Forretning, har slikt jo selvfølgelig været en Kilde til megen Ærgrelse.

Foruden de økonomiske Forhold bør man derfor ansee det for sandsynligt, at der ogsaa har været andre Grunde medvirkende til Opbruddet fra Hjemmet. Men som sagt, noget bestemt herom foreligger ikke; maaske er han, naar det kommer til Stykket, kun taget til Kjøbenhavn for at lære Handelen eller søge sig en Plads, saaat det muligvis fra først af slet ikke har været hans Hensigt at slaa sig til Ro her.

Selv om man imidlertid har Føje til at antage, at *M. A. H.* paa det religiøse Omraade ikke var enig med Faderen, saa ser man dog, hvor nær han stadig senere trods Afstanden følte sig knyttet til Forældrene. Af sine ikke rige Midler sender han saaledes allerede i Septbr. 1813 Forældrene 50 Mark Banco og i April 1814 Moderen, der i Januar s. A. var bleven Enke, 300 Mark Courant. Hvert Aar derefter gav han Moderen 350 Mark Banco, Søsteren 100 M. og efter Skattebøgerne i Altona synes dette ogsaa at have været disses eneste Indtægt. Efterhaanden som han faar bedre Raad, forøger han deres Understøttelser, saaat det sidste Aar, han levede, 1833, Moderen fik 400 Rdlr. og Søsteren 172 Rdlr., og i de senere omtalte Breve, som han under sine Besøg i Hamburg skriver hjem, beklager han stadig, at hans mange Forretninger hindrer ham i at se sin Moder saameget som han ønsker.

* * *

Det er Tradition i Familien, at *M. A. H.* i 1807 ankom paa Toldboden i Kjøbenhavn som en fattig Dreng med en Louisd'or i Lommen. Selv om det virkelig forholder sig saaledes, har han alligevel ved sin Ankomst været anderledes og bedre stillet end de fleste andre fattige unge Jøder. Forbindelsen med Altona (og Hamburg) var jo paa den Tid for Kjøbenhavn Vejen til Udlandet. Alle danske Kjøbmænd havde deres Bankier i Hamburg eller Altona, gennem hvem de afregnede de Varer, som de paa deres Rejser til Messen i Leipzig og andetsteds forsynede sig med. Og *M. A. H.* kom jo med de allerbedste Altona-Anbefalinger og Forbindelser, der tænkes kunde. *W. S. Warburg* i Altona, der senere kom til at spille en saa stor Rolle for ham i hans Virksomhed, hørte som S. 29 omtalt til hans Faders Venner; *M. L. Nathanson*, der paa den Tid indtog en fremragende Stilling i Kjøbenhavn, var fra Altona og kun 10 Aar ældre end *M. A. H.*; og den Mand, paa hvis Kontor han strax fik Plads og hos hvem han forblev til han blev sin egen Mand, nemlig *Jacob Salomon Meyer*, var ganske vist født i Kjøbenhavn, men havde tilbragt sin Barndom i Altona.

I Aaret 1810 blev alle herboende fremmede Jøder efterhaanden tilsagte til at møde paa Politikamret. Den 14. Maj 1810 møder *M.A.H.* og forklarer, at han er født i Altona, er 19 Aar gammel og har været her i 3 Aar, hele Tiden paa *J. S. Meyers* Kontor i Kalleboderne (nu Frederiksholms Kanal). Han siger, at han er rejst hertil af egen Drift for at søge en saadan Employ som anført og har iøvrigt ingen Tilladelse til at opholde sig her. Da han kom hertil i 1807, siger han, var han forsynet med Pas, som blev afleveret til Politiet, men der blev dengang ikke »forelagt« : foreskrevet ham nogen bestemt Tid, han maatte opholde sig her i Byen. I Protokollen staar tilsidst: »Han befatter sig ikke med nogen Handel«. Den sidste Passus var maaske rigtig i det Øjeblik, men ikke længe efter er han samtidig med, at han beholdt sin Plads hos *J. S. Meyer*, hvor hans Løn i 1811 sees at have været 280 Daler og en Nytaarsdouceur paa 10 Daler, begyndt at gjøre Forretninger selv.

I en lille gammel *Memorial*, der er begyndt 14. Aug. 1811, har han nemlig noteret som Transport fra fol. 94 i en foregaaende, ikke mere eksisterende Bog, en Saldo af 467 Daler Courant » 8 Sk., og endnu i samme Maaned har han d. 28. faaet 1200 D. til Laans hos Hambro og d. 30. 2000 D. hos *J. S. Meyer*. For den første Sum seer man, at han har kjøbt 128 Specier hos Döllner, medens han har brugt Laanet hos Meyer til at betale Hambro med. Af Specierne solgte han strax en Del til Eybeschütz, dog med en ganske ringe Fortjeneste. Meyer, der 2. Septbr. har faaet 1700 D. og 11. Septbr. Resten af Laanet tilbagebetalt, giver ham 10. Septbr. en Douceur paa 5 D. — Og hans Regnskaber viser, at det ikke blot er Pengetransactioner, han gjør, ogsaa Varer kjøber han eller faar Courtage af for at sælge dem for andre. Ved Aarets Slutning opgjør han sine »Verdienste« til 3495 D. C. 4 ½; for første Gang sees han ved denne Opgjørelse at være i à Meta Forretning med *N. L. Nathanson*, hans senere Compagnon. Aaret ender med en Kassebeholdning paa 495 D. 3 ½ 4 Sk.

Som en Curiositet kan anføres, at der paa en Side i den samme gamle *Memorial* findes en Balance, ligesaa sirligt skreven med græske Bogstaver som hans Bogføring baade dengang og senere. Man tør vel nok heraf slutte, at det er rigtigt, at han i Altona som Dreng har gaaet i en lærd Skole; men det faar staa hen, om han har nedskrevet sin første og forøvrigt eneste opbevarede Balance for Spøgs Skyld med græske Bogstaver, eller om han dermed har forbundet den Hensigt at gjøre den uforstaaelig for nysgjerrige Kaldsfæller.

I samme lille Bog findes for Aaret 1812 en fra Dag til Dag ført *Kassebog*. Skjønt han jo ikke har meget at give bort af, finder man allerede her den Post, der senere stedse i hans Liv saa ofte fandtes blandt hans Udgifter, nemlig »armer Mann«, med 3 fl , ja endog engang med 5 D. Paa Klæder har han ogsaa kostet endel, Skomager og Skrædder faar stadig Penge, sommetider som Afdrag. Ligeledes er »Waschgeld« en stadig Udgiftspost; i Modsætning til sine Troesfæller dengang har han været sirlig med sin Person; lidt senere giver han endog 6 D. for »Zähnreinmachen«, 33 D. 2 fl for 6 hvide Veste og 16 D. 4 fl for 12 Halstørklæder; men paa den Tid gaar han allerede paa Frierfødter, thi i Maj 1813 forlover han sig med *Fanny Goldschmidt*.

FANNY GOLDSCHMIDT

FØDT I ALT-SCHOTTLAND VED DANZIG 6. JANUAR 1791,

DØD I KØBENHAVN 12. MAJ 1852

FANNY GOLDSCHMIDT var en Datter af Kjøbmand *Jacob Jonas Goldschmidt* (se Side 47) og Hustru *Rachel Hirsch* (se Side 49), *Asser Amschel Hirschs* (se Side 41) Datter.

Om hendes Barndom og Ungdom er ikke opbevaret det allerringeste. Som det nedenfor vil sees, vare hendes Brødre allerede bosatte og Borgere i Kjøbenhavn, da hun i 1811 kom hertil; kun Meyer var endnu i Hamburg, hvor han allerede havde boet i over 20 Aar. Grunden til at hun forlod sit Hjem maa vistnok søges deri, at Danzig, efter at Byen efter Belejringen i 1807 var kommen i Franskmændenes Hænder, ikke var egnet til Opholdssted for en ung Pige. Naar man læser den Beskrivelse, som Byens Historie-skrivere give af Forholdene dér i de nærmest følgende Aar, forstaaer man,

at Forældrene ikke har turdet lade en voksen Datter blive der, naar det paa nogen Maade kunde undgaas. Hun blev først sendt til Berlin, hvor en Søster til hendes Moder, Hadassa (Esther) var gift med Hirsch Landsberger; *Ad. Hannover* fortæller senere i sine Breve til Moderen, at han i Berlin har truffet en Søn af denne Landsberger. — Den Pastel af hende, der findes gjengivet paa forrige Side, er ogsaa sign. Berlin 1810.

Det nøjagtige Tidspunkt for hendes Ankomst til Kjøbenhavn har ikke været til at finde. Medens fremmede Jøder, Mænd og Kvinder, ellers dengang strax ved deres Ankomst maatte melde sig paa Politikontoret, hvor man indskrev dem i en særlig Protokol, har dette ikke fundet Sted for hendes Vedkommende. Ej heller blev der søgt om nogen Opholdstilladelse for hende. Uden en saadan, hvortil krævedes kgl. Bevilling, blev det nemlig dengang kun tilladt fremmede Jøder at blive her et Par Uger. Endnu i 1826, da Moritz Goldschmidt gifter sig med Doris Lessmann fra Hamburg, maa der søges om Tilladelse for hende til at tage Bopæl i Kjøbenhavn.

Men man har maaske ikke taget det saa nøje med en ung Pige som Fanny, der tog Bolig hos sine Brødre. Ved Politimesterens Forhør over hendes Broder *Moritz* 5. Marts 1812 opgiver han nemlig, at hun bor hos disse, Grossererne Goldschmidt paa Højbroplads No. 52 (nu No. 6). Af nedenstaaende Brev fra hendes Faders Søster *Jutta Oppenheim*, der i Königsberg var gift med den bekjendte rige Bankier *Wolff Oppenheim*, synes det ogsaa at fremgaa, at Fannys Ankomst til Kjøbenhavn har fundet Sted i Slutningen af Aaret 1811. Brevet har følgende Ordlyd:

Königsberg d. 26. December 1811.

Liebe gute Fanny. Meinen Wünschen nach bist Du glücklich und wohl an Deinem Bestimmungsorte angelangt und hat Deine lieben Brüder wohl angetroffen. Sage mir wie es Dir gefällt, die Stadt soll sehr schön seyn. Du kanst Stolz seyn in welchem guten Ruf Du stehst, mein lieber Mann hat mir geschrieben dass Du so scharmant bist. Du weisst, liebe Fanny, dass ich Dir Aussteuer gemacht habe, sie aber 200 Meilen zu verschicken ist jetzt sehr schwer und würde auch zu viel Kosten machen; daher habe ich berechnet was sie Werth ist und schicke Dir einliegend eine Anweisung, worauf Du das Geld gleich in Empfang nehmen kanst. Da Du schon Hemde, einige Garniture Tischzeug und Strümpfe hast, so denke ich Du wirst Dir davon eine anständige Aussteuer nach Deinem Geschmack machen können. Sollten Dir nachher noch Kleinigkeiten fehlen, so bitte ich Dich es mir zu sagen. In Erwartung einer baldigen Antwort worin Du mir den Empfang anzeigst, schliesse ich diesen Brief, sage mir auch ob Du in Ham-

burg alles wohl gefunden hast. Grösze Deine Brüder und schreibe wie es euch allen geht. Meine Familie grüsst Dich. Deine Dich liebende Tante

I. Oppenheim.

I Kjøbenhavn har Fanny Goldschmidt snart truffet sin tilkommende Mand, thi *M. A. Hannover* var jo paa Kontor hos *Jacob Salomon Meyer* og dennes Moder, *Hanne Meyer*, var født Goldschmidt, en Cousine til Fanny. I Maj 1813 blev de forlovede og 26. Januar 1814 holdt de Bryllup.

Et Brev fra Forlovelsestiden lyder saaledes:

Geliebte Fanny! Beyfolgend sende ich dir 2 Stk... Callico, wovon du dir ein Stk aussuchen wirst und das andere wirst du dem Ueberbringer wieder mit zurückgeben und von dem Muster, das du behältst werde ich dir dann auch das zweite Stk senden. Ich muss dich aber bitten mit deiner Wahl nicht zu zögern, da ich noch heute Bescheid sagen muss welches Muster ich behalten will. Mir gefällt das Stück, wo der gelbe Zettel aufgeklebt ist, am besten, doch überlasse ich dies ganz deiner Willkühre. — Wenn Du mir für beyfolgenden 2ten Theil der beiden Bräute, den dritten Theil senden könntest, so wirst du heute Abend wenigstens mittelbar zur Verkürzerung meiner Zeit beitragen; leider muss ich heute Abend zu diesem Mittel meine Zuflucht nehmen um mir deine Abwesenheit einigermaßen erträglich zu machen. Lebe wohl! Dein Dich ewig liebender

Hannover.

Forneden paa Papiret findes følgende Tilegnelse: *An Ihre Hochwohlgeborenen Fräulein von der Blauen Hand, Prinsessinn von Schottland*... Udenpaa Papiret staar: *Til velædte Jomfrue Fanny Goldschmidt*. Hvortil »Blauen Hand« hentyder er uforklarligt, hvorimod han jo nok kalder hende Prinsesse af Skotland, fordi hun var født i Alt-Schottland.

Et lille Minde fra deres Ægteskabs første Dage er en med Blyant skreven Seddel, som *M. A. H.* sender sin Hustru med en Baad, der passerer det Skib, ombord paa hvilket han lige udenfor Kjøbenhavn ligger stille paa Grund af Modvind. Saavidt den næsten udvidskede Skrift har kunnet tydes, lyder Brevet:

Geliebte Frau! Was sagst Du zu meiner Reise, wir liegen noch immer hier und können vor Gegenwind nicht weiter; da gehört nun gute Geduld zu. Ich wäre sehr gern zu dir gekommen, aber der Abschied war mir Sonntag zu rührend, als dass ich ihn noch einmal von dir nehmen sollte. Etwas Kaffe und Weissbrod wäre mir sehr angenehm. Das Boot geht nun und ich kann nicht mehr schreiben. Küsse unsren geliebten Adolph und denke an deinen treuen

Hannover.

Iøvrigt vides Intet om hende fra hendes unge Dage. Hendes Søn *Jacob*, der forgudede hende, sagde altid om hende, at hun havde aldrig lært noget videre, men hun havde en god Forstand. Det første er vist rigtigt nok, thi jødiske Piger gik paa den Tid overhovedet ikke i Skole, og det sidste fik hun rig Lejlighed til at lægge for Dagen i sit senere Liv. At ogsaa hendes Brødre satte hende højt, kan sees af et med Blyant nedkradset Brev, som den blinde *Hirsch* sender hende med en Present til en Fødselsdag, og da hendes Broder *Moritz's* Svigermøder er i den Situation, at hun skal opnaa *Moritz'* Tilgivelse for sin mildest talt uforsigtige Datter, saa raader hun *Doris* til at gaa til *Fanny*, der har saa megen Indflydelse hos Broderen.

Strax efter sin Forlovelse faar *M.A.H.* 833 Rdlr. 2 fl udbetalt af *H.I. Goldschmidt*, hvoraf *Fanny* samme Dag faar 283 Rdlr. 2 fl af ham, og senere 1166 Rdlr. 4 fl , og hen paa Efteraaret faar han andre 2000 Rdlr.; men om *Fanny* selv har ejet disse Penge, om det er *Juttas Oppenheims* Gave, eller om det er Brødrene, der paa den Maade give hende Udstyr, kan ikke sees af Regnskabet. Strax ved Forlovelsen giver *M.A.H.* *Fanny* en Diamant-ring til 70 D., og da han om Lørdagen efter jødisk Skik er i Kirke giver han Rabbineren 8 D. 2 fl , Kantoren og Kirkebetjenten det samme tilsammen og Bassangeren 3 D. 2 fl . Den 14. Maj er han til Forlovelsesgilde hos *Gersons* ¹⁾, hvad man i Kassebogen seer af, at han giver 3 D. 2 fl i Drikkepenge og vinder 2 D. i Kortspil. Den 30. Maj ere de inviterede til *Hambros* ²⁾, hvor han giver 1 D. 4 fl i Drikkepenge. De er ogsaa en Aften paa »Komødie«, hvad der koster ham 3 Rdlr.

Umiddelbart efter sin Forlovelse begynder han at købe Udstyr, baade Møbler, Dækketøj, Krølhaar o. s. v., saaledes 1 Bord for 20 D. 5 fl , 6 Stole for 24 D., 1 Divan for 25 D. 5 fl , 12 Lænestole for 108 D., en Kommode for 66 D. 4 fl og 1 Stk. Cambric for 30 D. Men der kjøbes ogsaa Varer ind til det nye Hjem, saaledes 16 fl Kaffe à 4 D., 5 fl Thee à 9 D. 2 fl , 16 fl Melis à 22 fl , 16 fl Puddersukker à 16 fl og $\frac{1}{4}$ Tønde Sæbe for 50 D. Det er jo drabelige Priser, men man maa huske, at det er midt i den aller-
væreste Pengekrise, saa Sedlerne ere ikke meget værdt. I September Maaned

¹⁾ Stadsmægler *Heyman Gerson*, hvis Datter *Rose* var gift med *Fanny Goldschmidts* Broder *Hirsch*.

²⁾ Hofraad og Grosserer *Joseph Hambro*, hvis Hustru *Mariane* var en Cousine til *Fanny Goldschmidt*.

kommer der en Mængde Linned, Lærred og Drejl, der er kjøbt i Altona; Tøjet er haadet syet og vadsket derovre; en Tante, der formodentlig har hjulpet med Syningen, faar 26 Mark foræret. Kursen for danske Penge er paa den Tid saa slet, at han for de 882 Mark Banco, som han skal sende til Altona for Tøjet, maa betale 6617 Rdlr.

Det vilde føre for vidt her at anføre alle de Udgifter, som hans Kassebog i den følgende Tid indtil Bryllupet indeholder; men der findes i den et godt Materiale for hvem det engang maatte interessere at se, hvad der paa den Tid fordredes til Indretning af et kjøbenhavnsk Borgerhjem. Man faar det Indtryk, at han selv har haft Midler til at bestride Udgifterne med; thi paa de ovennævnte Summer fra Goldschmidt nær staar der i Kassebogen kun »Cassa» ved Posterne paa Indtægtssiden; endog ved en Post d.10. Septbr. 1813 paa ikke mindre end 5017 D. 10¹/₂ Sk. staar ikke andet anført.

Den 26. Januar 1814 holder de Bryllup; Rabbineren faar 33 D. 2 R , Forsangeren 16 D. 4 R . Fanny, der hele Tiden medens der kjøbes Udstyr, faar den ene større Sum Penge af ham efter den anden, hvad der i Grunden ikke tyder paa, at hun selv har ejet noget, faar 2 Louisd'ors i Morgengave. Lige forinden har hun faaet haade Ørenringe og Armbaand foræret af ham. Men han har mange andre Udgifter. Et Par Dage før Brylluppet er hans gamle Fader død i Altona og allerede d. 12. Febr. sender han Moderen 200 R Courant, i danske Penge dengang 266 D. 4 R ; i April faar hun atter Penge sendt, 300 R Courant. Det er næsten ufatteligt, at det har været ham muligt at skaffe alle disse kontante Penge tilveje paa et Tidspunkt, hvor de økonomiske Forhold her i Kjøbenhavn vare saa fortvivlede, hvor al Handel laa stille og hvor hver Dag bragte en ny og lavere Cours for de circulerende Pengesedler.

Som lejlighedsvis ovenfor omtalt var han i 1811 eller 1812 gaaet i Compagni med *Nathan Levin Nathanson*, en Broder til *M. L. Nathanson*. N. L. Nathanson var ligesom denne og *M. A. H.* selv født i Altona, kom hertil i 1805, 13 Aar gl. og blev straks ansat i Broderens Firma *Meyer og Trier*. Det nye Firma kom til at hedde *Hannover & Nathanson*. Det drejede sig i den følgende Tid især for *M. A. H.* om at vinde Borgerskab, hvad der i de Aar saa godt som ikke indrømmedes Jøder af fremmed Herkomst.

Naar man af det efterfølgende seer, hvor store Vanskeligheder *M. A. H.* i saa Henseende fik at overvinde, maa man forbavses over, at han midt under alle disse endeløse Forhandlinger med Cancelliet, som dels ikke besvarede

hans talrige Ansøgninger, dels gav ham rent Afslag paa dem, har haft Mod til at købe sig en Ejendom. Ved Købekontrakt af 1. Octbr. 1812 købte nemlig Firmaet *Hannover & Nathanson* Gaarden St. Annæ Vester Kvarter, gl. Matr. No. 234, nyt Matr. No. 202 i Borgergade af Kattunfabrikant Isaac Goldschmidt, og 5. April 1813 fik de Skjøde. Købesummen var 34.000 D., hvoraf 10.000 D. blev udbetalt. I denne Ejendom, nu Borgergade No. 7, boede begge Compagnoner, Nathanson til han døde 5. April 1820, *M. A. H.* indtil 1825, da han flyttede op i sin Gaard i Kronprinsensgade gl. Matr. No. 11 D. D., nyt Matr. No. 38 (nu No. 6), som Firmaet allerede havde købt i 1818 af N. L. Nathansons Svigerfader, Slagter Weel.

Naar vi i det efterfølgende dvæler saa udførligt ved Vanskelighederne for *M. A. H.* ved at faa Ret til at erhverve Borgerskab i Kjøbenhavn og senere ved at faa Lov til i Fred at drive sin Hattefabrik, er Grunden den, at saavel hans Ansøgninger, som de forskjellige Autoriteters Svar paa dem, synes at yde et godt Bidrag til Forstaaelsen af saavel Datidens Næringsliv, som Jødernes Stilling dengang her i Landet.

Første Gang man i Cancelliets 2det Departements i Rigsarkivet beroende Brevbøger støder paa *M. A. H.*'s Navn er i en Cancelliskrivelse af 12. Novbr. 1811 til Kjøbenhavns Magistrat, hvor det i Anledning af en Ansøgning fra *M. A. H.* om at maatte nedsætte sig i Kjøbenhavn som Detailhandler hedder, »at man udbeder sig Magistratens behagelige Tanker om ikke Alle i Almindelighed og in specie Jøderne bør nægtes Adgang til at etablere sig som Handlende, inden de har fyldt 25 Aar«. *M. A. H.* var dengang kun 21 Aar gammel, saa man kan godt forstaa, at han 17. Decbr. 1811 faar rent Afslag. Ikke desto mindre ansøger han igjen Cancelliet 18. April 1812, men faar kun til Svar, at det maa forblive ved den tidligere Afgjørelse. Han lader sig imidlertid ikke afskrække af disse to som det i Grunden synes ikke saa uberettigede Afslag paa hans Ansøgning, men indgiver strax en ny Ansøgning om at faa Borgerskab, hvori han desuden søger om kgl. Bevilling til at være sin egen Værge, og medens man stadig nægter at give ham Ret til at faa Borgerskab som Detailhandler, faar han 16. Juni 1812 ikke 22 Aar gammel Myndighedsbevilling.

Ved samme Lejlighed fremlægger han følgende Fødselsattest:

Dass Moses Abraham Hannover in Kopenhagen hieselbst geboren den 8ten September Ao. 1790 sey, wird auf Verlangen von uns Aeltesten der Altonaer hochdeutschen Juden-Gemeinde attestirt.

Mayer Benjamin Cohen. Amsel Jacob Réé.

Lige Aaret efter at man har givet ham Myndighedsbevillingen, nemlig 21. Juni 1813, møder han med en ny Ansøgning til Cancelliet og denne Gang vil han ikke nøjes med at blive Detailhandler, han søger nu om at faa kgl. Bevilling til at maatte løse Grossererborgerskab.

Han anfører først, at han har været 5 Aar paa Kontor hos J. S. Meyer her i Staden, og skriver derpaa følgende:

»Da jeg er Barnfød i Allona og altsaa allerede er saa lykkelig at kunde regne mig blandt Deres Majestæts troe Undersaatter og da jeg desuden nu har opholdt mig her i Staden i en Tid af 6 Aar, i hvilken Tid min Opførsel stedse var upaaklageligen og erhvervet mig de til Groshandel nødvendige Kundskaber, hvorom efter vedlagte Attester saavel min forrige Principal og det respective Handelshus M. D. A. Meyer og Trier som og de Herrer Formænd for Grosserersocietetet giver mig de bedste Vidnesbyrd, saa er jeg i den allerunderdanigste Forventning om at det Ansøgte allernaadigst maatte blive mig bevilget. Idet jeg tillige allerede i en Tid staar ved det Borgerlige Artillerikorps som Bombardeur og mig af det kongelige Cancelli er bleven forundt Bevilling til at være myndig og selv at kunne raade over mine Midler, troer jeg at kunne smigre mig om saa meget mere med det Haab om min Forventnings Opfyldelse«.

Om Andragendet afgives 10. Aug. 1813 en Betænkning fra den jødiske Menigheds Repræsentanter, underskrevet af Wessely, Jos. Raphael, Falck Ahronsson, I. Glückstadt, Melchior og M. J. Philipson. Den lyder saaledes:

»Magistraten har æsket vor Erklæring, Foranledigede herved skulle vi ikke undlade at tilmelde Magistraten, at vi med Hensyn til at al lovlig og for Landet gavnlig Handel for Tiden næsten aldeles er standset ingen Grund finde til at anbefale Ansøgningen til allernaadigst Bønhørelse«.

Magistratens Skrivelse af 16. Aug. 1813 angiver samme Grund for Afslag; men d. 10. Novbr. 1813 ansøger han paany Kongen og denne Gang med mere Held; i Ansøgningen skriver han bl. a.:

»Men da min Ansøgning fra Juni, som er sendt det Kongelige danske Cancellie til Betænkning, nu har lagt der over 4 Maaneder, saa fordrister jeg mig allerunderdanigst til at bringe det Deres Kongelige Majestæt i allernaadigst Erindring og allerunderdanigst at bønfalde, at det allernaadigst maatte behage Deres kongelige Majestæt at resolvere paa benævnte allerunderdanigste Ansøgning. Og smigrer jeg mig allerunderdanigst med det Haab, at denne allerhøjeste Resolution vilde indeholde mine Ønskers Opfyldelse, da jeg ved merbemeldte Ansøgning og tillige har vedlagt en vedbørlig

Attest, at jeg er barnfød i Altona og altsaa er saa lykkelig at kunde regne mig blandt Deres kongelige Majestæts troe Undersaatter.«

Cancelliets Indstilling om Sagen til Kongen er skrevet d. 23. Novbr. 1813 og gaar oprindelig ud paa at der skal gives ham Afslag paa hans Ansøgning, men senere er der forinden Skrivelsen d. 29. Novbr. afgaar, rettet i Concepten, der endnu findes i Rigsarkivet, saaat Resultatet bliver, at der gives ham Ret til at erholde Borgerskab som Grosserer i Kjøbenhavn paa Betingelse af, at han til det kongelige Zahlkammer indbetaler 600 Rigsbankdaler i rede Sølv og ikke som ellers i slige Tilfælde kan nøjes med at consignere i Bankfonds, »i Lighed med«, siges der, »hvad der tidligere er forlangt af en Tydsker ved Navn Wallmuth«, der dog ikke var Jøde. D. 21. Decbr. 1813 betaler *M. A. H.* denne efter Datidens Forhold og Sølvets i det Øjeblik uhyre Værdi meget store Sum; Kvitteringen eksisterer endnu og lyder saaledes:

Herr Moses Abraham Hannover haver udi det Kongelige Zahlkammer erlagt ifølge allerhøjeste Resolution af 29. forrige Maaned for at meddeles Bevilling som Grosserer her i Staden 600 Rdlr. reede Sølv, for hvilke 600 Rigsbankdaler i klingende Mynt quitteres og samme Hans kongelige Majestæt udi allerunderdanigst aflæggende Zahl-Casse-Regnskab til Indtægt beregnes.

Zahlkammeret d. 21. Decbr. 1813.

(Sign.) *K. D. Hude (?)*

Af hans Kassebog seer man hvad det paa dette Tidspunkt har kostet ham at skaffe »klingende Mynt«. Han kjøber nemlig i December 1814:

56 Louisd'ors à 26 D.	=	1456 D.
100 Species à 9 D. 5 #	=	983 - 2 #
50 do. à 10 D. 1 #	=	508 - 2 #
4 Napoleonsd'ors à 23 D. 2 # =		93 - 2 #
125 »Kronen« à 4 D. 3 #	=	562 - 3 #
Ialt:		3603 D. 3 #

Han maa desuden før han faar Bevillingen erlægge 26 D. 4 # samt 94 D. til Kjøbenhavns Magistrat for Borgerskabet, som er dateret 18. Marts 1814.

Endskjønt Cancelliet i sin rettede Indstilling som ovenfor anført gjør opmærksom paa, at en anden Udlænding ved Navn Wallmuth¹⁾ har faaet Borgerskab paa samme Betingelser som man nu stiller *M. A. H.*, saa er der neppe Tvivl om at der i sidste Øjeblik er intervenseret til Fordel for ham fra indflydelsesrig Side. Om *Hambro* har søgt Kongen i denne Anledning,

¹⁾ Denne fik forøvrigt slet ikke Borgerskab, da han ej kunde skaffe Pengene tilveje. Cancelliet var altsaa ikke heldig med at anføre et Præcedens; men det maatte jo give en Grund til at forandre sin Mening.

vides ikke; men det er jo ikke urimeligt, da han senere drog saa megen Nytte af *M. A. H.'s* Viden og Kundskaber. Derimod er der neppe Tvivl om at *M. L. Nathanson*, der netop paa det Tidspunkt i saa høj Grad havde Kongens Øre, har spillet en Rolle. Og med dennes Firma *Meyer & Trier* var *M. A. H.* paa den Tid i daglig Forretningsforbindelse.

Handelsforholdene i Kjøbenhavn var paa dette Tidspunkt, da Krigen nærmede sig og overskred Danmarks Grændser, fortvivlede og *M. A. H.* har sikkert faaet at mærke, at baade Jødernes Repræsentanter og Magistraten havde Ret, naar de sagde, at al Handel var ruineret.

Men *M. A. H.* havde, ung og driftig som han var, kundskabsrig og virkelysten som kun faa af hans Samtidige, allerede paa det Tidspunkt seet sig om efter et nyt Virkefelt og havde fundet et saadant i den dengang saa meget roste og fra oven i saa høj Grad støttede saakaldte Industri. Han har vist neppe, saalidt som hans Compagnon *N. L. Nathanson*, haft synderlig Forstand paa Hattemageriet, men de greb til, da Hofraad *D. A. Meyer* i 1812 tilbød dem sammen med ham at oprette en Hattefabrik. *Meyer* døde Aaret efter, men hans Testamente indeholdt en Codicil af 10. Aug. 1813, hvori bl. a. bestemtes, at hans Andel i *Levin Joseph v. Halles* Bomuldsfabrique og den i Forening med *Hannover & Nathanson* anlagte Hattefabrik skulde tilfalde hans tidligere Firma *Meyer & Trier*. *M. L. Nathanson* var Compagnon i dette store Handelshus, der paa den Tid ansaas for at besidde uhyre Rigdomme.

Hattefabriken var indrettet øverst oppe i den Ejendom i Borgergade, som vi have seet at *H. & N.* i 1812 havde erhvervet. Fabriken synes i Løbet af kort Tid at have faaet en ikke ringe Størrelse og har selvfølgelig i samme Forhold vakt Hattemagerlaugets Mishag. Imidlertid faar *H. & N.* hurtigt Vanskeligheder med den Laugsmester, i hvis Navn de ifølge den daværende Lovgivning vare nødte til at drive Fabriken. Det bliver derfor efterhaanden nødvendigt for dem at skaffe sig Ret til at drive denne i eget Navn.

Den 28. Juni 1816 indgiver derfor Firmaerne *Meyer & Trier* og *Hannover & Nathanson* en af *M. A. H.* skrevet Ansøgning om at faa kgl. Bevilling til at lade forfærdige Hatte og udsælge disse ved en udlært Hattemagermester.

Ansøgningen indeholder følgende:

»I Aaret 1812 oprettede afdøde Hofraad *Meyer* i Forening med os *Hannover & Nathanson* en Hattefabrik. Efter hans Død overgik hans Andeel til *M. D. A. Meyer & Trier*. Ved Fabrikens Anlæg antog vi ved Contract af 6. Juni 1812 Hattemagermester *S. A. Scheitel* til Mester saavel til at forestaa Fabriken som og for vores Regning at holde Udsalget af Hattene. Efter

3 Aars Forløb og efter at have overvundet de mange Vanskeligheder, som altid forefalde ved nye Fabrikers Anlæg, fandt vi for visse Aarsagers Skyld ej længer at kunde være tient med benævnte Mester og saa os nødsagede til at afskaffe ham samt i hans Sted antage Hattemagemester Ernst Kohlmann. — Fabriken er vel nu i den heldigste Fremgang og en ei ubetydelig Deel af dens Frembringelser have vi allerede sendt til Udlandet, men vi maa tilstaa, at Anlægget vil kunne udvides betydeligere, dersom vi ei blev standset i vore Bestræbelser ved det vi ei kan have Udsalget af Hattene under vores eget, men paa Mesterens Navn; foruden den Ubehagelighed at være udsat for Mesterens Luner og vilkaarlige Behandling, og den Risico vi altid og ved indtræffende Dødsfald i Særdeleshed ere underkastede ved at lade en fremmed raade over vores Eiendom, maa vi desuden endnu frygte for, at der kan indtræffe Omstændigheder, som kunde nødsage os igjen at afskaffe denne og antage en anden Mester. Ved en saadan Leilighed vil altid den forrige Mester høste Frugterne af vore Bestræbelser og beholde Navn for at forarbejde gode Hatte, hvorimod vi igjen paany maatte arbejde paa at forskaffe vores Fabrique det gode Rygte, den hidindtil har haft, og som vi med Møie og Opofrelse have søgt at erholde. Fabrikerne i Deres Majestæts Riger og Lande have, ved den allernaadigste Mildhed Deres Majestæt behandler Anlæggerne med og den Opmuntring og Understøttelse Deres Majestæt allernaadigst skjænker dem, tiltaget i Flor i en stor Grad, og overbevist om, at Deres Majestæt med Glæde seer Landets Fabriker blomstre, vove vi allerunderdanigst at bønfalde Deres kongelige Majestæt om »at det allernaadigst maatte være os tilladt under Firma *Hannover & Nathanson og Interessentere* at holde et Udsalg af de paa vores Fabrik forarbejdede Hatte.« Og paa det at der ei skal kunde gjøres Misbrug af en saadan allernaadigste Tilladelse, ere vi beredt allerunderdanigst at forpligte os til, saavel altid at holde en Hattemagemester, som skal forestaa Fabriken, som og at denne Mester, hverken for sin eller vores Regning skal holde nogensomhelst Hatteudsalg. Vi ere i den allerunderdanigste Forventning at det ansøgte allernaadigst vil blive os bevilget«. Allerunderdanigst

M. D. A. Meyer & Trier. Hannover & Nathanson.

Generaltoldkammeret og Commerce Collegiet, der bliver spurgt, fraraader det, navnlig fordi Fabriken er drevet siden 1812 uden Privilegium og af en Hattemagemester, der i Henhold til sin Contract kun kunde ansees for Firmaernes »private Betjent«. Paa den anden Side »maa man bemærke, at det vilde være ønskeligt, om formuende Folk anbragte Capitaler i slige for Landet fordelagtige Fabriker, naar disse bestyredes af Mænd, der vare ud-

lærte i de vedkommende Fabrikationsgrene, da saadanne Anlæg vilde kunne drives med mere Kraft, og deres Producter i Handlendes Hænder snarere gaa over til at blive Exportations-Artikler.«

Magistraten fraraader i sin Betænkning af 6. Septbr. 1816 aldeles bestemt, at Tilladelsen gives, »da den af Ansøgerne brugte Fremgangsmaade er stridende imod Anordningerne og fornærmende for Hattemagerlauget.«

Men det interessanteste Indlæg i Sagen er Hattemagerlaugets skrappe Erklæring af 8. Aug. 1816. Den er skrevet af Oldermænden David Marx med en sjelden smuk Haandskrift; i Modsætning til ham har »Bisideren« Peter Kruse aabenbart med stort Besvær anbragt nogle Kragetæer som Underskrift ved Siden af Oldermændens. Det hedder i denne vel gennemtænkte og mønsterværdigt udarbejdede Betænkning bl. a.:

»Disse Mennesker (Ansøgerne) have siden Aaret 1812 vidst at tilsnige sig Udøvelsen af Laugets Rettigheder. Denne Snigvej maa vel nu ikke længere staa dem aaben, siden de begynde at gaae aabenbare til Værks. De anføre, at de have en Hattefabrik, hvilken de i 1812 have anlagt; men en Hattefabrik er ikke og kan ikke være andet end et Hattemagerværksted og et saadant have de altsaa drevet uden at have erhvervet sig nogen sær Bevilning, der fritog dem for Laugets Pligter, idet det skjænkede dem Laugets Rettigheder. Det er altsaa en aabenbar Usandhed, naar det i deres Ansøgning forudsættes, at de ere i lovlig Besiddelse af en Hattefabrik. Efter deres Contract med Hattemagermester Scheitel i 1812 understøttede de ham med Penge og betingede sig de $\frac{2}{3}$ Dele af den Fordeel, som hans Værksted afgav. Hvorvidt en saadan Contract kan bestaa ved Siden af vore Love om Aager, lade vi staa hen. Da Udsalget skete i Laugets Navn, vilde dette ikke blande sig i denne Sag, vel vidende at Scheitel ikke længe vilde kunne udholde at give disse Mennesker Halvdelen eller endog mere af hvad han i sit Ansigts Sveed surt fortjente. Contracten med Scheitel blev ogsaa hævet i 1815, og de formaaede da en anden Hattemagersvend, Kohlmann, til at gjøre Mesterstykke, idet de godtgjorde ham hans Udgifter herved, og oprettede derefter 6. Marz 1815 en til Thinge læst Contract med ham. Paa denne Contract, som er et sandt Mesterstykke i sit Slags, maa vi udbede os Magistratens særdeles Opmærksomhed. De tilstaa K. fri Bolig i Borgergade 202, hvor Fabriken ogsaa er beliggende, samt 20 Rdlr. Navne Værdi ugentlig og herfor skal han forestaa Fabriken under sit Navn og ugentligen forfærdige 6 fine runde Hatte. Arbejdslønnen for en saadan Hat til en Svend er 2 Rdlr. à 14 μ , altsaa for 6 Hatte 12 à 14 Rdlr.; følgelig har han ikke selv mere end 8 Rdlr. ugentligen, hvorfor han som meldt skal udlaane sit Navn og

derhos besøge Gaden og Rendestenen fejede samt passe Natrenovationsvognen. Han skal fremdeles adlyde Supplikanternes Ordre i Alt, ikke antage eller afskedige Svende uden deres Samtykke samt oplære de Drengene, som de beordrer ham at antage, alt uden at have nogen Andeel i Fabriken eller nogen Ejendomsret i nogen Del af samme. Contracten sætter i det Hele taget Supplikanternes Adfærd og brugte Forhold i rette Lys og viser, at de ikke ere i nogen lovlig Besiddelse af nogen Hattfabrik, som de kalder det. Deres Ansøgning om under eget Firma at sælge Hatte bortfalder saaledes af sig selv. Lauget er nu i 4 Aar bleven høiligen krænket af disse rige Handelsmænd og nærer nu det Haab, at disse Krænkelser ved Øvrighedens Bistand faar en Ende og at Suppl. henvises til at passe deres egen Dont uden at blande sig i Borgernes Næring og Biering. Hvorfor skulde de største Handelshuse i Staten herettiges til ved Siden af deres Handel at drive Haandværk; det tillades jo ikke Haandværksmanden at handle. Saaledes overlader det krænkede Laug sin Sag i den høje Øvrigheds Hænder«.

Cancelliet gjør i sin Skrivelse af 28. Septbr. 1816 til Commerce Collegiet gjældende, at man maa henholde sig til den i Almindelighed erkjendte Grundsætning, »at enhver Fabrik Ejer maa have Frihed til at holde Udsalg af sine Fabrikata«; dog fremhæver Cancelliet ved denne Lejlighed, at det tidligere har ytret, at den givne Tilladelse i alle Tilfælde fortabes ved bevislig Handel med fremmede Hatte; hvorpaa *M. A. H.* faar sin Ansøgning bevilget.

M. A. H.'s Forbindelse med de ledende Handelshuse, blandt hvilke netop Meyer & Trier paa den Tid indtog en fremragende Stilling, har neppe været uden Indflydelse paa denne Sags Afgjørelse efter hans Ønske. Om han imidlertid i det Hele taget havde Nytte af Forbindelsen med *N. L. Nathanson*, vides ikke; thi om Tidsrummet fra hans Giftermaal i Januar 1814 og indtil hans Fallit i Aaret 1820 veed vi nemlig saa godt som Intet. Der findes nemlig ikke opbevaret nogetsomhelst skriftligt om hans Liv i disse Aar. Handelshøgerne fra Firmaet *H. & N.* existere ikke; den private Kassebog springer fra Foraaret 1814 til Aaret 1823 med Undtagelse af et Par Maaneder i 1820, umiddelbart før Fallitten. Samtlige disse manglende Handels- og Kassebøger maa antages at være holdte tilbage af Skifteretten efter Fallitten og senere tilintetgjorte. Det kan derfor ikke engang paavises, om han fra 1814 til 1820 foruden Fabriken har drevet nogen selvstændig Handelsforretning. Noget tyder derpaa, f. Ex. at han, da Fallitten indtræder, har liggende 500 Rdlr. i 4% Obligationer samt Depositum af 1000 Specier for Regning *W. S. Warburg* i Altona. Og det er jo heller ikke rimeligt, at den

virkelystne Mand i alle disse Aar skulde have indskrænket sig til at have Tilsyn med Hattefabriken.

Af Opgørelsen ved Fallitten kan heller ikke sees noget, da den Vexelgjæld, der anmeldes i Boet, eventuelt ogsaa kan stamme fra Indkjøb af Varer, saaat det kun er Engagementernes Størrelse, der lader formode, at *M. A. H.* allerede i disse Aar har ført en lignende Bankierforretning som senere. At Firmaet, hvis eneste Indehaver han var bleven ved *N. L. N.*'s Død i Foraaret 1820, paa det Tidspunkt har været Eneejer af Fabriken, er der ingen Tvivl om, og den Vexelobligation paa 12.200 B $\frac{1}{2}$, som det viste sig at han havde udstedt til Meyer & Trier, maa antages at have udgjort en Del af Kjøbesummen. Og det blev netop dette Firma, der blev Skyld i hans Fallit. I Juli 1820 standsede den danske Stats Bankier i Hamburg *I. B. Rée* sine Betalinger og trak *Meyer & Trier* med, der d. 28. Juli maatte opgive deres Bo. *Otte Dage senere, d. 5. Aug. standsede Hannover & Nathanson.*

For Fuldstændigheds Skyld maa her anføres, at *M. A. H.*'s Compagnon *N. L. Nathanson* d. 5. April 1820 var afgaaet ved Døden og at *M. A. H.* 6. Maj s. A. fik kgl. Bevilling til at udstede Proclama saavel paa egne som paa Firmaets Vegne. Endvidere sees det, at dette Dødsfald medførte, at *M. A. H.* d. 5. Juni 1820 maatte udstede en Obligation paa 10.000 D. Sølv med 1ste Panteret i Borgergade Nr. 202 til Nathansons Enke Beata f. Weel. Denne Obligation indfries 10. Juni 1825; hun boer dengang i Lyngby. Paa Ejendommen i Kronprindsensgade giver Nathansons Enke, der ifølge kgl. Bevilling af 14. April 1820 hensidder i uskiftet Bo, *M. A. H.* Skjøde paa sin Andel for en Sum af 11.600 D. Sølv. Disse Forhold omtales her, da det i den følgende Fremstilling af Fallitten kun lige nævnes, at *M. A. H.* er Ejer af de 2 Ejendomme, men at disse iøvrigt ikke sees at have spillet nogen- somhelst Rolle under Boets Behandling.

Det eneste der skeer i saa Henseende er, at *M. A. H.* d. 4. Maj 1821 udsteder med Panteret i Borgergade 202 efter 10.000 D. Sølv en Obligation til Nationalbanken for 2000 Mark Banco. Den afbetales senere i 4 Rater med 500 Mark Banco hver Gang og udslettes ved Thinglæsning 3. Juni 1823. Man staar ret uforstaaende overfor den Kjendsgjæring, at Ejendommene i den Grad blev holdt udenfor Opbudsboet, at *M. A. H.* endog et Par Dage før end han faar sit Bo extraderet kan optage et Laan i en af dem.

Da der ikke senere bliver Lejlighed til at omtale denne Gaard i Borgergade, tilføjes her, at den d. 21. Marts 1825 bliver solgt til *F. C. Ungermann*

for 9000 Rdlr. Sølv. En 2den Prioritet paa 2500 Rdlr. til *M. A. H.* sees at være udsløttet af Pantebogen 16. Juni 1828.

Som ovenfor nævnt standsede *M. A. H.'s* Firma, *Hannover & Nathanson* 5. August 1820 sine Betalinger. Den 7. Aug. 1820 mødte Skifteretten og foretog Registrering i Boet. *Fanny H.* var tilstede og meddeler, at hendes Mand er rejst til Hamburg. Hun meddeler endvidere, at de ejer Ejendommen Borgergade 202, hvor de boer, samt en Gaard i Kronprindsensgade. Firmaet har tillige en Butik med Udsalg paa Østergade No. 14 (nu 15). *M. A. H.* er Eneindehaver af Firmaet. Der registreres derpaa følgende (Tallene i Parentes ere Vurderingspriserne i Rdlr.):

Stuen til Gaden: 1 Birketræs Sopha (12), 6 Stole med sort Læder (8), 1 Bord (3), 2 Spejle med Consolborde (14).

Stuen derved: 1 Mah. Sopha m. Krølhaar (25), 6 do. Stole, Mah. Piedestal med Figur (10), Mah. Chatol med Skab (40), deri 6 Flaskebakker (6), 12 Spiseskeer o. s. v., 2 Saltkar, 1 Plattedemange med 5 Glas og Sølvbeslag. I den underste Del af Chatollet og i Klappen alene Madamens Gangklæder. Et Spejl i Mah. Ramme (10), 1 Mah. Commode (8), deri Madamens Gangklæder. 1 Barneseng (3 $\frac{1}{2}$), 3 Puder, 1 Par Børnelagen.

I et lidet Værelse: 1 Nyrenbergeruhr (1), 1 Bord (1), 3 Stole.

I Sovekammeret: 1 Mah. Seng med Sirtses Omhæng (20), 6 Dyrer, 8 Puder, 2 Par Lagen, 1 Servante (5), 1 Natbordsspejl (2), 1 Linnedskab (6), deri 30 Bordduge, 18 Dusin Servietter, 48 Stk. Sengelagen, 12 Dynebetræk, 30 Pudevaar, 50 Haandklæder, 6 Sølv-Theeskeer.

Paa 2de Portkamre: 1 Mah. Bord (3), 2 Spiseborde (5), 2 Dusin Vinglas (5), 1 Dusin Ølglas (3), 4 Dusin hvide Tallerkener (4), 6 Fæde (2), 2 Terriner og 4 Frugtkurve (4).

I Børnenes Kammer: 1 Mah. Commode (4), deri Børnenes Tøj, 1 Klædeskab (3), 1 Klædeskab, hvori Forældrenes Gangklæder, 1 Bord (3), 3 Stole, 1 Sengested (2) m. m.

I Køkkenet: 2 Kobber Themaskiner (12), 2 do. Tærtepander (6), 1 do. Casserolle (3), 2 do. Kaffekjedler (2), 1 Thekjedel (2), 3 Messingkjedler (6), 1 Malm Morter m. Støder (3), 6 Messinglysestager (4), 1 do. Spyttebakke (3), 2 laquerede do. (1 $\frac{1}{2}$) m. m.

I Gaarden: 1 Trillevogn (3).

Alt forsegledes.

Den 10. Aug. 1820 foretages i Boet Aabning, Registrering og Vurdering. Sølvtøjet vurderedes til 7 $\frac{1}{2}$ pr. Lod: 1 Sukkerkurv 17 Lod, 2 Saltkar 3 $\frac{1}{2}$ Lod, Plattedemangen 46 $\frac{1}{2}$ Lod. 2 Duge med 12 Servietter vurderedes fra 10 til 16 Rdlr., 2 Par Blaarlærredslagner 6 Rdlr., 2 Par Hør-lærreds do. 8 Rdlr., 12 forskellige Dynebetræk 10 Rdlr., 18 Drejelshaandklæder 10 Rdlr., 32 Lærreds do. 1 Rdlr., 2 Dyrer og 2 Puder 35 Rdlr. Ialt blev det Hele vurderet til 917 Rdlr.

Hattelageret, Hattematerialier og lign. vurderes af 2 Hattemagere til 12082 Rdlr. 5 $\frac{1}{2}$ Sedler. Varelageret af 2 Silke- og Klædekræmmere til 12963 Rdlr. 5 $\frac{1}{2}$ 6 Sk.

Blandt Boets Debitorer er af nu kjendte Navne Hans N. Albech 109, M. L. Nathanson 150, Georg Primon 160, Aron Henriques 41, A. Mitchel 181, Lorentz Hvidt 150, Lund & Thorsen 230, H. H. Seidelin 350, alt Mark Banco. De have alle senere betalt deres Gjæld til Boet undtagen M. L. Nathanson.

Kontant foreffindes 203 Rigsbanksedler.

Den i Boet anmeldte Gjæld var: Niels Adler 4500, R. Henriques Junr. 6000, B. M. Goldschmidt 406, H. I. Goldschmidt 3000, D. S. Jacobson 1200, Meyer & Trier 12200, Donner 8600, Suhr & Søn 1500, M. & Søn G. Melchior 6000, Nationalbanken 4000, Berendt Rosen 1091, alt Mark Banco.

Paa Meyer & Triers Obligation skulde maanedlig afdrages 200 M. Banco.

Den 20. Aug. 1820 faas efter Ansøgning kgl. Bevilling til at Overretsassessor *Andr. Peter Thomsen*¹⁾ og Grosserer *J. S. Meyer* maa være Commissærer for Opbudshoet. Dette har strax søgt og faaet Protectorium, ogsaa omfattende Vexelgjæld, saaat ingen kan skride ind. — Den 20. Febr. 1821 faar Boet efter Ansøgning kgl. Bevilling til endnu i 3 Maaneder fra 23. Jan. 1821 at regne at undlade at udstede Proclama, »da *M. A. H.* haaber forinden at opnaa Accord med sine Creditorer«.

Der foreligger strax efter Fallittens Indtræden en Skrivelse fra *General Commissariat Collegiet* med Forespørgsel, om hvorvidt en Leverance paa 1000 Chakot Filter bliver præsteret. Kontrakten herom er af 29. Juli 1820 og Filterne skal leveres inden Aarets Udgang for en Pris af 1 Rdlr. 2 $\frac{1}{2}$ Sedler pr. Styk. Da Kontrakten ansees for fordelagtig for Boet, lover man at præstere Leverancen i rette Tid. I Skiftesamlingen 28. Aug. 1820 udleveres saa til *M. A. H.* de til 300 Rdlr. Sedler vurderede Fabriqueredskaber, et til 2000 Rdlr. vurderet Parti Hatte og for 6000 Rdlr. Sedler Varer. For alt dette og for Leverancen cautionerer Firmaet *H. I. Goldschmidt & Co.*

I Nationalbanken er deponeret 1000 Species i Obligationer af 1797 og 500 Rdlr. i 4 % Obligationer for Regning *W. S. Warburg*, til hvem de udleveres.

I Skiftesamling 5. Septbr. 1820 vedtages, at man vil holde Samling i Boet hver Mandag Eftm. Kl. 5, og at dette skal bekendtgjøres i Berlingske Tidende og Altonaer Merkur.

Der findes i Boet et af *Joseph Nathan David* udstedt Bevis for at han d. 6. Aug. 1820 skal levere *H. & N. B.* 5000 i 14 Dages Vexler paa Hamburg eller Altona mod Betaling af 4300 Rdlr. Sedler. *M. A. H.* bliver d. 6. Aug. enig med *David* om at Vexlerne sælges for Boets Regning, og *David*s Søn, *B. N. David* indbetaler senere til Boet 15 Rdlr. 4 $\frac{1}{2}$ som Boets Fortjeneste ved Salget.

Den 6. Nov. 1820 faar *M. A. H.* Resten af Varelageret, til Værdi 6963 Rdlr. 5 $\frac{1}{2}$ 6 Sk., udleveret imod at indbetale til Boet 2000 Rdlr. Sedler strax, 1000 Rdlr. 2. Jan. 1821 og ligesaa meget hver følgende Maaned. Han har ogsaa Ret til i Stedet at levere kgl. Obligationer. *H. I. Goldschmidt* cautionerer ogsaa herfor, stadig med ført Pen; han var altsaa allerede blind dengang.

¹⁾ *Andr. Peter Thomsen* var født 1780 og blev senere Justitiarius i Overretten fra 1838—54. Han døde 1860. En Søn af ham var General *Chr. Alb. Fred. Thomsen*, 1827—1896, den senere saa bekendte Højrepolitiker og Krigsminister; han var Skolekammerat og Ungdomsven af *M. A. H.*'s yngste Søn *M. E. Hannover*.

Den 8. Jan. 1821 meddeler *M. A. H.*, at han i Betaling for et Parti Chakot Filter har faaet en Anvisning paa den kgl. Zahlkasse, stor 500 Rdlr., udstedt til Skifte-Commissærerne. Disse transportere Anvisningen til *M. A. H.*, da Beløbet jo ikke tilkommer Boet.

D. 25. Jan. 1821 holdes Extra-Session i Boet. *M. A. H.* anholder om at der endnu maa ventes 2 Maaneder med at udstede Proklama; den kgl. Bevilling hertil er som ovenfor anført af 20. Febr. 1821.

Den 5. Marts 1821 foreslaar *M. A. H.* at sælge 250 Stk. Hatte No. 1 og 250 Stk. Hatte No. 3 ved offentlig Auction, da han ikke ved Salg underhaanden kan opnaa Taxationspriserne.

Den 7. Mai 1821 begjærer *M. A. H.* sig Boet extraderet. Han har Accord og Samtykke hertil af alle Creditorer, undtagen Berendt Rosen i Hamburg for dennes Fordring paa 1091 HB $\frac{1}{2}$. J. S. Meyer lover i Protokollen, at hans Medcommissær ikke skal lide noget Tab ved, at Boet nu extraderes til *M. A. H.*, skjønt Rosen endnu har disse Penge tilgode. Boet sluttes samme Dag, men reassumeres d. 13. Juli 1821; Vexlen paa de 1091 HB $\frac{1}{2}$ er indløst og J. S. Meyer løses fra sin Caution overfor Thomsen.

Til Bedømmelse af de forskjellige Vexelkrav kan anføres, at i Mødet 25. Septbr. mødte Generalkonsul Becker og foreviste paa Kjøbmand C. H. Donners Vegne en af M. D. A. Meyer & Trier under 6. Mai sidstl. i Faveur af dem selv og til Last I. B. Réé i Hamburg trasseret, af dem accepteret og de non solutione protesteret Vexel stor 8600 Mark Banco.

Man kan af hele den Maade hvorpaa Bobehandlingen foregaar see, at *M. A. H.* allerede paa det Tidspunkt har været en agtet og anset Mand.

Karakteristisk for ham og vidnende om hans ogsaa almindelig bekjendte og anerkjendte Retskaffenhed er den endnu eksisterende »*Verzeichniss* von dem was ich bey dem Eintritt meines Fallissements den 7' August 1820 schuldig war, der Namen der Creditoren und der Grösse der Forderung eines jeden derselben, der Art des Arrangements bey meinem Retablisement und der Summen, die ich seitdem auf die erlassenen Forderungen freywillig nach bezahlte, mit Angabe der jedesmaligen Datums, um einst, wenn das Capital mit Gottes Hülfe für voll bezahlt seyn wird, auch die Zinsen berechnen und entrichten zu können.«

Foran det Hele har han med store Bogstaver skrevet »*Suum cuique*« og derefter nøjagtigt noteret, hvorledes ethvert enkelt af hans Engagementer er afviklet under og efter Fallitten og hvad han senere frivilligt har elagt. Forøvrigt viser det sig, at det er kun en ringe Del af hans Gjæld, hvorpaa han har faaet Accord; for de fleste og de største Beløbs Vedkommende har

han imod at faa Ret til at faa sit Bo extraderet, udstedt en Række Vexler, som ere indløste i de første Aar, efter at han igjen var kommen i Orden.

Det er ganske sikkert hans Exempel, der foranledigede hans Søn *Siegfried H.*, da han i Hamburg i Krisen 1857 paa faa Dage fra en hovedrig Mand forvandlede til Fallent, til saasnart han kort efter havde opnaaet Accord med sine Creditorer at paabegynde en Afbetaling af de ham eftergivne Beløb, ja tilsidst at betale endog Renter heraf. Noget lignende er neppe sket ofte, hverken før eller senere.

* * *

Som ovenfor anført var *M. A. H.* d. 7. Maj 1821 naaet saa vidt, at han kunde begjære sig sit Bo extraderet. Efter $\frac{3}{4}$ Aars Forløb havde han igjen sit Navn frit, og fra nu af førte han sin Forretning under sit eget Navn og uden nogen Compagnon. Samme Dag begyndte han at føre en ny Hovedbog, som endnu eksisterer og som lige til hans Død er ført af ham selv med en uforlignelig Sirlighed. Den første Folio faar *H. I. Goldschmidt & Co.*, og sikkert med Rette, thi ligesom vi har set hans Svoger *Hirsch* trofast staa ham bi i Nødens Stund, saaledes er han ogsaa den Første, der viser *M. A. H.* Tillid nu, da han skal begynde paany. Men allerede i Juni begynder Forbindelsen med det Firma, som i hele den resterende Del af *M. A. H.'s* Levetid skulde spille den altovervejende Rolle for hans Forretning. Det var Firmaet *Wulff Salomon Warburg*, nu *Norddeutsche Bank (W. S. Warburg)*, i Altona. Og skjønt Omsætningen med Warburg i Aaret 1821 kun er paa ca. 12000 Rdlr., er den allerede i det følgende Aar naaet op over 300.000 Rdlr. og stiger derpaa jævnt, indtil den i 1828 naar sit Maximum, lidt over 1 Million Daler.

Det har været drøje Arbejdsaar for *M. A. H.*, men efterhaanden er Tilliden, forsaavidt den har været tabt, vendt tilbage og med den en voxende Forretning og en begyndende Velstand. Det er ikke muligt af det forhaandenværende Materiale at bygge en detailleret Fremstilling af Forretningens Fremgang. Om han hvert Aar har gjort Balance, vides ikke, maaske var det ikke Skik og Brug i de Tider; der er i ethvert Fald desværre ikke opbevaret nogen. I Hovedbogen findes der ingen Balancer; men de kan jo have været indført i en særlig Bog, der ikke er opbevaret.

Men har vi ingen klar Oversigt over hans Indtægter, saa giver hans Bøger over »*Haushaltungskosten*« gode Bidrag til Oplysning om det Liv, der blev ført først i Borgergade og fra 1825 i hans Gaard i Kronprindsensgade No. 38 (nu No. 6). Og naar man seer paa, hvor store hans aarlige Udgifter

vare og veed at han samtidig betalte af paa sin Accord og desuden erindrur, hvor kort Tid han fik Lov til at virke inden hans tidlige Død (1834); saa maa man erkjende, at det har været en Forretning, der har givet et smukt Udbytte.

Den følgende Fremstilling er bygget paa hvad der endnu eksisterer af hans private Udgifts-Regnskab. Det findes i den samme lille Bog, der tidligere er omtalt som Memorial, begyndt 11. Aug. 1811. Som ovenfor nævnt ophører han med at føre sine Udgifter ind i denne Bog et Par Maaneder efter sit Bryllup. Men fra 1. Januar 1823 indfører han Dag for Dag, lige til han 2. Febr. 1834 syg maa gaa til Sengs, paany specificeret til de mindste Smaating alle sine Udgifter og har derved efterladt os et tro Billede af de økonomiske Forhold, hvorunder hans Børn voxede op. Til Forstaaelse af det efterfølgende vil det være rigtigst her at minde om, at af hans 5 Børn fødtes *Adolph* i 1814, *Jacob* i 1817, *Siegfried* i 1818 og *Ida* i 1819; den yngste Søn *Martin* blev først født i 1825.

M. A. H.'s samlede Udgifter udgjør i Aaret 1823 2031 Rdlr. Sedler & 495 Rdlr. Sølv. For de foregaaende Aar 1821 og 1822 eksisterer som sagt ikke noget Kasseregnskab, men det fremgaar af Hovedbogen, at hans private Udgifter i de Aar har været henholdsvis 2200 Rdlr. og 2600 Rdlr.

Af Enkeltheder blandt Udgifterne i Aaret 1823 og de efterfølgende Aar kan følgende formentlig have nogen Interesse.

Hans ugentlige Udgift til Husholdningen, »meine Frau«, begynder med 15 Rdlr., men der er Uger, hvor han giver hende det dobbelte, ialt bliver det c. 1100 D. Sedler om Aaret. Skolepengene ere ca. 10 Rdlr. Sedler om Maaneden for de 2 ældste Sønner tilsammen; *Siegfrieds* begyndende Skolegang i dette Aar indvarsles med Kjøbet af en ABC til 5 \mathcal{L} , som bliver ham foræret paa hans Fødselsdag d. 16. April; i Juni betales der første Gang Skolepenge ogsaa for ham. Der gives 20 Daler i Nytaar i Skolen og der betales 2 D. Brændpenge for hver. At Sønnerne maa lære den christne Religion i Skolen er en Selvfølge og der kjøbes derfor ogsaa en Catechismus for 8 \mathcal{L} . Om Fornøjelser finder man kun, at der gives 2 D. ud for at Børnene skal see Casortis Pantomime. *M. A. H.* sender det Aar Moderen over 400 D. Sølv, Søsteren 65 D. og han giver stadig mindre Sommer til Fattige og velgjørende Foreninger. Han holder Adresseavisen, som koster 1 D. 14 Sk. Kvartalet, og Statstidende, der koster 1 D. 3 \mathcal{L} 6 Sk. Han betaler 9 D. 2 \mathcal{L} 4 Sk. Kvartalet i Skat til Menigheden, Rabbineren faar 5 D. i Nytaar, Lægen Prof. Klingberg 50 D. Sølv. Barberen faar 3 D. Kvartalet. Der kjøbes 4 Favne Brænde à 13 D. og for 34 D. Tørv. Inden Vinteren begynder, kjøbes $\frac{1}{4}$ Tønde Smør for 34 D., $11\frac{1}{4}$ \mathcal{L} Ost à 18 Sk., 31 \mathcal{L} Melis à 2 \mathcal{L} 2 Sk. og 50 \mathcal{L} Sukker à 18 Sk., samt 6 Fl. Madeira à 1 D. Hans Brandassurance koster 4 Rdlr. 5 \mathcal{L} Sølv om Halvaaret.

I det Hele beløber hans Forbrug i 1823 sig til 2031 D. Sedler og 495 Sølv. Man maa her som for de følgende Aar erindre, at han stadig boede i sin egen Ejendom og derfor ikke havde nogen direkte Udgift til Husleje.

I de følgende Aar stiger hans Udgifter noget, man kan se, at der efterhaanden kommer Velstand til Huse; i 1823 giver han f. Ex. 6 D. 2 \mathcal{L} 4 Sk. til Fattige til Purim; i 1824 giver han til Purim 9 D. 2 \mathcal{L} 11 Sk. bort, men samtidig faar hans Kone 10 D. af ham til samme Brug, i det hele taget giver han som sædvanlig mange Penge til Fattige. Han kjøber *Datidens* mest berømte Bog *Campe's Robinson* for 1 D. 2 \mathcal{L} . Bogen eksisterer endnu i Familien. Han er ogsaa i Læsebibliothek, hvad der koster 2 D. 3 \mathcal{L} om Kvartalet.

Han kjøber i 1824 6 Sølvseer, 26 Lod for 36 D. 5 $\frac{1}{2}$ 4 Sk., 12 Fl. Madeira for 16 D., en Hat til sin Kone for 16 D. 3 $\frac{1}{2}$. Han gjør mere end engang »Spazierfahrt« om Sommeren, hvoraf den ene koster 10 D.; maaske det er den endnu i Sønnernes Alderdom omtalte Kjøretur til Dyrehaven i en Holstenskvogn, hvor Børnene sad paa Skamler i Bunden af Vognen. Baden's latinske Grammatik kjøbes for 1 D. 4 $\frac{1}{2}$ 4 Sk. Det var denne Bog, der i Skolerne var Drengenes Fortvivlelse og som gav Anledning til saamange korporlige Revselse. Han holder Otto's Journal og Børnene lære at danse. Hans Kone faar bl. a. en Pelsbesætning for 13 D. 2 $\frac{1}{2}$, og der anskaffes en Paraply for 12 D. 4 $\frac{1}{2}$ Sølv.

I Aaret 1824 er samtlige Udgifter 2477 D. Sedler og 566 D. Sølv.

I 1825 kjøber han 12 Stole for 108 D. og et Divanbord for 44 D. Disse Møbler eksisterer endnu. Der gjøres en Mængde andre Anskaffelser, thi i dette Aar flytter han jo op i sin Gaard i Kronprindsensgade; foruden de tidligere nævnte Møbler har han en Snedkerregning paa 265 D., og Sadelmageren faar 56 D. For 2 Spejle betales 79 D. 5 $\frac{1}{2}$ 2 Sk. Indflytningen fejres med et Bal for Børnene, der koster 5 D. Strax efter bliver den yngste Søn Martin født; Jordermoderen faar 2 Gange 20 D. og der gives 7 D. ud for en Rejse efter en Amme. Gildet ved Brismilen koster 34 D. foruden 6 Fl. Vin og 3 D. til Conditorer, og der gives Penge til en Mængde Fattige. Samme Aar har *Sal. Meyer* Bryllup og faar 2 Sølvlystager, der koster 60 D. *M. A. H.* giver nu sin Kone 100 D. om Maaneden i Husholdningspenge.

Som Følge af alt dette stiger hans Forbrug i dette Aar til 4003 D. Sedler og 857 D. Sølv.

I 1826 begynder han at holde Hamburger Børsenhalle, der koster 5 D. 2 $\frac{1}{2}$ 10 Sk. Sølv Kvartalet, hvoraf Benzon Bendix, som han holder den sammen med, betaler en Del, og han kjøber for 74 D. Holl. Lærred. Foruden i Dands faar Børnene ogsaa Undervisning i Fransk, i Tegning og i Musik. Der anskaffes i den Anledning en Violin for 10 D. 3 $\frac{1}{2}$. Han anskaffer 2 Signeter for 18 D., hvoraf ialtfald det ene endnu eksisterer. Han anskaffer en Kontorlampe for 40 D. og der findes første Gang 50 D. i Løn og 25 D. i Nytaar til hans Kontorist Christianson. Hans Svoger *Moritz Goldschmidt* faar til sit Bryllup en Thepotte og en Flødekande af Sølv — 41 $\frac{1}{2}$ Lod à 5 $\frac{1}{2}$ 12 Sk. — for i alt 39 Rdlr. 2 $\frac{1}{2}$ 12 Sk. Sølv og 30 D. Arbejdsløn.

Aarets samlede Udgift er 3193 D. Sedler og 961 D. Sølv.

I 1827 findes en Udgift paa 5 D. til en »Mores Lehrerin«, idet hele taget stiger nu Udgifterne til Børnenes Undervisning stærkt; de faar baade Klaveer- og Violintimer (Siegfried).

Udgifterne udgjør ialt 2879 D. Sedler og 988 D. Sølv.

Fra Aaret 1828 til hans Død findes foruden den specificerede Kassebog ved hvert Aars Slutning en Opgjørelse over Udgifternes Fordeling.

Opgjørelsen for Aaret 1828.	Sedler	Sølv
Husholdning.	1949 Rdlr. 5 $\frac{1}{2}$ 15 Sk.	220 Rdlr. 2 $\frac{1}{2}$ 8 Sk.
Fattige	213 — 1 - 9 -	21 — 2 - 8 -
Børnenes Undervisning.	257 — 5 - 8 -	172 — » - » -
Klæder	159 — 5 - 4 -	41 — 1 - 4 -
Fornøjelser, Presenter og diverse Udgifter	294 — 5 - 5 -	20 — 1 - 11 -
Min Moder		423 — » - 8 -
Min Søster.		358 — » - 4 -
Klaveer.		186 — 4 - » -
Prinsesse Vilhelmines Legat.		100 — » - » -
Rejse til Hamburg.		140 — 3 - 4 -
	2875 Rdlr. 5 $\frac{1}{2}$ 9 Sk.	1683 Rdlr. 3 $\frac{1}{2}$ 15 Sk.

Kinde bis zum Greise allgemein geliebt und verehrt, von dessen Munde das Wort Gottes so herrlich verkündet wird, und für den hier von alt und jung, von reich und arm, nur ein Wunsch gehegt wird, nur eine Bitte zu dem Allmächtigen emporsteigt: das er uns nämlich recht viele viele Jahren gesund und wohl erhalten werden möge.

Ich habe Ihnen wohl nun nöthig zu sagen, dass auch ich Vater von hoffnungsvollen Kindern bin, um Sie meiner herzlichsten Theilnahme an Ihren seltenen Elternfreuden zu versichern. Hat ja Eltern Glück den Vorzug vor allen andern Glücksgütern in der Welt, dass es nicht wie diese von Andern beneidet, sondern im Gegentheil nur mitgenossen wird. Mit einem glücklichen Vater freuen sich alle Väter, mit einer glücklichen Mutter alle Mütter, alle Eltern machen gleichsam nur eine Gesellschaft aus und das Glück eines Elternpaares erregt bey den übrigen keinen Neid, sondern nur die Hoffnung auch einst eben so glücklich werden zu können.

Glücklich schätzt sich unsere Gemeinde einen solchen Mann zu ihrem geistlichen Oberhaupte, zu ihrem Seelsorger gefunden zu haben, alle Mitglieder derselben wetteifern ihm ihre Anhänglichkeit zu bezeugen und ich hoffe dass auch er sich recht glücklich in unserm Kreise fühlen werde. Um nun auch meinerseits im Stande zu seyn ihm einen kleinen Beweis meiner Anhänglichkeit an ihn zu geben, bin ich so frey mich an Sie zu wenden und mir Ihr Mitwirken dazu zu erbitten.

Unter allen den herrlichen Eigenschaften nämlich, die ihren geliebten Sohn charakterisiren ist eine der vorzüglichsten die Liebe, die er für seine Eltern hegt und selbst in seinen Predigten gedenkt er derselben oft mit so vieler Zärtlichkeit, mit solcher Rührung, dass ihm bey seiner Entfernung von Ihnen eine Erinnerung an Sie gewiss unennbare Freude machen wird. Zu diesem Ende erlaube ich mir eine Bitte an Sie, die darin besteht, dass Sie sich beide in Brustbild malen lassen und mir die beiden Portraits zusenden wollen. Ich bin überzeugt, dass nichts in der Welt ihm eine solche Freude machen werde, als wenn er stets seine geliebten Eltern, wenn auch nur im Bilde, vor Augen haben kann.

Wenn Sie wie ich hoffen darf mir meine Bitte gewähren, so sorgen Sie gefälligst für einen geschickten Maler von dem Sie gut und ähnlich gemalt zu werden erwarten können und sobald beide Portraits fertig sind, so wollen Sie solche gefälligst ohne Rahmen, aber sorgfältig eingepackt an den Herrn W.S. Warburg in Altona zur weitere Beförderung an mich zu senden, auf welchem Freunde Sie auch Ihre Auslagen nebst allen Kosten für meine Rechnung anzuweisen belieben. Da ich unsern geliebten Rabbi mit diesen

beiden Portraits auf eine angenehme Art zu überraschen hoffe, so bitte ich Sie, meine Wertheste, ja nichts davon in Ihren Briefen an ihn zu erwähnen, auch es überhaupt dort verschwiegen zu halten, damit es hier nicht früher bekannt werden kann.

Sollten Sie sich schon früher malen gelassen haben und Ihr Bild sich gegen mein Vermuthen schon in den Händen Ihres werthen Sohnes hier befinden, so bitte ich Sie, bevor Sie sich jetzt wieder malen lassen mich erst davon zu benachrichtigen. Indem ich mich freuen werde, wenn ich mich bald mit einer werthen Antwort von Ihnen beehrt sehe, bitte ich Sie die Gefühle der Hochachtung zu genehmigen mit denen ich die Ehre habe zu zeichnen Ihr ergebener

M. A. Hannover.

P. S. Ich bitte nochmals um eine sorgfältige Einpackung der Portraits bey der Versendung derselben und nicht an die Kosten darauf zu sparen.«

Da Portraiterne vare komne *M. A. H.* i Hænde, sendte han dem ikke strax til Dr. Wolff, men tilskrev ham først følgende Brev:

Copenhagen den 1. October 1829.

»Je später, desto lieber.« Mit diesem Worte erlaube ich mir, obgleich ziemlich spät, Ihnen, hochwürdiger Herr Doctor, ein kleines Andenken an mich und meine Anhänglichkeit an Sie zu überreichen. In Ihrer Entfernung von Ihren lieben Eltern glaubte ich nämlich Ihnen keinen herzlicheren Genuss verschaffen zu können, als wenn ich Sie in den Stand setze, sich diese Ihre Lieben stets im Bilde vergegenwärtigen und sich so die Trennung von denselben, weniger fühlbar machen zu können.

In dieser Absicht habe ich Ihre lieben Eltern ersucht sich malen zu lassen und mir die Bilder zuzusenden, was von denselben auch mit der grössten Bereitwilligkeit geschehen ist, nur legten sie mir aus väterlicher Vorsicht die Bedingung auf Sie nicht damit zu überraschen, damit die unerwartete Freude nicht Gott bewahre nachtheilig auf Ihre Gesundheit wirken möge. Die Portraits sind nun bereits in meinen Händen und sobald Sie sich zu deren Empfang vorbereitet genug fühlen, bitte ich um Ihre Anzeige um sie Ihnen zu senden zu können mit dem Wunsch, dass ich mit diesen Bildern ebenso angenehm auf Ihr Herz gewirkt haben möge, als Sie es durch Ihre treffliche Reden so oft auf das Herz desjenigen thun, der sich mit wahrer Hochachtung zeichnet

Ihr Ihnen ganz ergebener *M. A. Hannover.*

Opgjørelsen for Aaret 1830.		Sedler	Sølv
Husholdning	2036	Rdlr. 1 $\frac{1}{2}$ 12 Sk.	162 Rdlr. 2 $\frac{1}{2}$ 6 Sk.
Fattige	234	— 4 - 4 -	18 — 3 - 3 -
Børnenes Undervisning	358	— 5 - 8 -	160 — 3 - 3 -
Klæder	330	— 1 - 10 -	35 — 2 - 3 -
Fornøjelser, Presenter og diverse Udgifter	154	— 3 - 15 -	218 — 1 - 15 -
Min Moder.			371 — 5 - 3 -
Min Søster.			106 — 1 - 8 -
Møbement	296	— 5 - 13	
		3411 Rdlr. 4 $\frac{1}{2}$ 14 Sk.	1072 Rdlr. 3 $\frac{1}{2}$ 13 Sk.

Om Foraaret kjøber han, formodentlig i Anledning af *Adolphs* Confirmation, 24 Dessert Skeer, Gaffer og Knive for ialt 250 Rdlr. 2 $\frac{1}{2}$ Sk. Gildet ved Confirmationen koster 67 D., Kateket *Levison* faar 20 D. i Honorar. Dr. *Wolff* faar som sædvanlig 5 Dukater = 23 D. til sit Nytaar, og der sendes 4 D. Sølv til Danzig til Kadisch. W. S. *Warburg* faar til sit Sølvbryllup en Present for 56 Rdlr. 3 $\frac{1}{2}$ 3 Sk. Sølv; omtalt i en endnu opbevaret Kladde til et Brev.

Opgjørelsen for Aaret 1831.		Sedler	Sølv
Husholdning	2070	Rdlr. 3 $\frac{1}{2}$ 10 Sk.	144 Rdlr. 3 $\frac{1}{2}$ 3 Sk.
Fattige	247	— 3 - 9 -	12 — 4 - 5 -
Børnenes Undervisning	291	— 3 - 2 -	259 — 3 - 3 -
Klæder	292	— 4 - 11 -	86 — 4 - 10 -
Fornøjelser, Presenter og diverse Udgifter	185	— 2 - 13 -	51 — 1 - 6 -
Min Moder.			404 — 2 - 10 -
Min Søster.			146 — 4 - 3 -
Rejse til Hamburg	3	— 3 - 2 -	143 — 4 - 10 -
Grosserer-Legat	50	— 3 - 3 -	
Møbement	62	— 5 - 3 -	
		3203 Rdlr. 4 $\frac{1}{2}$ 15 Sk.	1249 Rdlr. 3 $\frac{1}{2}$ 12 Sk.

Der kjøbes i dette Aar en Astrallampe for 33 D. Den yngste Søn *Martin* begynder at gaa i Skole (2 D. om Maanednen). Hans Svoger *Samuel* faar foræret et Portrait, der koster 9 D. og vistnok er den endnu eksisterende Kopi af Maleriet af *Rachel Goldschmidt*, der er gjengivet S. 49. Paa Rejsen til Hamburg faar *Hirsch H.*, der hvert Aar faar 4 D. Sølv, extra 2 Rdlr. 6 $\frac{1}{2}$ og *Schenchen H.* det samme. Hans Moder, Søster og Niece faar ogsaa større Gaver. Han bringer en Parasol (6 Rdlr. 3 $\frac{1}{2}$ 13 Sk.) og et Overstykke hjem til sin Kone. Han kjøber lige som de forrige Aar 2 Dritler Smør for 60 D. Sølv, hvortil kommer 3 D. i Fragt og Accise. Han plejer ellers at kjøbe 25 Flasker Vin ad Gangen, men i dette Aar kjøber han et Oxhovede Vin for 75 D., hvortil senere kommer en Udgift af 16 D. for 200 Flasker.

Opgjørelsen for Aaret 1832.		Sedler	Sølv
Husholdning	2021	Rdlr. 3 $\frac{1}{2}$ 3 Sk.	165 Rdlr. 2 $\frac{1}{2}$ 7 Sk.
Fattige	273	— 2 - 4 -	17 — 3 - 3 -
Børnenes Undervisning	303	— 2 - 9 -	225 — 1 - 8 -
Klæder	499	— 2 - 11 -	109 — 5 - 10 -
Fornøjelser, Presenter og diverse Udgifter	231	— 3 - 8 -	37 — 3 - 12 -
Min Moder.			372 — 4 - 8 -
Min Søster.			159 — 4 - 8 -
Møbement	104	— 4 - 8 -	
		3433 Rdlr. 3 $\frac{1}{2}$ 11 Sk.	1087 Rdlr. 1 $\frac{1}{2}$ 5 Sk.

1874		Erhverv	Ydskat	Sættur	
		Nr.	Nr.	1.	2.
Jan	1	G. Tæmbe	1	3	
	3	Madsen og Sefelt	8	1	
	4	Klaus og Hornum	8		
	5	mannen Løvi	20		
		Joh. Sefelt og Sefelt	10		
		Mani og Sefelt	7		
		Martin Sefelt og Sefelt	3		
	8	Anders Sefelt og Sefelt	2	4	
		Mani og Sefelt og Sefelt			1
		Sefelt	1	2	
	11	Mani og Sefelt	17		
		Martin og Sefelt	20		
	12	mannen Løvi	23		
	13	G. Sørensen og Sefelt			6
	18	Anders og Sørensen			1
		Sørensen og Sefelt			5
	19	mannen Løvi	20		4
	21	Anders og Sørensen		5	3
	25	Sørensen og Sørensen	8		
	26	Anders og Sørensen	2		
		mannen Løvi	20		
	27	Sørensen og Sørensen	6	3	
		Anders og Sørensen	1		
	30	Anders og Sørensen	8		
		Sørensen	2	6	
		Anders og Sørensen	1		
		Anders	1		
	31	Sørensen	1	4	
		Anders og Sørensen	4	3	
		Anders og Sørensen	2	1	
		Anders		2	12
febr	1	Anders og Sørensen	4		
		Anders	4		
		Martin Sefelt og Sefelt	3		
		Joh.	10		
		Anders og Sørensen	2	3	
		Sørensen	4		
	2	mannen Løvi	20		

Den sidste Side i M. A. Hannovers Kassebog over private Udgifter.

I dette Aar bliver han Medlem af Læseselskabet *Athenæum*. *Jonas Jacoby* faar til sit Bryllup 2 Sølv Lysestager for 55 D. *Ad. H.* bliver Student og erlægger herfor et Gebyr af 10 D. Sølv og 11 Rdlr. 2 $\frac{1}{2}$ Sk. for acad. Borgerbrev. Der abonneres i Theatret for 7 Rdlr. $\frac{1}{2}$ 8 Sk. om Maanden. *Ad.* bliver Medlem af Kongens Livkorps og anskaffer sig hertil en Uniform for 20 D., næste Aar faar han en Chakot til 8 D. 18. Novbr. har de Bal, der koster 66 D. *Ad.* anskaffer sig et Par Brillor for 4 D.

<i>Opjørelsen for Aaret 1833.</i>	Sedler		Sølv	
Husholdning	1844	Rdlr. 1 $\frac{1}{2}$ 6 Sk.	151	Rdlr. 4 $\frac{1}{2}$ 4 Sk.
Fattige	283	— 3 - 9 -	24	— 4 - 3 -
Børnenes Undervisning	450	— 3 - 7 -	66	— 3 - 3 -
Klæder	533	— 4 - 13 -	16	— 5 - 3 -
Fornøjelser, Presenter og diverse Udgifter	403	— 1 - 12 -	66	— 3 - 1 -
Min Moder.			401	— 4 - 10 -
Min Søster.			172	— 3 - 14 -
Møbement.	140	— 3 - 14 -		
			3655	Rdlr. 3 $\frac{1}{2}$ 13 Sk.
			899	Rdlr. $\frac{1}{2}$ 13 Sk.

Naar Udgiften til Gaver m. m. i dette Aar er saa betydelig forøget, skyldes det dels en Guld-Halskjede, som han giver sin Kone til hendes Fødselsdag og som alene koster 73 D., og 2 Gulduhre til Jacob og Siegfried til deres Confirmation, der koster 40 D. Stykket. Medens det ikke af tidligere Regnskaber fremgaar, at han har haft nogen Kirkeplads, betaler han nu 20 D. for en Plads i den nye Synagoge, hvortil kommer en Tallis, der koster 12 D. og 5 D. for Besætning. Han køber for første Gang Staalpenne, maaske af dem, som Jacob Brandes prøvede paa at lave herhjemme, de koster 2 D. 1 $\frac{1}{2}$ Dusinet. I Forbigaaende kan bemærkes, at hans Søn *Ad. H.* skrev med Gaasefjer til ca. 1870, hvad der tilsidst var en stor Mærkværdighed. Hans Skat til Menigheden er nu steget til 24 D. Kvartalet.

Kassebogen slutter d. 2. Febr. 1834, den Dag han maa lægge sig tilsens. Efter 11 Dages Sygeleje dør han d. 14. s. M. Dødsaaarsagen angives i Menighedens Protokol som Brystkrampe og Gigt. Den 26. Januar har han ifølge Kassebogen ladt sig aarelade, Universalmidlet dengang; maaske er det derfor snarere en Blodforgiftning, der er den virkelige Dødsaaarsag. Den ikke 44 Aar gamle, virkelystne og intelligente Mand blev paa faa Dage Dødens Bytte.

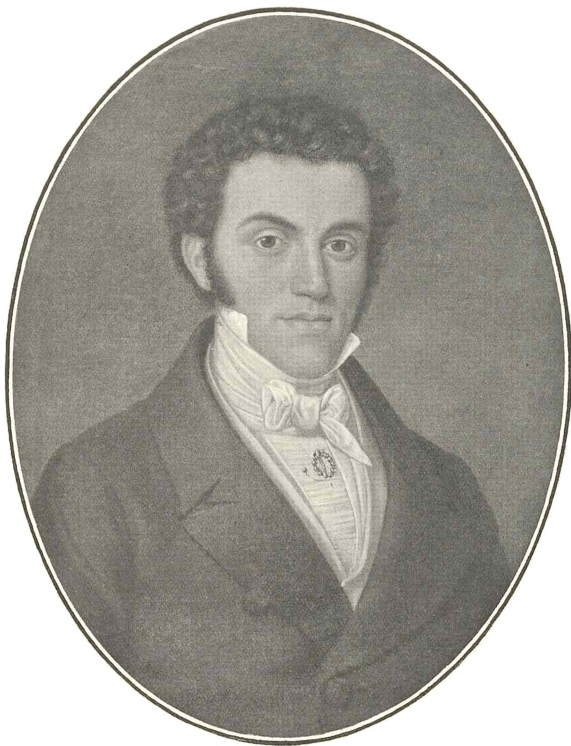
Uhyre haardt maa det have været for ham at gaa bort fra alt det megel, han endnu havde at udrette her i Livel, fra sin Hustru, der med ham saa trofast havde baaret Modgangens Dage og som var ham ligesaa kjær nu, som da de fandt hinanden som unge Mennesker i den fremmede By.

Men Slaget ramte ogsaa de Efterlevende haardt. Der er ingen Tvivl om at Faderen har været Midtpunktet i Hjemmet. *Ad. H.* skriver til sin Ven *Japetus Steenstrup*, at han ikke blot har tabt en Fader, men ogsaa sin bedste Ven; det hele staar for ham som en ond Drøm og han formaar ikke at

fatte, at han aldrig mere skal se sin Fader. En Trøst er det for dem alle, skriver han, at den Afdøde efterlader sig et saa godt Navn allevegne.

Ved *M. A. H.*'s saa tidlige Død kom Livet til at forme sig anderledes for hvert enkelt af hans Børn, end om det var blevet dem forundt at beholde deres Fader nogle Aar endnu. Det gjaldt hans Datter, der nu var henvist til en glædeløs Ungdom ved en Moders Side, der ganske manglede Forstaaelse af hende. Det gjaldt haade *Jacob*, der samme Aar skulde op til Artium og hans yngste Søn *Martin*, som dengang kun var 9 Aar og hvem hans ældste Broder *Ad. H.* nu maatte være i Faders Sted. Og det fik jo ogsaa Betydning for *Ad. H.* selv, der nylig var begyndt sine Studier paa en saa lovende Maade, ved at blive »indkaldt« : faa Udmærkelse haade til Artium og Anden Examen, og som hidtil frit havde kunnet vælge sit Studium og havde planlagt et rent videnskabeligt Studium af de forskellige Grene af Naturhistorien, men som nu paa Grund af de forandrede økonomiske Forhold i Hjemmet maatte paa-begynde et nyt Studium, Medicinen, hvor han mere havde Udsigt til snart at kunne fortjene sit Livs Ophold. Ligeledes forandredes ganske Livsbanen for Sønnen *Siegfried*, der kort før sin Confirmation var kommen paa sin Faders Kontor, og som altsaa hidtil havde kunnet gjøre sikker Regning paa at komme ind i en blomstrende Forretning, at kunne fortsætte og videre udvikle Faderens saa godt begyndte Værk. Endnu samme Aar maatte han tage Plads i Hamburg, da der ikke i Kjøbenhavn frembød sig nogen passende Beskæftigelse for ham. Men inden han rejste, foretog han hele Opgjørelsen af Handelsvirksomheden, der afsluttedes samme Dag Faderen døde. Man forbavsnes ved i Hovedbogen at se den kun 16aarige Dreng gjøre det Hele op og senere fra Hamburg ud af Hovedet give Oplysninger om mange forskellige Ting, der ikke umiddelbart fremgik af Bogføringen.

Forinden vi gaar over til en Skildring af Behandlingen af *M. A. H.*'s Dødsho maa her omtales, at han i Febr. 1827 blev valgt ind i *Menighedens Repræsentantskab*. Valget hertil foregik dengang paa den Maade, at naar en af de hidtidige Medlemmer døde eller ønskede at udtræde, gjorde de øvrige Forslag til Magistraten om et nyt Medlem. *M. A. H.* gav første Gang Møde i Forsamlingen d. 8. Marts 1827 og det er jo et ikke ringe Bevis paa den ansete Stilling, han nu indtog, at Valget var faldet paa ham, der var født udenfor Kongeriget, og som nu blev Collega med nogle af dem, der for ikke saa mange Aar siden bl. a. fordi han var Fremmed havde fraaraadet Kongen at give ham Borgerskab.

M. A. Hammerer
C. S.

Han var saaledes Repræsentant, da den for de næste 50 Aar af Menighedens Liv vigtigste Begivenhed fandt Sted, nemlig Dr. A. A. Wolffs Valg til Præsteembedet. Traditionen melder, at det var *M. A. H.*, som kjendte den unge intelligente Videnskabsmand og fortrinlige Prædikant af Navn og henedede Opmærksomheden paa ham. Mærkværdigvis udtraadte *M. A. H.* allerede 1829 af Repræsentantskabet; Protokollen indeholder ikke noget om Grunden hertil. Men hans Underskrift findes alligevel der vedblivende for de fleste Møders Vedkommende, idet han fra 1829 til den nye Synagoges Indvielse i 1833 var Medlem af dennes *Byggecomité* og som saadan deltog i saagodtsom alle Repræsentantskabets Møder i disse Aar, da jo selvfølgelig dette store Foretagende var den vigtigste Opgave, der forelaa. Muligvis har netop hans Valg til Medlem af denne Comité været Grunden til hans Udtrædelse af Repræsentantskabet; Valget og Udtrædelsen er ialtfald sket omtrent samtidig.

Det fortjener ogsaa at erindres, at *M. A. H.* indtil sin Død var Medlem af Administrationen for »*Præmieselskabet for den mosaiske Ungdoms Anbringelse til Kunstner og Haandværker*«. Da Bestræbelserne for Jødernes Emancipation i Slutningen af det 18de Aarhundrede ogsaa begyndte at finde Jordbund herhjemme, udgaaede som de var fra Mendelssohns Skrifter og fra den franske Revolutions Proclamation af Menneskerettighederne, var en af de første Opgaver man stillede sig at søge at faa Jøderne bort fra deres eneste og ofte lidet ansete Erhverv: Handelen. Man ønskede bl. a. at faa Ungdommen oplært til et Haandværk, men stødte strax paa Vanskeligheder, da der jo næsten intetsteds var nogen jødisk Mester. For nu at faa christne Haandværksmestre til at antage jødiske Lærlinge, traadte en Comité¹⁾ bestaaende baade af Jøder og Christne i 1793 sammen og indsamlede Pengemidler, der saa skulde anvendes til Præmier for saadanne christne Mestre, som lod sig formaa til at antage unge Jøder i deres Tjeneste til Oplæring i et Haandværk.

Da den ene af Selskabets Stiftere *L. I. Cantor* i 1829 var afgaaet ved Døden, valgtes *M. A. H.* ind i Selskabets Bestyrelse. Han sad der sammen med en af Datidens mest bekjendte Philantroper: Pastor *C. H. Visby* (f. 1801, d. 1871), der ikke blot gjorde sig fortjent ved en 25-aarig Virksomhed, 1831—56, i dette Selskab, men ogsaa i sin Stilling som Fængselspræst ved sine Bestræbelser for en Forbedring af Tugthusfangernes Behandling fik stor Betydning for

¹⁾ Selskabets Stiftere vare Brødrene *H. I. Cantor* og *L. I. Cantor* samt Bankdirektør *Lars Larsen* og Grosserer *Andreas Buntzen*.

vort Fængselsvæsen. Han var desuden bl. a. Medstifter af Opdragelsesanstalten »Flakkebjerg« og af den første »Maadeholdsforening«.

Da Selskabet 29. Juni 1843 fejrede sin 50-aarige Stiftelsesdag, blev der afholdt en Fest med Tale af Pastor Visby, der ogsaa havde forfattet en Cantate i den Anledning. I Talen blev *M. A. H.'s* Virksomhed i Selskabet mindet med følgende Ord:

»Da vi for 12 Aar havde opsamlet en saa stor Formue, at vi mente at kunne udvide Selskabets Virksomhed, blev det bestemt, at endel af det aarlige Overskud skulde anvendes til Understøttelse for fattige jødiske Læredrenge og til rentefri Udlaan, hvorved Svende af begge Religioner kunde sættes i Stand til at gjøre Mesterstykke og vinde Borgerskab. Den ædelsindede Heyman Cantor oplevede endnu skjønt aldersvag denne Udvikling af Selskabets Virksomhed, men den egentlige Idee dertil skyldtes dog vor ligeledes table Medadministrator, Grosserer *M. A. Hannover*, som derfor med Føje kan kaldes *Selskabets anden Stifter* og hvis levende Iver lærte ham at overvinde alle de Vanskeligheder og Betæneligheder, som endnu for 12 Aar siden plejede at modsætte sig enhver Forandring i det Bestaaende. Flere af de her Tilstedeværende ville endnu mindes den uhyklede Smerte, hvormed Budskabet om hans tidlige og uventede Død overraskede os umiddelbart førend Afholdelsen af en Generalforsamling, til hvilken han selv endnu havde anordnet og forberedt alle Ting.

Naar de unge Mestre af den *mosaiske Religion* med Glæde føler den selvstændige og mere uafhængige Stillings Behageligheder, skulle de med Støllhed komme ihu, at det var deres Troesfælle, der aabnede dem Adgang dertil; og Mesterne af den *christelige Religion* skulle ikke glemme, at det var et Medlem af det mosaiske Troessamfund, som med ædel Fordomsfrihed bragte i Forslag, at Svende af den christelige Religion skulde have lige Adgang hertil med Svende af den mosaiske.«

Og om de afdøde jødiske Administratorer af Selskabet hedder det i en Canzonetta i Cantaten:

Hvor de milde Vinde	Cantor! Der du hviler,
Lufte over Eng,	Der fandt U n n a Ly:
Gjemmes mangt et Minde,	Til Hannover smiler
Redtes mangan Seng.	Solen fra sin Sky.

*

*

*

I Aaret 1828 var han 2.—16. Maj i Hamburg, muligvis i Anledning af hans Svoger, *Michael Herz's Død*; i ethvert Fald fik hans Søster Hannah Herz ved den Lejlighed en større Pengegave af ham foruden den aarlige Pension.

Men et af Glandspunkterne i hans saa brat afbrudte Liv var den Rejse til Hamburg, som han sammen med sin Søn *Adolph* foretog fra 25. Juli—6. August 1831. Der er opbevaret et Par Breve, som han paa denne Rejse skrev til sin Hustru og som bærer Præg af hans store Kjærlighed til hende. Trods den beskedne Maade, hvorpaa han omtaler den Modtagelse, der bliver ham tildelt derovre, faar man dog ved Læsningen af Brevene et Indtryk af hvor afholdt og anset han ogsaa var i Hamburg. Rejsen har ogsaa paa anden Maade Interesse, idet det var *Ad. H.'s* første Udenlandsrejse. Rørende er det at læse om den gamle Farmoder, der her for første Gang seer et af sine kjøbenhavnske Børnebørn. *M. A. H.* skriver i den Anledning til sin Hustru, at Modtagelsen hos hans gamle Moder har gjort et stærkt Indtryk paa ham, ikke mindst fordi han ikke kunde lade være at tænke paa den Glæde, det vilde være for ham selv, naar ogsaa han engang kunde trykke et Barnebarn til sit Hjerte. Hans Ønske herom gik dog, som saameget andet, ikke i Opfyldelse paa Grund af hans tidlige Død; hans første Barnebarn blev endda først født 25 Aar efter denne sin Bedstefaders Død.

Om Overrejsen med Dampskibet »Lübeck« beretter han, at den var »so angenehm wie sie es ohne sein liebes Fannchen bey sich zu haben seyn kann«. Der var kun et lille Antal Passagerer ombord, men dog tilstrækkeligt til at fordrive Tiden med en »angenehme Conversation«. Han fortæller dernæst, at hans Rejsefæller var muntre og dannede Folk paa een nær, som det forresten ikke skortede paa Munterhed, men »dessen Inwendiges aber von so schwammiger Art gewesen seyn muss, dass man ihn die eine Flasche Wein nach der andern verschlingen sah, wodurch er zuletzt in einen Zustand von so viehischer Art gerieth, dass es mich freute unsren Sohn Adolph bey mir zu haben und ihm einen Ekel vor die Leidenschaft des Trinkens, durch den Folgen die er hier vor seinen Augen hatte bey zu bringen«.

I Hamburg bliver de i Hotel zur Sonne modtaget af *Salomon* og *Amsel Meyer*, Søner af hans gamle Principal J. S. Meyer. I det følgende Brev, 2 Dage efter, beretter han om hvor oplaget hans Tid er, skjønt han hver Dag staa' op Kl. 6 og først kommer i Seng Kl. 12. »Da ich gern den hiesigen Aufenthalt so viel als möglich benutzen will um neue Verbindungen anzuknüpfen, die mir für die Folge von Nutzen seyn können, und noch überdies die vielen Besuche zu machen habe, die nichts einbringen und dabey meine

Mutter, der ich jeden übrigen Augenblick so gern schenken will.
 Ich komme so eben von der Börse, die Uhr ist 5 $\frac{1}{2}$ und um 6 $\frac{3}{4}$ müssen
 die Briefe auf der Post. . . . Und nun lebe wohl, du inniggeliebte Seele.
 Gott erhalte dich gesund und wohl für deinen dich ewig liebenden Mann
M. A. Hannover.

Til Børnene skriver han paa Dansk, som ogsaa vil sees af hans sidste
 Brev fra denne Rejse, som her gjengives i sin Helhed som en Prøve paa
 Datidens Brevstil.

Gute, inniggeliebte Frau,

Hamburg, den 1. August 1831.

Du wirst es mir wohl kaum glauben, gute Seele, dass ich mich schon
 heute früh um 6 Uhr hinsetze, an dich zu schreiben, während der Brief erst
 morgen abgehen kann und dennoch verhält es sich warlich so. Ich bin so
 sehr um Zeit verlegen, dass ich froh bin, wenn ich nur ein Viertel Stündchen
 Musse habe, um Dir einige Worte sagen zu können, und mir dabey vorbe-
 halte, das Ausführliche mündlich zu berichten.

Da mein Befinden Dir doch am wichtigsten zu vernehmen seyn wird, so
 kann ich Dir Gottlob zuvörderst berichten, dass ich sowohl als Adolph uns
 des besten Wohlseyns erfreuen. Wie sich der Junge hier amüsieret, kann
 ich Dir gar nicht beschreiben, er will die Stunden gerne bey den Flügeln
 festhalten, und er fangt schon jetzt an zu zählen, wie viele Stunden ihm noch
 zum hiesigen Aufenthalt übrig bleiben. Ich bin aber auch mit seinem Be-
 tragen vollkommen zufrieden, ich lasse ihm so ziemlich seinen eigenen Wil-
 len, und er ist sowohl in Hamburg als Altona schon sehr gut bekannt.

Ich hatte mir anfangs vorgenommen Dir eine ausführliche Beschreibung
 meiner Reise zu machen, und habe auch in meinem ersten Brief den Anfang
 damit gemacht, allein ich muss es damit bewenden lassen, bis wir uns mit
 Gesund mündlich sprechen. Nur so viel kann ich dir sagen, dass man sich
 hier um mich reisst, und wenn ich auch stets strenge auf die Erfüllung
 meines Wortes halte, so muss ich hier gegen meinen Willen wortbrüchig
 werden, weil ich die Leute nicht eher vom Halse bekomme, bis ich ihnen
 einen Besuch verspreche, und gleich dabey vornehme es nicht zu halten.
 Nur bey Warburg musste ich eine Ausnahme machen, gestern waren wir
 den ganzen Tag da, und haben uns wirklich köstlich amüsirt, was zum
 Schluss noch dadurch erhöht wurde, dass ich ebenso wie vor 3 Jahren auch
 dieses Mal des Abends mit Warburgs liebenswürdiger Schwester nach Ham-
 burg fuhr und — an Dich dachte.

Wegen meiner Abreise bestürmt man mich von allen Seiten sie bis Mon-
 tag aufzuschieben, und Adolph kannst Du wohl leicht denken würde mir

desshalb nicht gram seyn. Indessen wenn es mir nur irgend möglich ist bis Donnerstag fertig zu werden, so bleibt es bey der Abrede, und ich bin dann mit Gottes Hülfe Sonnabend bey Dir; sollte es aber durchaus nicht angehen, so reise ich Montag mit Jacob Sal. Meyer über Kiel und bin dann erst Mittwoch mit Gesund in Deinen Armen. Bis Morgen werde ich einen bestimmten Entschluss fassen, und Dir weiter unten mittheilen. Nun klopft es schon wieder an der Thüre, ich breche ab, und fahre Morgen mit Gesund fort.

Dienstag, den 2. August 1831.

So eben erhalte ich Deinen vielgeliebten Brief, der mir die angenehme Versicherung von Deinem und unsrer lieben Kinder Wohlseyn überbringt. Dass Dir mein Brief etwas ungewöhnlich vorkam, und dich beunruhigte thut mir leid, allein bey dem gänzlichen Mangel an Zeit ist es mir ganz unmöglich einen ordentlichen Brief zu schreiben. Des Morgens kann ich vor Besuche nicht aus meinem Zimmer kommen und den übrigen Theil des Tages bin ich auf den Beinen und schwitze umsonst, denn vorläufig ist sehr wenig zu machen, ob es mir von Nutzen in der Folge seyn wird, muss die Zeit lehren.

Du stehst schon um 5 auf um mir zu schreiben, und entziebst dir den Schlaf, daran thust Du Unrecht gute Sele, Du musst Dich recht schonen, damit Du bey meinem Zuhausekunft recht gesund und wohl bist. — Ich sehne mich schon sehr, ja recht sehr danach, und obgleich sich die Leute hier alle mögliche Mühe geben, um mich zu amüsiren, so versichere ich dich heilig, dass mir nichts schmeckt, weil ich dich nicht an meiner Seite habe, dass dies die aufrichtige Wahrheit brauche ich dir wohl nicht noch zu sagen, wenn man bald an die silberne Hochzeit denken muss, hat man alle Galanterie vergessen. Ich bleibe daher meinem ersten Entschlusse treu und obgleich man sich nur alle erdenkliche Mühe giebt um mich noch länger hier zu fesseln, so bleibt es doch bey unsrer Abrede und ich reise Donnerstag von hier ab, um Sonnabend so Gott will in Deinen Armen zu seyn. Bis dahin lebe wohl, recht sehr wohl. Der liebe Gott erhalte Dich für deinen dich ewig liebenden Mann

M. A. Hannover.

Eder alle mine kjære elskede Børn hilser jeg hjerteligen, mine Tanker ere stedse hos eder, og jeg længes efter at omfavne eder. Tiden mangler mig at underholde mig længere med eder, mundtligen med Guds Hjelp mere, fra eders Eder høyt elskende Fader

Hannover.

Meine liebe Mutter, Schwester und Nichte grüssen vielmal, sowie auch Samuel, Jacoby Vater und Sohn, und Sammel. Nur nochmals Adieu, lebt wohl, mit Gesund sprechen wir uns.

Kiære Christianson. Af Dit Brev har jeg gjerne erfaret, hvad Du har foranstaltet, som er til min Tilfredshed. Til S. J. Goldschmidt skal jeg betale 300 M. for *M. J. G.* De norske Sedler kan Du lade ligge til jeg kommer hjem. Her har det været meget stille i Fonds idag. 4 0/0 vare aldeles uden Omsætning og 3 0/0 solgtes til 59 1/4 à 3/16, men blev siden flauere og solgtes til 59. Thønnessens Insolvens har overrasket mig, da jeg har holdt ham for god; begge Donner tabe intel ved ham, derimod A. J. Rée og Lorent am Ende. — Paa Torsdag reiser jeg herfra og haaber paa Løverdags at være hos Dig. Hvad Vexler der skulde forlanges Fredag, kan Du søge at kjøbe, hvis Du har Penge, og i modsat Fald haaber jeg at kunne expedere dem Løverdags Eftermiddag. Levvel jeg forbliver Din Principal

Hannover.

Jomfruen, Stine og alle gode Venner ere hilsede.

Man forstaar, naar man har læst dette Brev, hvor inderligt disse Mennesker elskede hinanden, og hvor haardt Slaget derfor ramte, da Husfaderen saa tidligt bortkaldtes. *Ad. H.* har været ganske lammet af Sorgen, som ogsaa synes at have indvirket paa hans Helbred. I nogle Optegnelser, han har gjort i Tiden efter Faderens Død, skriver han, at den ene Dag gaar efter den anden uden at han formaar at samle sine Tanker til igen at fortsætte sine Studeringer; ja endog da Jonas Goldschmidt dør 1/2 Aar efter, skriver han til Steenstrup, at skjønt han længe har forudset dette Dødsfald, har det dog gjort saa stærkt Indtryk paa ham, at han ikke kunde overvære Begravelsen.

Strax efter *M. A. H.'s* Død ansøgte man om Tilladelse til at faa Boet behandlet ved privat Skifle; om noget Testamente tales der intelsteds. Ved kgl. Bevilling udnævnes saa til Skiflcommissærer: Hofraad og Grosserer *Joseph Hambro*, Grosserer *Jacob Salomon Meyer* og Lands-Overrets samt Hof- og Stadsrets Procurator *Moses Delbanco*. Da det maaske har Interesse at se, hvorledes et velstaaende Borgerhjem paa den Tid var udstyret, hidsættes her en Fortegnelse over alt Løsøre, som forefandtes ved Registreringen d. 15. Februar, og som er opført i Vurderingsforretningen af 13. Marts 1834. Alle Tal ere Rigsdaler.

I Contoiret paa 1ste Sal, som vender ud imod Gaarden:

1 Dobbelt Skrivepult med Skabe 12	1 Skriverstoel 3
1 Astral Lampe 1	1 Nodestoel og 1 Tobaksskrin 2
1 chemisk Fyrstøj (Platin) 3	2 Birketraees Stole 3
1 Nyrnberger Uhr i Kasse 3	2 Fag Gardiner 2

I Sovekammeret:

1 Jern-Pengekasse, fastskruet i Gulvet	28	2 Dynner og 5 Puder	25
1 Speil i Mah. Ramme	4	1 Lænestoel	4
2 Gardiner & 2 Rullegardiner	5	2 Taburetter	3
1 Mah. Seng med 2 Dynner og 5 Puder	15	1 Mah. Syebord	3
1 Overdyne og 1 hvidt Tæppe	10	1 Mah. Chatol med Skab	45
1 Mah. Sopha	34	(heri fandtes 620 Rdlr. Sedler).	

I Salen:

1 Seng med Omhæng, Dynner og Puder	15	3 Fag blaa Gardiner og Rullegardiner	14
1 Lysekroone til 6 Lys	8	1 Mah. Divanbord	24
1 Mah. Piedestal	18	1 Spillebord	7
1 Taffeluhr med Glaskuppel	25	2 Tabouretter	3
2 Spejle i Mah. Rammer med Consoller	50	6 Mah. Stole	24

I Spisestuen:

1 Gemakslampe	3	1 Fag Gardiner og Rullegardiner	3
1 rundt Spisebord med grønt Klæde	5	10 Stole med Rørsæder	15
2 smaa Borde	5	1 Gulvtæppe og 1 Messing Spyttebakke	3
1 gammelt Spillebord	3	1 8 Dages Stue Uhr	24

I Garderobe Værelset:

1 Skab med 3 Frakker, 1 Chenille, 1 Hat	38	3 enk. Linnedskabe	15
1 dobb. Linnedskab	12	1 lille Fyrrebord m. 5 Stole	8
		m. m.	

I Dagligstuen:

1 Mah. Piedestal	8	1 Divanbord	12
1 Mah. Divan	24	2 Fag Sirtses Gardiner og Rullegard.	11
6 Mah. Stole	21	1 Astrallampe	8
1 Spejl	9	1 Gemakslampe	3
1 Spillebord	7		

I Kjøkkenet:

1 bronceret Themaskine	6	2 Mortere	5
2 smaa Kobber-Kaffekjedler	3	5 gl. Lyseplader med 3 Saxe	5
2 Kobber-Tærtetpander	10	5 Jerngryder	6
7 gl. Messingkjedler	8	2 Vandspande og 1 Tønde	3
		m. m.	

Paa Loftet og i Brændehuset ca. 2 Favne Brænde.

Alt Sølvstøj blev vurderet til 5 ₤ 8 Sk. pr. Lod; af større Gjenstande forefandtes:

Sølv Themaskine	101	Sølv Sukkerskaal	23 ¹ / ₂
Thepotte	32	2 Saltkar	5 ³ / ₄
Flødekande	16 ¹ / ₂	Plat de Menage	38
Sukkerkurv	16 ¹ / ₂	Sukkerskaal	16 ¹ / ₂
3 Par Sølv Taffelstager	à 51	2 Saltkar	4 ¹ / ₂
1 Spillestager	21	Daase	9
Thedaase	15	2 Frugtkurve	47

Allerede d. 18. Februar var der afholdt Session i Boel, da der med Posten var ankommen 2 Pakker fra Warburg i Altona, indeholdende 10 Stk. à 100 ₤ af det dansk-engelske 3¹/₀ Laan, 2 à 100 Speciesdaler af Banklaanet

1811 og 1 Oblig. paa 100 Sølvspeciesdaler af det norske Laan af 1828 samt forskj. Coupons og Papirer. Der var tillige indløbet Meddelelse om, at den Afdøde d. 15. Januar ved Auctionen paa Børsen gjennem en Mægler havde kjøbt 1 Oxthoved St. Estephe for 55 Rdlr. Sølv + 17 Rdlr. i Told. Det oplystes, at der i Nationalbanken laa 7 Stk. kgl. Obligationer, ialt til Værdi 10.000 Rdlr., hvorpaa var laant 6000 Rdlr. Sedler for en maanedlig Rente af 25 Rdlr.; Laanet indfries 1. Marts 1834. Der blev kort efter tegnet en Police i den kgl. octr. Brandassurance paa 4000 Rdlr. for diverse Varer; Præmien var $7\frac{1}{2}$ Rdlr. Sølv for $\frac{1}{4}$ Aar. At der ogsaa var drevel nogen Vareforretning, fremgaar f. Ex. ogsaa af at Boet havde i Commission for Joachim Mathiason i Hamburg at sælge 7 Ruller sorte Krølhaar, ialt 198 æ og 3 Ruller graa do., ialt 74 æ samt et Parti Indigo. Senere bortsælges ogsaa ved Auction paa Børsen 1 Kiste Indigo vog 225 æ og 1 do. vog 72 æ samt 25 Stk. Ravndug.

Der kommer i Løbet af kort Tid ret betydelige Beløb ind i kontante Penge, og da der ikke gjøres nogensomhelst ny Forretning, anbringes Pengene efterhaanden i Statskassen til $3\frac{1}{2}\%$ p. a. I Ejendommen i Kronprindsensgade henstaar en 2. Prioritet, som oprindeligt i 1825 var paa 10.000 Rdlr.; paa denne var aarlig afbetalt 1000 Rdlr. Nu udbetales Restbeløbet 2000 Rdlr. Samtidig ansøger man Magistraten om, at der af de i Statskassen indsatte Beløb maa anbringes 10.000 Rdl. paa 1. Prioritet, hvilket bevilges 26. April 1834. Ejendommen sættes derpaa til Auction og ved Auctionen 21. Maj s. A. bliver Enken Højstbydende med 18.800 Rdlr., hvorfor hun faar den udlagt. Den er vurderet til Auctionsforretning til 20.000 Rdlr. for hvilken Sum den i Juli s. A. bliver solgt til Hattemagermester Feldberg. Ejendommen beskrives saaledes: »Et grundmuret Forhus, 7 Fag bredt, 3 Etager højt med gebrokkent Heeltag, Kjelder under de 5 Fag; et grundmuret Sidehus 5 Fag bredt, 2 Etager højt med Halvtag, indrettet til Stald til 3 Heste og en Vognremise; et grundmuret Baghus 2 Fag bredt til Gaarden«. Kjøbesummen berigtiges paa den Maade, at den nye Ejer giver Overformynderiet 1. Prioritet for 12.000 Rdlr., udsteder 2 Obligationer paa 3000 og 4000 Rdlr. til Boet, der iøvrigt sees at være indfrieede allerede 27. Juni 1837, og udbetaler Constant 1000 Rdlr. Sølv.

Efterhaanden er nu alt afviklet, og Direktionen for Statsgjælden og den synkende Fond meddeler 21. Marts 1835, at den i Juni Termin s. A. vil udbetale Boet 25.000 Rdlr. Sølv imod at faa de udstedte kgl. Obligationer kvitterede tilbage. Den 22. Juni 1835 faar Enken saa efter Ansøgning kgl. Bevilling til med Lavværge og Børnernes Samtykke at hendside i uskiftet Bo.

October Flyttedag 1834 flyttede Familien fra Gaarden i Kronprindsens-gade og til 2den Salen i Wimmelskaftet 16 (nu No. 30), hvor de alle boede, indtil Fanny Hannovers Død i 1852.

HER sad *Fanny Hannover* saa i de mange Aar som Enke; hun glemte ikke sin kloge og flittige Mand, men først og sidst var hun Moderen, der værgede sine Børn. Først og fremmest rent materielt. Hun havde Kjøbmandsblodet i sine Aarer, hun havde i Grunden altid Lyst til at manøvrere med sin lille Formue; naar de arvede Bankactier begynder at stige, kniber det svært at holde hende fra at sælge dem. Indtrængende maa Sønnen Adolph fra Udlandet stadig berolige hende ved sine Spaadomme om, at Bankactier og »Schwedische« nok vil gaa endnu højere. Sikkert har hendes gamle Ven *J. S. Meyer* hver Gang, han besøgte hende, maattet drøfte saadanne Spørgsmaal med hende. Engang har hun faaet den Idee at ville købe sig en Ejendom. »Alle køber for Tiden Ejendomme og Gerson har tjent 10.000 Rdlr. paa sin Ejendom«, skriver hun til sin Søn. Men denne raader hende til at se sig godt for og ikke købe noget Hus uden at raadføre sig med Meyer og andre, der har Forstand derpaa.

Ogsaa i det mindre laa hendes Børns materielle Velvære hende stærkt paa Sinde. Hun minder i sine Breve stadig Sønnen Adolph paa hans store Udenlandsrejse om at leve godt; hun kjender hans store Sparsommelighed og frygter for, at det skal gaa ud over hans Mave, nu da han skal betale for hver Bid Mad, han skal putte i Munden. »Jeg husker nok, hvor Dine Kinder var blevne tynde af den megen Læsning, inden Du rejste,« skriver hun, og hun har ingen rigtig Tro paa, at der er ordentlig Kraft i Maden i Berlin, hverken naar han spiser paa en Restauration, eller naar han er Gjæst hos en Familie der. Hun, der efter alt at dømme var den dygtige og ivrige Husmoder, kunde jo nok forskrækket fortælle, at nu maa hun give 1 # for hvert Pund Oxekjød, men hun har vist alligevel søgt at proppe saameget som muligt i sine Sønner, naar de var hjemme hos hende. Hendes Søn Adolph minder hende gjentagende i sine Breve om ikke at gaa formeget i Køkkenet, nu da Vinteren nærmer sig, og hendes Søn Jacob kunde endnu i sin Alderdom erindre den »Lokchen«, hans Moder tracterede ham med paa Helligdagene.

Beundringsværdig er den Resignation, hun viser, da hun i næsten 2 Aar medens han 1839—41 foretager sin store Udenlandsrejse, maa undvære *Ad. H.*, der efter hendes Mands Død har hele hendes Fortrolighed. Hun beklagede

sig aldrig i sine Breve, skjønt hun savner ham hver Dag; men hun græder af Glæde, hver Gang der kommer Brev fra ham med gode Efterretninger. Og skjønt hun skjænder paa ham, fordi han, i Stedet for at see sig om og more sig, nu igen har skrevet en Afhandling, saa er hun i Virkeligheden uhyre stolt baade herover og over al den Stads, der bliver gjort af ham af Professorerne i fremmede Byer, som hun selv knap kjender af Navn, men hvor hans første Arbejder, som hun jo ikke forstaar det mindste af, allerede har gjort hans Navn bekjendt.

Naar man veed, hvilken Begivenhed en langt mindre Rejse dengang var, og husker, at der undertiden gik 3—4 Uger mellem hvert af hans Breve, forbavses man over, at hun ikke var mere urolig for ham, hun, der, som hun skriver, er ængstelig »som en Hare«. Men een Gang faar hun en forfærdelig Skræk, det er da han fortæller hende, at han vil tage fra Berlin til Potsdam med Jernbanen. Da hun i hans næste Brev faar at vide, at han er sluppen uskadt fra denne Tur, beder hun ham om aldrig oftere at køre paa Jernbane og tilføjer: »Da Du von Jugend aus ein gehorsamer Sohn warst und immer meine Wünsche erfülltest, so hoffe ich auch, dass dieser Wunsch nicht ohne Erfüllung bleiben werdet; nicht wahr, Du thust es um Deiner Mutter wegen.« Da *Ad. H.* naturligvis maa benytte Jernbanen de faa Steder, den findes, svarer han hende, »dass es kein angenehmeres, billigeres und sicheres Fahren giebt. Die Unglücksfälle betreffen äusserst selten die Passagiere und immer fast die Maschine. Ich kann Ihnen heilig versichern, dass das gewöhnliche Fahren im Postwagen weit unsicherer ist. Wenn man ganz ruhig im Wagen sitzt, ist es mir in der That unerkklärlich, wie man beschädigt werden kann. Man fährt auf ganz ebenem Wege, die Maschine ist weit entfernt von den Wagen, worin die Passagiere sich befinden. Ich bitte Sie daher, liebe Mutter, sich in dieser Beziehung vollkommen zu beruhigen.«

Man vil af dette Citat see, at hendes Børn skrev og talte Tydsk med hende, og at de sagde »De« til hende. Med Faderen var de derimod *Du*, og han talte altid Dansk med dem.

Hun, der var en stærk Kvinde i saa mange Henseender, havde dog ogsaa sine Svagheder. En af dem var hendes Mangel paa Forstaaelse af sin eneste Datter, *Ida*. Hun, der selv havde været kjøn, fra hun var ung, og endnu var en baade statelig og paa sit Ydre forfængelig Dame, kunde ikke tilgive sin Datter, at hun var hæsleg. Og *Ida* var ikke blot grim, men hun var heller ikke altid elskværdig, og jo mere hun syntes, at hun blev tilside-sat for Brødrene, der jo fra de var smaa spillede Hovedrollen for Moderen, des mindre blev hun til Hygge og Selskab for denne, der desuden ikke

Fanny Hennow,

havde den mindste Forstaaelse af eller Sympathi for Datterens af Datiden nærede romantiske Ideer. I hendes Ungdom, syntes Fanny, var der Tale om mere fornuftige Ting, og naar hun, hvad hun ikke vilde nægte, som ung Pige forelskede sig i *M. A. H.*, saa var det ogsaa, fordi han var en klog og fornuftig ung Mand, som andre kloge og forstandige Mænd altid roste og spaaede en Fremtid som Kjøbmand. Men saadanne Idéer, som Ida havde, at hendes Liv maatte udfyldes med noget, nu da det ikke lod til, at hun blev gift, saa hun derfor syntes, at hendes fortrinlige Klaverspil, der som en Sjældenhed dengang skaffede hende Indhydelser til fornemme Huse, kunde benyttes til at tage Elever for Betaling, modsatte Moderen sig af al Magt; ganske som en Nedværdigelse og fuldstændig i Strid med hendes Familiestolthed opfattede hun det, at Datteren ønskede at tjene lidt for at være selvstændigere. Hun boede jo hos sin Moder og fik af hende alt, hvad denne mente, hun havde Brug for, og derom indlod hun sig ikke i nogen Diskussion med sin Datter.

Men i Modsætning til sin Behandling af Ida var hun blød og eftergivende overfor sine Sønner, endog i Pengesager. Dette stod noget i Forbindelse med hendes gammeltestamentlige Opfattelse, at Mænd stod langt højere end Kvinder; det blev derfor hendes højeste Ønske i Livet, at hendes Sønner skulde udmærke sig og udmærkedes paa en eller anden Maade. Og i den Retning fik hun jo mange Glæder i sit Liv, og det har ganske afgjort passet hende godt ikke som andre Mødre at skulle dele disse med Sønnernes Koner. Havde hun oplevet at se Sønnerne gift, er det neppe rimeligt, at hun havde syntes, at hendes Sønner blev passede, som da de var under deres Moders Vinger.

Man faar ikke ved Læsning af hendes Breve det Indtryk, at hun har haft mange Interesser udover sit Hus og sine Børn. Hun var selskabelig anlagt, skjønt hun efter sin yngste Søns Fødsel var temmelig tungtør. Hun er henrykt, naar hun en Uge faar rigtig mange Visitter, hun gjør ogsaa selv Besøg, naar hun har faaet sit Hus i Orden om Formiddagen; holder meget af at spille Kort om Aftenen, og naar hun om Sommeren af Sønnerne lader sig overtale til at flytte paa Landet, saa skal det være et Sted, hvor hun har Bekjendte i Nærheden, helst nogle med et godt Humør.

Ligesom hendes afdøde Mand følte hun uden at holde Jødedommens gamle Skikke sig dog altid som Jøde og bruger i sine Breve ofte lange Velsignelser, saasom »ich füge noch den Wunsch hinzu, dass der Allgütige dir eine glühliche und gesunde Reise und dass alle die guten Engeln dir immer zu Seite stehen sollen und dich für alles was nicht gut ist behüten;

dies bitte ich nicht jeden Tag sondern jeden Augenblick zu dem lieben Gotte und hoffe ich, dass er mich erhören wird. Deine Dich liebende Mutter, die Tag und Nacht für dein langes Leben betet.«

Hun har ogsaa forstaaet at tage imod de mange Mennesker, der medens *Ad. H.* var i Udlandet, kom dels for at bringe Hilsen fra ham, deriblandt Maleren Kobbke, dels for at høre til ham, saasom hans intime Ven Japetus Steenstrup, den unge Dr. C. E. Fenger, den berømte Professor Levin Jacobson, Dr. A. A. Wolff o. a. Naar hun i den sidste Deel af sit Liv saa sine Sønner omgaas saa mange fremragende Christne, ogsaa var Værtinde for mange af dem hjemme hos sig — den berømte J. N. Madvig var f. Ex. Gjæst hos hende i et Selskab i Anledning af hendes Søn *Jacobs* Ansættelse ved Universitetsbibliotheket — har hun sikkert ofte tænkt paa sin Ungdom i Danzig, hvor Jøderne kun maatte bo i Forstæderne og ikke maatte overnatte inde i Byen, men skulde være ude af den, inden Portene bleve lukkede, og ikke maatte komme ind paa Børsen, men var Gjenstand for Spot og Haan, hvor de viste sig, og hun har lært sine Børn, hvormeget de burde paaskjønne, hvor godt Jøderne havde det i Danmark. Da Fred. VI. dør, skriver hun ogsaa i et Brev: »Han var altid os Jøder en god Konge.« Der lagdes derved Grunden til den store Kjærlighed til Fædrelandet, som alle hendes Børn var i Besiddelse af og som f. Ex. fik *Ad. H.* til i 1864 at bryde med nære videnskabelige Venner i Preussen og denne Følelse er ogsaa gaaet i Arv til den nuværende Generation.

Hun var neppe noget betydeligt Menneske, men hun var i Besiddelse af god Forstand, stor Pligtfølelse og en bestemt Villie. Disse Egenskaber kom hende til Nytte, da hun efter sin Mands tidlige Død blev stillet overfor den Opgave at skulle tilendebringe sine Børns Opdragelse og Uddannelse, hvormed hun sikkert indtil da havde haft meget lidt at gjøre. Men ligesom hun i sit Ægteskab havde forstaaet at vinde og bevare sin intelligente Mands Kjærlighed, saaledes forstod hun ogsaa, da hun var bleven ene tilbage, at holde sammen paa Hjemmet og knytte sine Sønner nær til sig, skjønt hun stod langt under dem i Kundskaber og Dannelselse. Hun levede længe nok til at see dem alle i Vej, og ligesom hun var stolt af dem, saaledes er til Gjengjæld ikke mangan Moder bleven mindet med saamegen Kjærlighed som *Fanny Hannover*.

FANNY HANNOVERS SØDSKENDE

ADOLPH HANNOVERS MODER, *Fanny*, født *Goldschmidt*, havde foruden en Søster Binette (se Side 131) 5 Brødre, der alle i en ung Alder forlod deres Fødeby, Danzig og efterhaanden alle kom til Kjøbenhavn.

Det har ikke været muligt nogetsteds at finde bestemte Oplysninger om, hvad der har været Aarsag til, at de udvandrede fra Danzig. Saalænge man antog, at de først havde forladt Danzig samtidig med eller faa Aar før Fanny tog bort fra Hjemmet, laa det nær at mene, at de havde gjort det, da i 1806 og følgende Aar den engelske Flaades Blokade af Havnen ødelagde den rige Handelsby. Der fandt nemlig indtil da en betydelig Udskibning Sted der af Korn og Tømmer, som fra Polen var transporteret dertil ned ad Weichselen. De samme Kjøbmænd, der bragte det i Polen og Østpreussen opkjøbte Korn, forsynede sig i Danzig med Varer, som vare indførte dertil ad Søvejen: Kolonialvarer fra oversøiske Lande og Manufakturvarer fra England. Forstaden Alt-Schottland havde sit Navn efter en Koloni af skotske Linnedvævere, som man i sin Tid havde indforskrevet for selv at fabrikere Bomuldsvarer.

Det berettes af Byens Historieskrivere, at det i Danzig var Skik og Brug at belale Priser for Korn, som ofte langt oversteg dettes virkelige Værdi, idet det nemlig for de polske Kjøbmænd, der bragte Kornet til Byen, gjaldt om ved deres Hjemkomst at kunne prale med de svimlende Priser, de havde faaet for det. Hvis de samtidig havde fortalt, hvad de til Gjengjæld havde maattet betale i Danzig for de der indkjøbte Varer, vilde man have forstaaet, hvorfor og hvorledes alle de Kjøbmænd dér, som gav sig af med denne »Tuskhandel«, i Løbet af faa Aar bleve saa rige Folk, som der berettes.

Da det imidlertid efterhaanden har vist sig, at Fannys Brødre paa et langt tidligere Tidspunkt end først antaget har forladt deres Fødeby, saa maa Grunden til deres Bortvandring fra Danzig enten søges i Frygt for at komme til at gøre Militærtjeneste eller deri, at de ikke har kunnet opnaa

det for deres Bosættelse nødvendige Privilegium og »Schutzbrief«. Vi have Side 43 seet de Vanskeligheder, der beredtes deres Moders Fætter Samuel for at faa Lov til at gifte sig, og det har sikkert ikke været lettere at blive preussisk »Schutzjude«, navnlig ikke, naar man havde 5 Sønner, til hvem der efterhaanden skulde skaffes Privilegium.

At den ældste af dem, Meyer, strax da han bliver voksen 3: 13 Aar og endnu i Reb Amschels Levetid sendes til Altona tyder ogsaa paa, at det forholder sig saaledes.

Og naar de ikke kunde blive hjemme i Alt-Schottland, laa det jo nær for dem at søge deres Lykke i Altona, hvorfra deres Fader var og hvor han endnu havde rig og anseet Familie. Bedstefaderen *Jonathan Goldschmidt* var ganske vist død allerede i 1778, men hans Sønner havde jo endnu medens han levede haft Andeel i hans Forretning og derfor sikkert fortsat den efter hans Død. Senere, da Krigsaarene bringe Tysklands Handel saa store Tab, søger saa først *Jonas* og senere de andre Brødre til Kjøbenhavn, der netop paa den Tid paa Grund af Danmarks neutrale Stilling havde en blomstrende Handelsperiode. Og i Kjøbenhavn var desuden en af deres Faders Søstre gift med den rige Bankier *Wulff Levin v. Halle*.

Naar man seer deres Breve og hermed sammenligner Svogeren *M. A. Hannovers* sirlige Haandskrift og gode Skrivemaade, selv paa det for ham fremmede danske Sprog, faar man det Indtryk, at de har lært uhyre lidt i deres Ungdom og senere neppe har haft Interesser udenfor deres daglige Virksomhed. Men de maa have været solide og ordentlige Handelsmænd, thi de kom forbausende hurtigt i Vej i Kjøbenhavn. De har jo nok formodentlig haft lidt Penge at begynde med og gjennem deres Forbindelser i Hamburg og Altona forstaaet paa rette Maade at gjøre Indkjøb af de Manufacturvarer, hvormed de alle handlede. *Meyer*, der altid var svagelig, drev det kun til at blive Kontorist hos de andre. *Samuel*, der heller ikke senere kunde falde til Ro, blev kun kort Tid i Kjøbenhavn, efter at han var bleven selvstændig. Af de 3 andre har *Hirsch* været den betydeligste; han blev ogsaa i en ung Alder en efter Datidens Forhold rig Mand.

MEYER JACOB GOLDSCHMIDT

FØDT I ALT-SCHOTTLAND VED DANZIG 1771

DØD I KJØBENHAVN 11. OCTOBER 1827

HAN er den i *Reb Amschels* S. 44 gjengivne Brev af 14. Juni 1791: »mein Enkel, der junge und kluge *Meyers*«. Efter det nedenfor anførte fremgaar ogsaa, at han allerede i 1789 maa have været bosat i Altona.

I Politiets Lister over ankommende fremmede Jøder sees *Meyer* at være kommen til Kjøbenhavn 19. Marts 1812. Den 4. April samme Aar indgiver hans Brødre følgende Ansøgning til Cancelliet:

»Da vores ældste Broder *Meyer J. G.* efter i 23 Aar at have opholdt sig i Allona og ernæret sig ved Handel, ikke længere deraf for nærværende Tidens Conjunctioner kan have sit Udkomme, see vi os forbundne til at sørge for ham og da vi i vore Handels-Anliggender kan placere ham, anholde vi underdanigst om at han i Medhold af Plakat af 9. Maii 1810 maatte forundes Tilladelse til at tage Tjeneste hos os, imod at vi indestaae for, at han ikke skal foretage sig nogen Handel paa egen Haand uden dertil forinden paa lovlig Maade at være herettiget«.

J. J. Goldschmidt & Co.,

Borgere og Grosserere, Høibroplads 52.

Ansøgningen sendes af Cancelliet til Repræsentanterne for den jødiske Menighed, som svarer, at de ganske maa overlade Sagen til Kongens Afgjørelse, »da der er intel, der taler for og intel der taler imod«. Samtidig maa de imidlertid have udtalt sig anderledes til Magistraten, thi da Cancelliet udbeder sig dennes Erklæring i Sagen, fraraader den Cancelliet at give *Meyer* den ansøgte Tilladelse, da Repræsentanterne overfor Magistraten har udtalt, »at Medlemmerne af den jødiske Religion vilde mangle Leilighed til at faa deres Sønner anbragte ved Handelen, naar det blev tilladt at antage fremmede Jøder som Kontorister, Svende eller Dreng«.

Derpaa giver Cancelliet d. 16. Maj s. A. Afslag paa Ansøgningen. Men allerede d. 8. Juni s. A. indgiver Brødrene en ny Ansøgning og kan nu medgive denne en Anbefaling fra den jødiske Menighed i Altona, hvori *Meyer* kaldes

en Søn af det i Danzig boende Medlem af vor Menighed, *Jacob Goldschmidt*. Formodentlig har de efter at have indgivet denne nye Ansøgning faaet et Vink om at ændre dens Form, thi inden de endnu har faaet Svar, indgiver de 19. Aug. s. A. en 3die Ansøgning til Cancelliet, og heri anholde de kun om Tilladelse for Meyer til at opholde sig her nogle Aar, og som Svar herpaa faar han »i Betragtning af at han har opholdt sig i 23 Aar i Altona« Tilladelse til 2 Aars Ophold i Kjøbenhavn. Da disse 2 Aar ere gaaede, nægter Cancelliet ham en Tilladelse til at forblive paa Brødrenes Kontor endnu 3 Aar, hvormom han har ansøgt. Hans Brødre indgive saa Ansøgning til Kongen selv, og efter at Cancelliet har ladet Politidirektøren udtale sig om Sagen, faar Meyer 10. Octbr. 1815 Lov til at blive her endnu 1 Aar og 28. November 1817 Tilladelse til for bestandig at bo i Kjøbenhavn imod at betale 300 Rdlr. til Politikassen.

I 1816 boer Meyer ifølge Mandtalslisten paa Gl. Torv 5 (nu 16) hos *Hanne Meyer*, Jacob Sal. Meyers Moder. Han opgiver at være 44 Aar og Handelsbetjent. Da hans Moder Aaret efter flytter hertil, kommer han i Huset hos hende, og de boer først paa Østergade (ved City), senere i St. Kongensgade 39 (nu Nr. 21) og tilsidst paa Kjøbmagergade 57 (29), hvor Meyer dør 11. Octbr. 1827 »af Forstoppelse«. Da Skifteretten efter hans Død kom for at registrere, viste det sig, at han kun efterlod sig nogle til ialt 20 Rdlr. vurderede Klædningsstykker. Da Moderen havde bekostet Begravelsen, forlangte hun sig Boet udleveret, hvad hun ogsaa fik.

Paa hans Gravsteen paa Kirkegaarden i Møllegade, hvor han ligger begravet ved Siden af sin Moder, er paa sædvanlig Vis ved en Kande angivet, at han var af Levi Stamme, og da Meyer var den eneste af Brødrene, der vedblev at være orthodox, hærer Stenen en længere Indskrift paa Hebraisk, der lyder som følger i ordret Oversættelse ved *J. Fischer*:

Herunder hviler den lærde Herr Meier, Søn af den afdøde værdige Jacob Goldschmidt af Levi Stamme.

Han gjorde godt efter Evne mod de betrykte og elendige,

Han elskede de Vise og deres om Troskab vidnende Bøger.

Maatte han drage ind til sine fremragende Forfædre,

Megen Løn venter paa ham ved den Højestes Throne.

Han døde efterladende et godt Navn om Aftenen til Torsdag (3: Onsdag Aften), og blev begravet Dagen derpaa Fredag »Hoschanah Rabbah« i Aaret 5588. Maatte hans Sjæl blive optaget i de Levendes Forsamling!

JONAS JACOB GOLDSCHMIDT

FØDT I ALT-SCHOTTLAND VED DANZIG CA. 1778

DØD I KJØBENHAVN 2. JULI 1834

JONAS er sikkert den første af Brødrene, der er kommen til Kjøbenhavn, thi i Politiets Lister over fremmede Jøder, der ankom hertil, staar anført, at 11. Octbr. 1799 kom *Jonas Jacob Goldschmidt*, født i Preussen, hertil med Pas fra Altona og fik Tilladelse til at opholde sig her i 8 Dage; saavidt man kan see af samme Liste, er han dog bleven her til 14. Juli 1800. Blandt ankomne Fremmede findes dernæst 29. Marts 1802 opført 2 Brødre Goldschmidt, hvoraf den ene tager Ophold hos *Wulff Levin von Halle*, hvad der stemmer med hvad Side 119 oplyses af Moritz om hans Ankomst til Kjøbenhavn. Hvornaar Jonas derefter igjen er rejst bort, kan ikke sees, men allerede 21. Juni 1803 er han her igjen, »paa Gjennemrejse fra Altona til Danzig«, og han er 22. Aug. s. A. atter opført blandt ankomne Rejsende og begge Gange som havende Logis hos Onkelen, den ovenfor nævnte W. L. v. Halle.

Kort Tid efter indgaar denne til Cancelliet med en Ansøgning, om at *Jonas* maa faa Lov til at nedsætte sig her i Byen, og den 14. October 1803 gives der ham saa kgl. Bevilling hertil. Dog gjøres det til en Betingelse, at han skal tage Borgerskab, samt extra erlægge 100 D. til Politikassen. Naar han har gjort det, staar der i Bevillingen, »kan han i Kjøbenhavn efter de jødiske Ceremonier leve i al Stilhed og uden nogen Forargelse, saa kan han og bruge den Handel og Væring, som er andre Jøder tilladt o. s. v.«.

Den 18. Juni 1804 faar han saa Borgerskab som Hosekræmmer, og man finder ham allerede samme Aar opført i Vejviseren som saadan med Bopæl paa Østergade, gl. Matr.-No. 14, nyt Matr.-No. 16, nu No. 19, de næste Par Aar paa St. Kjøbmagergade gl. Matr.-No. 25, nyt Matr.-No. 22, nu No. 12, senere et enkelt Aar i Norgesgade 166 (nu Bredgade 18) og paa Amagervej 7 (nu No. 14), hvor i 1809 tillige Broderen *Hirsch* staar opført; men fra 1811 bo de begge paa Højbroplads Matr.-No. 52 (nu No. 6); fra da af kaldes deres

Forretning: Firmaet *J. J. Goldschmidt & Co.*, der efter nogle Aars Forløb i Vejviseren benævnes et Handelshus, hvorved muligvis skal forstaaes, at de ikke have »aaen Bod«, de ere ikke længere Hosekræmmere, men Grosserere.

Firmaet *J. J. Goldschmidt* havde allerede 27. April 1813 efter Ansøgning faaet kgl. Bevilling til ved Proclama paa sædvanlig Maade ved Bekjendtgjørelse i de Berlingske Aviser, Adressecomptoirets Efterretninger og den Altonaiske Mercur at indkalde sine Creditorer. Det samme gør Firmaet i Henhold til kgl. Bevilling af 26. Maj 1820, og dennegang er Aarsagen dertil sikkert, at Jonas udtræder af Firmaet; thi dette kaldes senere altid *H. J. Goldschmidt & Co.*

Jonas er derpaa atter bleven Hosekræmmer; man finder ham i Vejviseren først boende i Klareboderne 7 (nu Kjøbmagergade 42) og senere ved Gl. Strand 10 (nu No. 40); men i 1829 sees han at have ophørt med at drive Forretning; han flyttede saa ud paa Vesterbro No. 71 (nu omtrent ved No. 45), hvor han boede Resten af sit Liv, og hvor det ved hans Død i 1834 opgives til Skifteretten, at han har levet af sine Midler.

Om *Jonas* ligesom *Hirsch* blev blind kan ikke paavises. Under Behandlingen af Moderens Dødsbo giver han sin Broder *Moritz* en Fuldmagt; denne er dateret kgl. Frederiks Hospital 1. Marts 1830, men ikke underskrevet »paa Grund af Øiensvaghed«. At han i sine sidste Aar var meget svagelig, kan sees af en skriftlig Udtalelse fra *Ad. H.'s* Side om, at han længe havde anseet Onkelens Død for nærførestaaende. Ifølge mundtlig Overlevering var *Jonas* de sidste Aar, han levede, lam i Benene; dette bekræftes ved at han, der jo ikke var særlig velhavende, holdt Hest og Vogn og tillige ved at der imellem hans Efterladenskaber findes opført 1 »Bærestol« og 2 »Motionsvogne«.

Jonas døde 2. Juli 1834; Dødsarsagen angives i Menighedens Protokol at have været »Dyspepsie«. Det er ved dette Dødsfald *Moritz*, der repræsenterer Familien; *M. A. H.* var jo død samme Aar i Februar. Da Skifteretten møder for at foretage Registrering i Boet, er foruden *Moritz* tillige Gjæstgiver *Michel Christensen*, den Afdødes Vært, samt Tjeneren *Søren* tilstede, der oplyse, at *Jonas* for Kost, Logis, Staldrum m. m. har betalt 51 Rdlr. 2 $\frac{1}{2}$ om Maanedn, og at Tjenerens Maanedsløn var 7 Rdlr.

Af den endnu eksisterende Fortegnelse over hans Efterladenskaber fremgaar det, at *Jonas* har haft en Del Mahogni Møbler, Linned og Dækketøj, 4 Pibehoveder med Sølvbeslag, Gulduhr med 4 Signeter; Vognen, en Droske, vurderes til 80 Rdlr., hans hvide Hest til 30 Rdlr. Det ialt til 365 Rdlr. vurderede Løssøre solgtes senere for 381 Rdlr. Kontant forefandtes 34 Rdlr.,

og Moritz opgav at have 100 Rdlr. i Forvaring for sin afdøde Broder og meddelte samtidig, at denne efterlod sig endel Obligationer, der vare deponerede i Nationalbanken. Efter Ansøgning fik Grosserer L. Weil og Procurator Moses Delbanco kgl. Bevilling til at være Skiftecommissærer. Brødrene Jacoby sende som sædvanlig Fuldmagt fra Hamburg og Berlin; Samuel er personlig tilstede under Boets Behandling. Formuen viser sig at bestaa af 13.000 Rdlr. kgl. Obligationer og 12.000 Gylden østrigske Statsobligationer. Ved Boets Slutning bliver der ialt 21.452 Rdlr. til Deling imellem Arvingerne, og efterat Brødrene Jacoby har faaet den dem tilkommende Part udbetalt, erklærer *Fanny Hannovers* to Brødre *Moritz* og *Samuel*, at de ønsker, at hun skal gaa lige i Arv med dem; dengang arvede jo ifølge Loven en Søster ellers kun halvt saameget som en Broder.

Jonas havde, saalænge han levede, desuden fra Overformynderiet Renten af en Kapital paa 5400 Rdlr., som ifølge *Hirschs* Testamente nu ved hans Død tilfalder forskjellige Legater her og i Danzig, hvorom nærmere nedenfor under *Hirsch*.

HIRSCH JACOB GOLDSCHMIDT

FØDT I ALT-SCHOTTLAND VED DANZIG CA. 1781

DØD I KJØBENHAVN 19. FEBRUAR 1829

DET har ikke været muligt at finde, hvornaar han er kommen til Kjøbenhavn; den første Gang hans Navn nævnes er, da han 30. Novbr. 1804 faar Bevilling til »at nedsætte sig her, for paa lovlig Maade at ernære sig«, dog kun paa Betingelse af at han først betaler 100 Rdlr. til Politikassen. Det synes, som om han strax har haft Forretning sammen med Broderen Jonas. Dette bestyrkes ved Moritz's Fremstilling for Politimesteren i 1812, hvor han siger, at han i 1806 kom paa Kontor hos sine Brødre, der dengang havde etableret sig, samt ogsaa ved, at *Hirsch* i 1806 og følgende Aar betalte 10 D. om Aaret i Skat til Menigheden for sig og sin Broder *Jonas*, idet det udtrykkelig samtidig bemærkes, at *Jonas* ikke er sat særskilt i Skat, fordi han saa sjældent opholder sig her i Byen; han har formodentlig været Rejsende for Forretningen. I det jødiske Repræsentantskabs Møde 8. Aug. 1809 tilbyder forøvrigt *Hirsch* frivilligt herefter at betale 30 Rdlr. om Aaret i Skat, i Stedet

for som hidtil 10 D., og man kan ogsaa see, at Forretningen ikke har været saa lille, thi i November 1810 faar de kgl. Bevilling til i Aviserne at indkalde et dem tilhørende Anfordringsbevis paa *M. D. A. Meyer & Trier*, der er bortkommet, og dette er paa 20.000 D. d. C.

Efter at *Hirsch* 22. April 1808 har erholdt Borgerskab som Handelscommissionær, faar han 1. November 1811 Borgerskab som Grosserer i Kjøbenhavn. Han har 10. Aug. s. A. giftet sig med *Rose Gerson* (f. 1795), en Datter af Stads-mægler Heyman G. (f. i Königsberg 2. Febr. 1766, d. i Kjøbenhavn 29. Maj 1832) og dennes første Hustru Springche Melchior. *Hirsch* boede lige til sin Død i samme Sted som Forretningen, paa Højbroplads No. 52 (nu No. 6). Han var altid svagelig og blev tidlig blind; paa Mandtalslisten for 1816 staar han opført som syg og sengeliggende, og man seer stadig at Levin Weil underskriver for ham som Prokurist. Men ved *M. A. Hannovers Fallit* i 1820 optræder *Hirsch* stadig personlig, og yder sin Svoger megen Assistance, ikke blot ved de Garantier for ham, han efterhaanden paa sit Firmas Vegne afgiver til Fordel for *M. A. H.*, men man finder ogsaa paa flere af Creditorernes Tilladelser til, at denne maa faa sit Bo ekstraderet til fri Raadighed, en Bemærkning om, at de delvis ere fyldestgjorte af Firmaet *H. I. Goldschmidt & Co.* Da Jonas ikke nævnes et eneste Sted under Boets Behandling, synes den ovenfor fremsatte Formodning om, at han efter Proclamaet af 26. Maj 1820 er udtraadt af Compagniskabet med *Hirsch*, at være rigtig.

Efter mange Aars Svagelighed dør *Hirsch* 19. Februar 1829. Allerede 9. Aug. 1825 har han gjort Testamente, »med paaholden Pen«, fordi han var blind. Til Executorer har han indsat sin Svigerfader *H. Gerson*, sin Svoger *M. A. Hannover* og *W. P. Heyman*. Testamentet, der i Hovedsagen gaar ud paa, at hans Formue, da han ingen Børn har, skal deles ligeligt mellem hans Hustru og hans egen Familie, indeholder allerførst følgende Paragraf: »dog skal der forinden der skrives til Arv i mit og min Hustrus fælles Bo af dets beholdne Midler forlods tages 6 %, der efter en imellem mig og min Fuldmægtig *Levin Weil* truffen Overenskomst tilfalder ham som yderligere Betaling for hans i mine Forretninger havde Arbejde. Skulde *W.* ved min dødelige Afgang ikke længere være i min Tjeneste, da bortfalder denne Bestemmelse aldeles.«

Skjønt denne Bestemmelse i Grunden synes klart nok affattet, gav den dog strax Anledning til Disput, i hvilken den ene af Executorerne *H. Gerson* holdt med *Weil*, der forlangte sine 6 %, medens de to andre Executorer sammen med Arvingerne ikke vilde betale *Weil* disse Penge. Forholdet var nemlig det, at *Hirsch* med Udgangen af Aaret 1828 havde overdraget sin

Forretning til *Weil* i Forbindelse med *Nicolai Gerson*, en Søn af *H. Gerson*, som de havde betalt *Hirsch* 100,000 Mark Banco med en 3 Maaneders Vexelobligation med *H. Gerson* som Cautionist, men der havde ikke fundet nogen Opgjørelse Sted og der var ikke udstedt noget Proclama. Disputen drejede sig derfor om, hvorvidt *Weil* under disse Omstændigheder kunde siges endnu at være i *Hirschs* Tjeneste. Efter en lang Udvexling af Indlæg imellem to af Datidens mest bekendte Advocater synes man at have ordnet Sagen ved et Forlig, saaledes at *Weil* gav Afkald paa at faa de 6 %, imod at han og *N. Gerson* fik Lov til i 3 Aar at føre Forretningen under Firma *H. I. Goldschmidt & Co.*

Endvidere indeholdt Testamentet den Bestemmelse, at Blindeinstituttet og de to jødiske Friskoler hver skulde arve 600 Rdlr., de *Massmannske* Søndagsskoler 200 Rdlr. efter hans Enkes Død, samt Døvstummeinstituttet 600 Rdlr. efter hans *Kones* Jomfru, *Hanne Westergaards* Død. Iøvrigt var der detaillerede Bestemmelser om den Arv, der tilfaldt hans Moder og hans Sødskende, idet Pengene kun delvis skulde udbetales, men iøvrigt indsættes i Overformynderi, og der var ogsaa truffet Bestemmelse om Anvendelsen, hvis nogen af dem døde før *Hirsch*. Da hans Moder kun overlevede ham nogle faa Maaneder, og hans Broder *Meyer* allerede var død i 1827, blev Opgjørelsen af Boet og navnlig Beregningen af Arveafgiften meget indviklet. Begge disse Regnskaber eksistere endnu, skrevne med *M. A. Hannovers* sirlige Skrift, og har sikkert med hans pertentlige Retfærdighedssands været et Mønster for en Regnskabsaflæggelse; man vilde neppe nutildags regne med de Brøkdeler af Skillinger, som her findes, f. Ex. $\frac{1}{24}$, ja endog en Brøk som $\frac{389}{1510}$.

Adolph Hannover, der var *Hirschs* og *Roses* Gudsøn, arvede ca. 2700 Rdlr., hvilken Arv delvis satte ham i Stand til senere paa egen Bekostning at foretage den lange Udenlandsrejse 1839—41, der fik saa stor Betydning for hans videnskabelige Virksomhed.

Hirsch efterlod sig ca. 70.000 Rdlr.; han har altsaa ikke ejet synderlig udover den Vexelobligation, han fik for sin Forretning. Ved Registreringen i Boet afleverer Enken strax denne Obligation til Executorerne; senere tilbyder *H. Gerson*, der jo er Cautionist for Beløbet, at indfri Vexlen ved at levere Boet 65.000 Rdlr. Nationalbank Obligationer i Sølv, udstedte paa Tydsk og til 4 % Rente. Han skriver, at han ønsker, »at Datteren ikke skal taabe Rente af Kapitalen ved at Boet enten lod denne henligge frugtesløst eller anbragte den i Statskassen til $3\frac{1}{2}$ % p. a.« Da han fremlægger Mægler-Attest

for, at Obligationerne have en Værdi af 100,000 Mark Banco, modtages hans Tilbud og Boet sluttet. Procurator Delbanco fik 600 Rdlr. i Sakær.

Af Boets Papirer sees, at *Hirsch* for sin Lejlighed betalte en Husleje af 325 D. Sølv om Halvaaret, samt 15 D. om Aaret til Skorstensfejer og Renovation, og at han ved sin Død betalte 90 D. om Aaret i Skat til Menigheden. — Den specificerede Vurdering af hans Indbo, sammenlignet med den ovenfor anførte Registrering i M. A. Hannovers Dødsbo, viser, at *Hirschs* Lejlighed har været ikke saa lidt finere møbleret end dennes; men den stærke Adskillelse mellem hans og »Madammens« Værelser tyder, og nok ikke med Urette, paa at den stakkels, blinde Mand har ført en trist og ensom Tilværelse.

Af den Arv, der tilfaldt hans Broder *Jonas*, blev der efter dennes Død i Henhold til *Hirschs* Testamente for den ene Halvdels Vedkommende oprettet et Legat under Bestyrelse af det mosaiske Troessamfund i Kjøbenhavn, saaledes at Renten deraf i 2 lige Dele skal tildeles 2 Studerende ved det her-værende Universitet i 5 paa hinanden følgende Aar. Naar ingen Studerende melder sig, kan dog ogsaa »Professionister« nyde Legatet, hvortil Personer af *Hirschs* og hans Hustrues Familie have fortrinsvis Adgang. Legatet, hvis Kapital ved *Jonas*' Død kom til at udgøre ca. 2700 Rdlr., uddeles stadig, men ingen af hans Slægt har hidtil gjort Brug af denne Forret, ikke engang *Adolph* og *Jacob Hannover*, paa hvem *Hirsch* særlig tog Sigte ved Legatets Oprettelse.

Hirsch havde om den anden Halvdel af *Jonas*' Arv bestemt, at hans Onkel *Heyman Leser Amschel Hirsch* i Danzig for sin Livstid skulde nyde Renten deraf. Efter dennes Død eller tidligere, hvis han ikke ønskede at oppebære Renten, skulde der for Pengene oprettes Legater i Danzig. Da H. L. A. *Hirsch* allerede var død i Danzig under Choleraepidemien i 1831, blev der efter *Jonas*' Død oprettet et Legat i Danzig under Navn af »Die *Hirsch Jacob Goldschmidt* Stiftung« med en Kapital af ca. 2000 Thlr.; *Isaac Levison*, der var Kasserer hos *Hambro*, fik fra Danzig Fuldmagt til at modtage Pengene, og *Samuel L. Hirsch* og *Hirsch Levin Goldschmidt* bleve de første Legatforstandere, hvoraf altid ialtfald den ene skulde være beslægtet med Legatets Stifter; af de senere Forstandere kan nævnes S. og *Albert Köhne* og *E. Rosenstein*; alle disse høre til de S. 46 omtalte »*Reb Amschels* Leute«; men i de senere Aar har man ikke i Stand til at opfylde Testamentets Bestemmelse om, at den ene af Legatets Forstandere skulde tilhøre Slægten. Og ikke bedre er det gaaet med Legatets Formaal; man havde i

Danzig bestemt det til en Forening for jødiske Haandværkeres Uddannelse, men har siden 1879, da denne Forening næsten ganske havde opgivet sin Virksomhed, uddelt Legatet til Fattige i al Almindelighed; dog udredes der stadig af Legatets Midler 4 Thlr. = 12 Mark om Aaret, for at der endnu den Dag idag kan blive sagt Kadisch over Hirschs' Fader *Jacob Goldschmidt*.

Rose Goldschmidt flyttede efter sin Mands Død først til Amagertorv Nr. 39 (nu Nr. 23), men boede fra 1834 til sin Død d. 31. Januar 1869 paa Kongens Nytorv Nr. 354, nu Nr. 28, Privatbankens Bygning. Om Sommeren boede hun paa sit Landsted i Taarbæk, der nu ejes af Etatsraad I. S. Salomonsen. Den eneste af hendes Mands Familie, der i Aarenes Løb vedligeholdte lidt Forbindelse med hende, var hendes Gudsøn *Adolph Hannover*. Hun skriver saaledes i et Brev til ham i Anledning af hans Broder *Martins* Død i 1857, at hun kun kjendte denne af Omtale. — Hun ligger begravet paa den gamle jødiske Kirkegaard i Møllegade, men ikke ved Siden af sin Mand; der er ingen Steen paa hendes Grav.

Hun var ved Arv efter sin Mand, sin Fader og sin Broder Nicolai Gerson blevet meget velstaaende; hendes Formue tilfaldt ved hendes Død udelukkende hendes Halvsøster *Augusta Emilie Gerson*, f. 22. Nov. 1815, død 20. Aug. 1872 (af Faderens 2det Ægteskab med Emilie Nathan-David, f. 28. Octbr. 1777, d. 3. Septbr. 1855). *Augusta Gerson* ægtede i Aaret 1840 cand. juris *Carl Ludvig Bull* (Søn af Pastor Bull ved Helliggeistes Kirke i Kjøbenhavn) f. 11 Juni 1809, d. 10. Juli 1879. I dette Ægteskab var følgende Børn: *Emilie*, gift med Prof. *Pietro Krohn*; *Johan Heimann*, død som Barn; *William Bull*, fhv. pract. Læge i Cairo og Rom; *Louise*, gift med Etatsraad *Gustav Hansen*; *Otto Bull*, Kmherre, fhv. Hofchef; *Georg Bull*, Kmherre og *Gustav Bull*, Amtsforvalter i Kjøbenhavn.

MORITZ JACOB GOLDSCHMIDT

FØDT I ALT-SCHOTTLAND VED DANZIG 1787

DØD I KJØBENHAVN 18. MARTS 1837

I Examinations-Protokollen ved Kjøbenhavns Politis Kontor for Rejsende findes følgende Rapport:

•Aar 1812 den 5. Marts opkaldtes *Moritz Jacob Goldschmidt* af den jødiske Nation, middelmaadig af Væxt, mørk af Haar og blaa af Øjne samt lidt koparret. Han angav sig at være i det 26de Aar og fød i Danzig. Hans Fader Jacob Jonas Goldschmidt lever og er boesat i denne Stad, hvor han tilforn har drevet Handel og erhvervet den Formue, af hvilken han nu lever. Af Comparentens 7 Sødskende er en Søster, Binette, død, en Broder, Meyer, er bosat Handelsmand i Altona, de øvrige 4 Brødre og en Søster bo her i Kjøbenhavn; de to ældste af Brødrene ere under Navnet I. I. Goldschmidt & Co. her bosatte Grosserere og have den yngste af Brødrene, Samuel, og Søsteren, Fanny, hos sig. I sit 12te Aar kom Comp. her til Kjøbenhavn til Søes med Skibscapitain Brandt.

Ved sin Ankomst til Byen, som han troede skede omtrent i Aaret 1801, kom han i Huset hos Grosserer *Wulff Levin v. Halle*, hvis Hustru Henriette (!) var Comp. Faster. Her nød han privat Undervisning i Historie, Geographie og Sprog, foruden at han brugtes til Skriveri paa hans Onkels Contoir, dog uden at nyde Løn, da han havde hans egentlige Underholdning af hans Fader og nød blot frit Logis og fri Føde hos hans Onkel. Efter omtrent 1½ Aars Ophold i Onkelens Hus tog Comp. til Grosserer *L. B. Holländer* for der at lære den egentlige Handel. Hos Holländer arbejdede han i Kontor Forretningen, dog uden Løn anden, end at han boede der frit og spiste der nu og da, den øvrige Underholdning fik han endnu fra sin Fader. Efter omtrent 3 Aars Forløb, og da Comp.s Brødre det ovennævnte Handelshus *I. I. Goldschmidt & Co.* imidlertid havde etableret sig, tog han til dem, hvor han endnu er paa de Vilkaar, at han, foruden Alt i Huset og en bestemt Løn, tillige nyder visse Sportler.

Kort efter Comp.'s Ankomst her til Byen førte hans Onkel v. Halle ham til den daværende Politimester Hagen, der sagde ham, at han kunde forblive i hans Onkels Hus. Siden den Tid har ingen sagt ham noget bestemt om Betingelser for Tilladelse til at forblive her, saaat han ikke troede i den Henseende at have overtraadt Lovene.

I den Tid Comp. har været hos sine Brødre har han gjort 3 Rejser i Handels-Anliggender til Hamburg og Berlin; formedelst denne Fraværelse, der engang indtraf i den sidste Bombardements Tid, tildels ogsaa paa Grund af et Fald, han eengang gjorde med en Hest, hvoraf Følgen blev et Vindbrok, har han ej kunnet melde sig til Militair Tjeneste, da han endog troer paa den sidste Grund at kunne ved Doktor-Attest blive fritaget.«

Comp. dimitteredes derpaa, og det blev ham paalagt at søge om Tilladelse til at forblive her.

Som Følge heraf indgav *Moritz* 26. Maj 1812 Ansøgning til Cancelliet om Tilladelse til at nedsætte sig i Kjøbenhavn. Med Ansøgningen fulgte Attester fra W. L. v. Halle, L. B. Holländer og I. I. Goldschmidt & Co. om at han havde været i deres Tjeneste, henholdsvis 1801—3, 1803—6, 1806—12. Han fik allerede 4. Juni s. A. den ønskede Tilladelse, dog paa Betingelse af at han consignerede. Formodentlig har Tiderne været for slette til, at han har villet etablere sig, thi han er endnu i 1814 paa Kontor hos Brødrene, da han 7. Octbr. 1814 søger om Pas til at rejse til Hamburg. Da han ikke, som det var ham tilbudt i 1812, har consigneret, giver Politidirektøren ham kun Pas imod, at han deponerer 500 Specier, hvilket han saa gjør, og ved hans Tilbagekomst 22. Januar 1815 sees Pengene at være betalte tilbage til ham.

Samme Aar indgiver han Ansøgning om at maatte løse Borgerskab som Hosekræmmer og opgiver da, at han ej har consigneret endnu, fordi han paa Grund af Familieforhold har været i Danzig. Han faar saa Lov til at blive Hosekræmmer imod at erlægge 300 Rdlr. rede Sølv, og paa Mandtalslisten fra 1816 er han ogsaa opført som Hosekræmmer, boende Knabrøstræde No. 116 (nu No. 5), 28 Aar gammel og staaende ved det Borgerlige Infanteri.

Om Borgerskab som Grosserer indgiver han 27. Juli 1826 Ansøgning til Cancelliet; Grosserer Societetets Committée giver ham Attest for at være kvalificeret dertil; *Joseph Hambro*, *J. S. Meyer* og *H. Gerson* erklære, at de have forvisset sig om, at han ejer mindst 10.000 Rigsbankdaler »rede Sølv«, og Firmaet H. I. Goldschmidt & Co. attesterer ved sine Prokurister L. Weil og N. Gerson, at han i 12 Aar har været ansat i deres Handel en gros. Han

faar 4. November 1826 Tilladelse til at løse Borgerskab som Grosserer, men maa foruden de 300 Rdlr., han har betalt for at blive Hosekræmmer, nu yderligere erlægge andre 300 Rdlr., da ifølge Plakat af 1. Maj 1814 Fremmede, der vil have Borgerskab som Grosserere, herfor foruden Borgerskabets Løsning skal erlægge 600 Rdlr. rede Sølv. Den 25. November 1826 løser han saa Borgerskab som Grosserer.

Samme Aar gifter han sig med *Doris Leffmann* fra Hamburg og boer først paa Østergade 61 (nu No. 36), derefter samme Gade No. 31 (nu No. 49), saa paa Gl. Amagertorv 48 (nu No. 5) og endelig paa St. Kjøbmagergade No. 25 (nu No. 6), hvor han 16. Marts 1837 afgaar ved Døden af en Nyreaffection. Han har Dagen før han døde haft Besøg af *Jacob Salomon Meyer* og *Levin Weil* og i disses Nærværelse udtalt som sin sidste Villie, at hans Enke efter hans Død skal nyde Renten af hans Formue, som skal indsættes i Overformynderiet; dog skal, hvis hun gifter sig igjen, hans Familie have Halvdelen af hans Kapital udbetalt, og hvis hun dør uden at have indgaaet nyt Ægteskab, skal hans og hendes Familie hver arve Halvdelen af Formuen efter hende. Efter at Procurator *Delbanco* og Grosserer *Daniel S. Jacobson* ere udnævnte til Skiftecommissærer, anerkjender Arvingerne Gyldigheden af det mundtlige Testamente, Overlærer *Jacoby* i Berlin, der mødte personlig, dog kun paa Betingelse af, at han og hans Broder faar Halvdelen af deres Arv kontant udbetalt og at Enken ganske giver Afkald paa den Kapital, der ifølge *Hirschs* Testamente har staaet fast for Moritz i Overformynderiet. Efter nogen Forhandling gaar man ind paa at ordne Sagen saaledes, og strax efter flytter Enken til Hamburg.

Boets Beholdning af Manufacturvarer vurderes af 2 Silke- og Klædehandlere og sælges ved Auction for 3853 Rdlr. Sedler. Regningen fra I. G. Salomon, Firma *Del Poppske Officin*, for Trykning af Auctionscataloget lyder saaledes: »For Trykningen af Fortegnelsen over endel gode Manufacturvarer etc. 2½ Ark 4to med 120 Expl., hvoraf 10 Skrivpapir à 5 Rdlr. pr. Ark, 12 Rdlr. 3 $\frac{1}{2}$. For Indheftning med Strimmel samt Beskjæring 2 Rdlr. 3 $\frac{1}{2}$, ialt 15 Rdlr.«

Indboet vurderes til 1575 Rdlr.; kontant forefandtes 842 Rdlr. Ialt slutter Boet 19. Juli 1839 med en Beholdning af 13.390 Rdlr. Sølv og 2128 Rdlr. Sedler. Der er efter den Afdødes Ønske skænket 100 Rdlr. til den jødiske Menighed og 100 Rdlr. til christne Fattige samt 20 Rdlr. til G. N. Nathan for at læse Bøn hver Dag i Sørgeaaret.

Løvrigt fremgaar det af Boets Papirer, at *Moritz* har betalt 17 Rdlr. Sølv Kvartalet i Skat til Menigheden, Næringssskat af 15 Portioner à : 6 Rdlr.

24 Sk. Kvartalet, og at hans Kontorist *Marcus Hechscher* fik 100 Rdlr. i Løn om Aaret. Ifølge hans Lejekontrakt af 19. Juli 1833 med Husets Ejer, Guldtrækker Berendt Cohen, betalte han 200 Rdlr. om Aaret i Husleje baade for Lejlighed, Kontor og Lager.

Som ovenfor omtalt var *Moritz* i 1826 bleven gift med *Doris Leffmann* fra Hamburg. Af nogle Breve fra hende kan man see, at hun langtfra var begejstret over at bo i Kjøbenhavn. Efter alt at dømme har hun været en livsglad, indtagende Person. Naar *M. A. H.* rejser til Hamburg, bringer han altid en Present hjem med til *Doris*, og i hans Kassebog staar stadig »*Doris* Geburtstag« noteret med en større Gave, sidste Gang i Aaret 1833 endog med »Ohrenringe« for 10 Rdlr., og da *Ad. H.* i 1831 er med Faderen i Hamburg, skriver han hjem, at de allerførst besøgte Tante *Doris*, der dengang var hjemme i Besøg hos sine Forældre. I et ved Papirerne i *Moritz's* Bo liggende Brev fra *Samuel* i Hamburg til *Moritz* om nogle Forretningssager staar der ogsaa, at *Doris* snart skal faa en ny Slags Fjerpynt sendt fra ham, og da *Doris* efter sin Mands Død er flyttet til Hamburg, skriver *Siegfried Hannover* hjem til sin Moder, at *Onkel Samuel* ganske gjør sig til Nar med sin Cour til sin »*Doris*lebelang«. Men allerede medens hendes Mand levede, har hendes Opførsel givet Anledning til alvorlige Irettesættelser fra hendes i Hamburg boende Forældres Side i nogle Breve, hvoraf der endnu eksisterer Copier, skrevne paa Tysk med hebraisk Currentskrift. Hvorledes disse Copier ere komne til Kjøbenhavn kan ikke oplyses, men da de ere karakteristiske for Datidens Sæder og Moral, gjengives de her, forsaavidt det har været muligt at tyde dem; Sproget og Stavemaaden har ogsaa en vis Interesse.

Liebe Doris!

Hamburg 25. August 1834.

Gestern mittag wurden wir sehr angenehm durch die Ankunft deines lieben Mannes überrascht, da wir durch die Post keine Briefe erhielten, die uns seine Ankunft anzeigen sollten, war ich sehr besorgt, denn ich wusste, dass Goldschmidt kommen werde, weil *Fanny H.* an *Siegfried H.* geschrieben hatte; dein lieber Mann logirt bei uns, doch hätte ich es ihm sehr übel genommen, wenn er anderwärts logirt hätte, weil ich ihn dazu eingeladen hatte.

Bevor ich nun dein lieben Brief gehörig beantworte, ist es nicht nur eine meiner Pflichten, sondern ich halte es für dringend nothwendig dich auf eine Neuigkeit aufmerksam zu machen, die uns alle nicht gleichgültig sein kann. — Vorigen Montag ist nämlich *W.* plötzlich von hier nach Lübeck gereist, ohne von irgend jemand Abschied zu nehmen; es heisst zwar, er sei nach Petersburg, allein wie ich jetzt von seinen Cousin Edward

Fränkel höre, der seine Empfehlung nach Kopenhagen gesehen haben will, ist er nach Kopenhagen gereist, um von dort weiter zu reisen. Es bedarf wohl keine Erinnerung dich darauf aufmerksam zu machen, wie Du Dich zu verhalten hast, da es Dir zu genüge bekannt ist, wie das Hamburger Publicum und nehmlich die, Du für Deine beste Freunde hältst, gesprochen haben; von diesem leichtsinnigen Menschen hast Du das schlechteste zu erwarten, denn Du kennst die Niedrigkeit seines Characters nicht, wovon wir uns nach seiner Abreise überzeugt haben.

Was ihn zu die plötzliche Abreise veranlasste mag, ausser viele Schulden auch wohl der Umstand beigetragen haben, dass er hier ein junges Mädchen verführt hat, die jetzt der öffentlichen Schande und ihren Kummer überlassen ist. Doch alles das gehört eigentlich nicht und dient eigentlich dazu dir zu beweisen, wie jeder gefühlvoller Mensch seinen Umgang scheuen muss. Ich halte es für überflüssig Dir noch ein mehreres zu sagen, dass es sich von selbst versteht, dass Du jedes Zusammentreffen mit ihm vermeiden musst und ihm so weniger den Zutritt in deinem Hause gestattest, da Dein Mann abwesend ist und Du die böse Welt kennst.

NB. Noch muss ich hinzufügen, dass wenn ich oder dein Vater höre oder Dein Mann, der alles von dort erfährt, dass der leichtsinnige Mensch sich erlaubt dich zu besuchen und Du ihm den Zutritt in Deinem Hause gestattest, es gewiss der letzte Brief ist, den Du von mir erhältst, danach hast Du Dich zu richten. Die Folgen, die hieraus entstehen können, sind nicht zu berechnen. Es bittet Dich Deine bekümmerte Mutter gleich um Antwort und zwar mit dem Dampschiff, denn ich lebe in der schrecklichsten Angst und Sorge wegen Deines Mannes.

E. L.

Hamburg 26. August 1834.

Heute erst sind wir leider mit Gewissheit berichtet, dass W. in Kopenhagen angekommen ist. Ich berufe mich nochmals auf mein Schreiben von gestern und lege es Dir nochmals auf Herz, mit diesem characterlosen Menschen weder in Deinem Hause noch ausserhalb zu sprechen, auch jedes Zusammentreffen zu vermeiden; Du bist es Deinem guten Ruf in Kopenhagen schuldig meinen mütterlichen gewiss gutgemeinten Rath zu befolgen um so mehr, da Du jetzt allein bist und Dein Mann hier ist. Indem Dein Mann seine Ankunft in den Kopenhagener Blätter gelesen hat, worüber er sehr verstimmt ist.

Solltest Du nun wider Erwarten den Willen deiner Eltern nicht befolgen, was uns gewiss nicht verhehlt bleibt und was auch Dein Mann erfährt, so werden wir uns nicht weiter um Dich bekümmern. So wie wir Dich doch

nicht mehr als unsere Tochter anerkennen wollen; wir finden uns zu diesem strengen unsern Willen um desto mehr veranlasst, weil die Nichtbefolgung desselben für Dich die traurigsten Folgen haben können. Frage mich um Nichts, denn ich weiss jetzt leider mehr wie mir lieb war zu vernehmen und überzeugt worden bin, wie grenzenlos leichtsinnig Du ein jeden zu Deinem Vertrauten machte.

Lege diesen Brief nicht bei Seite, sondern lese ihn jeden Tag öfters durch und lasse Dir diese Warnung tief eingepägt sein, denn beim Allmächtigen Gott! Du wirst bittere Reue empfinden, wenn Du meinen Rath unbeachtet lässt. Wir erwarten nach Lesung dieses Briefes ohne Aufschub Antwort darüber, bittet nochmals Deine bekümmerte Mutter *E. L.*

Ich beziehe mich auf Mutter ihren Brief in Vertrauen, dass Du das alles befolgen wirst. Weiter kann ich Dir nicht sagen. Dein Vater *M. L.*

Hamburg 1. Septbr. 1834.

Gestern Abend habe ich Deinen Brief erhalten, der mich aber keineswegs beruhigt hat. Du machst mir darin Vorwürfe, dass ich nicht angezeigt, dass *W.* nach Kopenhagen zu reisen gedenkt. Lese meinen ersten Brief recht durch und Du wirst finden, dass ich Dir mitgetheilt habe, dass er als ein Verbrecher heimlich entlaufen ist ohne von jemand Abschied zu nehmen. Hieraus kannst Du sehen was das für ein nichtswürdiger Mensch ist, wenn ich es nicht durch den Kopenhagener Bogen gelesen hätte, so hätte ich es noch nicht geglaubt. Du wirst nun durch meinen zweiten Brief besser unterrichtet sein.

Denke Du unsere unglückliche Lage und von dem Gespräch der Leute! und wie sehr Dein Mann aufgebracht ist. Dazu führt noch, dass Du so leichtsinnig oder besser gesagt, so gemein gewesen bist Deinem Mann Briefe an deine beiden Cousinen mitzugeben, von denen der Inhalt deutlich genug beweist, was Dein Herz deiner Feder dictirt hat. Gott im Himmel weist es, wie sehr Du uns dadurch betrübt hast. Ich weiss gar nicht was ich von Dir denken soll, da Du doch von dem ehrlosen Character dieses Menschen schon längst überzeugt sein musst.

Denke nur an alle die Chikanen, was er während seines Hierseins gethan hat und hoffentlich an das Billet im Kästchen, wovon ich in Kenntniss gesetzt bin, — seine ganze Reise so geheimnissvoll betrieben, dass es ausser Deine Freunde, die Cousinen nämlich, niemand gewusst hat. Diese unglückliche Briefe hat uns Dein Mann gleich mitgetheilt und ich kann ihn nur bedauern. Denke ihm seine Lage wie er erfahren hat, dass der ehrvergesener Mensch anstatt nach Petersburg nach Kopenhagen gereist ist.

Deine Schwägerinn Fanny hat Auftrag von ihm Dich mit seinem Vorsatz und Willen bekannt zu machen und ich unglückliche Mutter weisst Dir keinen Rath zu ertheilen, was bei der Sache zu thun ist. Ich habe hierüber an Fanny geschrieben, vielleicht gelingt es ihr, dass sie ihn besänftigt, aber auch da musst Du das deinige dabei thun um ihn zu beruhigen, denn wenn ich auch überzeugt bin von Deiner Tugend, so ist doch das Schein gegen Dich. Dein Mann wird Dir nicht schreiben und ist noch mehr aufgebracht; dazu kommt noch dass er Dich zweimal besucht hat. Wie konnte ich vor Dein Mann ein Geheimniss daraus machen, da doch auf meine paar Zeilen seine Adresse stand.

Abgesehen von diesen gemeinen schändlichen Briefen war und ist dein Benehmen in diesen 8 Jahren deiner Ehe gegen Deinen Mann der Art gewesen, dass jeder andere, weniger gutmütiger Mensch Dich schon längst fort gejagt hätte. Nur eine gänzliche Verwandlung Deines Benehmens und auf-fahrenden Characters kann Dich vielleicht vor öffentliche Schande und all-gemeine Verachtung bewahren, denn mich dünkt, es ist die grösste Schande von einem allgemein geachteten Mann aus dem Hause gejagt zu werden.

Wie schon bemerkt, bleibt Dir nur der einzige Ausweg dich vor allen diesen zu bewahren, wenn Du ihm einen ausführlichen Brief über reuevolle Besserung Deines Benehmens, eine liebevolle und aufmerksame Behandlung gegen ihn verspricht und wird Dich Fanny mit allen Rath und That unterstützen. Diesen Rath kann ich Dir noch geben, dass Du ihm durch einen Bekannten Dein Haus verbietest und nicht ohne Begleitung oder vielmehr so wenig wie möglich ausgehst.

Jetzt zu Schluss bemerke ich noch, dass die Correspondenz mit Deinen Cousinen aufhören muss, wovon ich Dir im nächsten Brief eine Aufklärung geben werde. Das ist alles was ich Dir hierüber mitzuthemen habe, lass Dir von *Fanny* meinen Brief vorlesen, denn durch ihr kann noch alles gut gehen, weil sie sehr viel bei ihrem Bruder gillt. Es schliesset Deine tief betrübte

Mutter.

Mein grösstes Glück ist, dass Dein Mann noch bei uns logiert, denn his jetzt weiss noch niemand von alle dem.

Den i Brevene omtalte W var *Anton Edmund Wollheim*.

Skjønt han vel i Grunden kun højst indirecte har Krav paa nærmere Omtale her, saa var hans Liv saa eventyrligt, at det er for fristende ikke her at give et kort Omrids deraf. Det kan maaske ogsaa have sin Interesse at blive bekjendt med, at der samtidig med den her skildrede Families Med-

lemmers smaa-borgerlige og af Tidens politiske Bevægelser uanfægtede Liv fandtes Existenser, vidt forskellige derfra, skjønt de vare voxede op i ganske den samme Jordbund.

W., en Søn af Lottericollecteur Hirsch W. og Henriette f. Goldschmidt, var født i Breslau 12. Febr. 1810 og studerede efter at have besøgt Gymnasier der og i Hamburg fra 1828—31 Filosofi, orientalsk Filologi, Historie og Statsvidenskab ved Berlins Universitet, hvor han fik Doktorgraden. For at fortsætte sine Studier rejste han til Paris, hvor han tillige virkede som Journalist. Efter der at være bleven forelsket i en ung Portugiserinde, hvis Fader var en højstaaende landsforvist Officer, gik han i Don Pedros Tjeneste, men blev saaret og vendte derfor, da hans Elskede samtidig døde, over England tilbage til Hamburg, hvorfra han i 1835 bl. a. paa Grund af Gæld maatte flygte til Kjøbenhavn. Han fik her en midlertidig Ansættelse ved det store kongelige Bibliothek for at affatte et Katalog over indiske Bøger og over nogle af Rask hjembragte indiske Haandskrifter. Det menes ogsaa, at Fr. VI brugte ham til at udarbejde flere politiske Afhandlinger; i ethvert Fald er han Forfatter til Skriftet: Professor David og hans Fædreland, der først udkom anonymt, men senere i 2. Oplag med tvende Efterskrifter under W.'s Navn. Da Kronprindsen af Preussen, til hvem han var sendt i en fortløbig Mission, aabnede ham Udsigt til at komme i russisk Statstjeneste, vendte han ikke tilbage til Kjøbenhavn, men blev i Berlin. Da han ikke erholdt den omtalte Stilling, maatte han atter beskæftige sig med litterært Arbejde, oversatte flere Theaterstykker, var en kort Tid Redaktør af »Lese-früchte« i Hamburg og fik i 1838 et originalt Skuespil opført i Wien, hvor han da var bosat. Efter at han i 1840 var vendt tilbage til Hamburg, hvor et nyt litterært Foretagende var overdraget ham, ægtede han 20. Nov. 1842 *Doris*, som nu gik under Navnet *Dorothea Alexandrie Marie* verw. *Goldschmidt*, geb. *Leffmann*. I 1846 blev han af Senatet i Hamburg udnævnt til Tolk og Oversætter i ikke mindre end følgende 11 vidt forskellige Sprog: Fransk, Engelsk, Dansk, Svensk, Hollandsk, Italiensk, Spansk, Portugisisk, Nygræsk, Persisk og Hindustansk. Samtidig var han indtil 1848 Dramaturg ved Hamburg Stadttheater. Efter derpaa i et Par Aar at have været Privatdocent i Berlin og Correspondent til Morning Chronicle i London, tog han i 1852 til Paris for der at grunde et Blad for tyske Interesser, hvilket dog mislykkedes. Efter forskellige Uheld lykkedes det ham i 1854 at komme i den østrigske Regjerings Tjeneste og han levede nu dels som Journalist, dels som Oversætter for Agence Havas, da han kunde over 30 Sprog, hvilket ogsaa i 1867 skaffede ham Stillingen som Generaltolk ved det til Verdensud-

stillingen knyttede særlige Postvæsen. Efter dennes Slutning vendte han tilbage til Hamburg, hvor han og Doris fejrede deres Sølvbryllup, og hvor han i 1868 oprettede et Sommertheater i St. Georg, der dog kun fik en kort Levetid, hvorfor han allerede i Dechr. s. A. rejste til Berlin, hvor han indtil Maj 1870 atter udgav sit Ugeskrift »Controle«, men denne Gang skrevet fra et preussisk-tydsk Standpunkt og understøttet af den preussiske Regering. Under Krigen fik han saa i Septbr. 1870 Ansættelse ved »Moniteur officiel du Gouvernement general« i Rheims, der skulde modarbejde den franske Presses Beskyldninger mod Tydskerne. Men efter Krigens Ophør fik han ikke den preussiske Regering til vedblivende at udgive et fransk Blad, hvorfor han tog Plads hos den tyske Gesandt Waldersee i Paris; under dennes Efterfølger Grev Arnim fik han imidlertid pludselig i 1872 sin Afsked, fordi Bismarck paa det Tidspunkt ikke vilde have en Katholik (sic) ved Gesandtskabet. Efter at han i 1873 havde mistet sin Hustru under et Ophold i Hamburg og dermed ogsaa den Understøttelse, en af hendes Brødre stadig havde ydet, maatte han gjenoptage sine litterære Arbejder, han udgav f. Ex. 1876 National-Litteratur der Skandinaver og boede afvexlende i Hamburg, Wien og St. Petersburg. I 1881 ønskede han at holde Forelæsninger ved Berlins Universitet, men det akademiske Senat nægtede ham Tilladelse dertil. I 1883 udgav han pseudonymt: Indiscretionen eines politischen Reptils med mange mere eller mindre tilforladelige Meddelelser om det evropæiske Diplomati, hvilket Skrift gav Anledning til en Mængde Protester.

Wollheim døde 24. Octbr. 1884 paa det katholske St. Hedevigs Hospital i Berlin. Han kaldte sig i Almindelighed *Wollheim da Fonseca*, men ogsaa undertiden med det pompøse Navn: *A. E. Franz Xaver Marie, Chevalier da Fonseca*.

SAMUEL JACOB GOLDSCHMIDT

FØDT I ALT-SCHOTTLAND VED DANZIG 1788

DØD I HAMBURG 17. NOVEMBER 1859

SKJØNT han overlevede de andre Brødre i saa mange Aar, er han alligevel den af dem, om hvem det er lykkedes at faa mindst oplyst.

Der findes i Rigsarkivet en Ansøgning fra ham af 17. April 1810, der med tilhørende Anbefalinger har følgende Ordlyd:

»Fra min Fader Kjøbmand Jacob Jonas Goldschmidt, der er født i Altona og altsaa dansk Undersaat, men som nu er bosat i Danzig, kom jeg her til Staden i Aaret 1803 til min Broder Jonas, der er Borger og Hosekræmmer. Da Urolighederne i Aaret 1807 begyndte, blev det mig befalet at indtræde under det borgerlige Reserve Corps, under hvilket jeg forrettede Tjeneste og af yderste Evne søgte at opfylde mine Tjenesteplichter, saavel under Stadens Beleyring som i Bombardementsdagene og blev derefter i Aaret 1808 ansat ved det borgerlige Artillerie Corps som Bombardeer. — Af min Fader er jeg fra Ungdommen af anført til Handelen og i den Tid, jeg som ommeldt har opholdt mig her i Staden, har jeg været ved forhemeldte min Broders Handel og ønsker nu at vinde Borgerskab her i Staden paa samme Maade som min Broder, nemlig Hosekramhandelen.«

Samuel Jacob Goldschmidt.

»At min Broder, S. J. G. fra Aaret 1803 har været ved min Handel her til min fuldkomne Fornøielse er Sandhed, og vover jeg underdanigst og ærbødigt at forene min Bøn med hans om Bønholdelse af forestaaende hans Ansøgning.«
J. J. Goldschmidt, Borger og Hosekræmmer.

»Han har udført sine Borgerlige Militair Pligter til sine Foresattes særdeles Tilfredshed og er avanceret til Under Officer.«

Oberst og Stadshauptmand *Hallander.*

»Vi have saamegen mere Anledning til at anbefale hans Ansøgnings allernaadigste Bønhørelse, da vi have Grund til at antage, at han her paa lovlig Maade vil kunne ernære sig.«

Repræsentanterne for den jødiske Menighed.

Som Svar paa denne Ansøgning bliver Magistraten 9. Juni 1810 af Cancelliet anmodet om at ville tilkjendegive Ansøgeren, at det Ansøgte kan ventes bevilget, naar han har consigneret. Consignation af Bankfonds var et af de Midler, som Regjeringen bragte i Anvendelse, da Landets Finanser efter Krigens Udbrud kom i endnu større Forlegenhed end hidtil. Man forstod ved Consignation (Indtegning), at Ejeren af et Bankfondsbevis, naar en Ansøgning fra ham f. Ex. som her om Borgerskab var bevilget, da erklærede Obligationen for intransportabel og deponerede Originalbeviset hos vedkommende Autoritet. Ved Plakat af 1. Maj 1810 var det bl. a. bestemt, at de udenfor Danmark fødte Jøder vare pligtige til, naar de vilde erhverve Borgerskab, da at consignere en Kapital i Bankfonds, der for Grosserere skulde have en saadan Størrelse, at den gav en aarlig Rente af 64 Rdlr. Species, for Detailhandlere (Hosekræmmere) det Halve deraf.

Skjønt Samuel har faaet denne Tilladelse i 1810, gjør han dog først Brug af den i 1812. Det i Anledningen af Consignationen udstedte Bevis har følgende Ordlyd:

»Da Herr Samuel Jacob Goldschmidt har tilkjendegivet at ville i Overensstemmelse med Forordningen af 23. Juny 1809, Plakaten af 1. May 1810 og Rescript af 10. Octbr. 1811 consignere for efter Plakatens § 1 at erholde Bevilling som Detailhandler, saa er dette Originalbevis i Følge af bemeldte Tilkjendegivelse fra nedenstaaende Dato i Kontoirets Bøger antegnet som intransportabelt.«

Kontoiret for den kgl. bestandige Transportable Stats- og Consignable Bankfonds den 2. April 1812.

Samuel faar derpaa 2. Juni 1812 kgl. Bevilling til at maatte løse Detailhandlerborgerskab, men da han henvender sig til Magistraten herom, nægter denne paa Grund af kgl. Resolution af 18. Juni 1812 at give ham Borgerskab, men efter at han i den Anledning atter har henvendt sig til Cancelliet, giver dette Magistraten Ordre til at give ham Borgerskabet, da hans Bevilling er nogle Dage ældre end Resolutionen, og endelig faar han saa Borgerskab som Hosekræmmer 14. Aug. 1812.

Hvorlænge han derefter har boet i Kjøbenhavn, er det ikke lykkedes at constatere; han er sandsynligvis med sit ustadige Sind hurtigt bleven kjed

af Kjøbenhavn og har bosat sig i Hamburg. Sandsynligvis angiver Datoen paa følgende 2 Stambogsblade Tiden for hans Flytning til Hamburg:

»Viele sind Freunde unsres Glücks, wenige aber von unsrer Person; doch zu den Letztern gehört Ihre Freundinn.« *Fanny Hannover.*

»Bey Deinem ersten Eintritte in die Welt weintest Du, und die um Dich standen freuten sich. Lebe so, dass, wenn Du sie einmal wieder verlassetest, Du Dich freuest, und die um Dich stehen weinen werden.«

Copenhagen 12. April 1816

Der Ihrige
M. A. Hannover.

I 1820 er han i ethvert Fald bosat i Hamburg, da der fra dette Aar i M. A. Hannovers Falltbo findes en Vexel fra ham, betalbar i Hamburg. At han ogsaa i Hamburg har drevet Manufacturhandel kan sees af, at han stod i Forretningsforbindelse med Broderen Moritz. Men allerede da Nevøen *Siegfried Hannover* i 1834 kommer til Hamburg, har Samuel efter hvad *Siegfried* skriver hjem allerede ikke længere nogen videre Forretning og i de følgende Aar beretter han, at Onklen stadig har allehaande Planer om at rejse til Frankrig. Han kom imidlertid aldrig udenfor Hamburg, ikke engang til Kjøbenhavn kom han nogensinde, undtagen da hans Broder Moritz døde i 1837.

Af de enkelte Breve fra *Siegfr. H.* til sin Moder og Sødskende, hvori *Samuel* omtales, fremgaar, at denne med Aarene er bleven mere og mere sær og tilsidst har ført en Eneboertilværelse, hvor hans Barbeers Kunst ved Arrangementet af hans Frisure og Skjæg har spillet den største Rolle for ham; efter længere Tids Svagelighed, men kun en Dags Sygeleje, dør han i 1859 og efterlader et Testamente, der begynder saaledes:

»Die Ungewissheit der menschlichen Todesstunde veranlasst mich nach vorheriger reiflicher Ueberlegung mein Testament zu errichten und in den nachfolgende Blättern niederzulegen. 1° Zuförderst empfehle ich meine unsterbliche Seele in die Hand des allbarmherzigen Gottes.«

Siegfried Hannover og *Jonas Jacoby* vare Executorer; hans efterladte Formue 40.000 Mark Banco tilfaldt hans Søsterbørn, Sødskendene *Hannover* og *Brødrene Jacoby* til lige Deling; desuden fik hans »Hausknecht für lang-jährig geleistete treue Dienste«, hans Barbeer »der mich seit langen Zeiten bedient« og hans »Speisewirth, an dessen Tisch ich viele Jahre hindurch gegessen habe« mindre Beløb.

Fanny Hannovers eneste Søster *Binelle* var gift med Mægler (*Moses*) *Moritz Samuel Jacoby* i Alt-Schottland ved Danzig, og havde med ham 2 Sønner, der medtages her, da de af Fanny Hannovers Børn altid blev ansete for nære Slægtninge og paa forskellig Maade i en Aarrække ogsaa vare knyttede til Familien i Kjøbenhavn.

Jonas Moses Jacoby var født i Alt-Schottland ved Danzig 15. Marts 1803.

Han ankom under Navn af J. M. Goldschmidt til Kjøbenhavn 14. Maj 1815 og fik efter Ansøgning fra *H. J. Goldschmidt* 26. Septbr. 1815 og 23. Jan. 1816 af Cancelliet Tilladelse til at blive her i 3 Aar for at faa Undervisning, »dog skal det ved troværdige Attester fra Danzig godtgjøres inden October 1816, at hans Moder er død, samt at hans Fader ej er til at finde«. Han kom i Kjøbenhavn i Huset hos *M. A.* og *Fanny Hannover* og blev af den Grund altid regnet for deres Børns Plejebroder. Paa Mandtalslisten staar han i 1817 opført under Navn af John Goldschmidt; men samme Aar tog han Hyre paa et Skib til Vestindien, i hvilken Anledning følgende med *H. J. Goldschmidts* Underskrift og Segl forsynede Attest udstedtes: »At det er med min Villie, at min Søstersøn Jonas Jacobi farer til Søes og nu gaar med Capt. Kopperholdt paa en Rejse til Westindien, bevidnes herved 6. Septbr. 1817«.

28. Septbr. 1819 indgiver *H. J. Goldschmidt* en Ansøgning om at hans Søstersøn *Jonas Moses G.*, der under Navn af *Jonas Jacobi* er indskrevet under »Søe Enrouleringen«, maa blive her i Byen og bære dette Navn, da hans Fader har forandret sit Familienavn til Jacoby. Han har »Søe Patent af Ungdoms-Rollen af 6. Septbr. 1817« og angives heri at være 13 Aar. Menighedens Repræsentanter tilraader, at han faar Lov til for bestandig at forblive her i Landet, da han har nydt en god Opdragelse. Politiet meddeler, at han efter at have faaet Patentet i 1817 rejste til Vestindien, hvorfra han for 14 Dage siden er kommen tilbage. Han vil nu tage Styrmands Examen og da foretage en ny Rejse til Ost- eller Vestindien. Man mener at han ønsker

at føre Navnet Jacoby, da dette Navn ikke saa let viser, at han er Mosait. Politimesteren mener fremdeles, at man har begaaet en Fejl ved at indrullere ham, da alle fremmede Jøder paa den Maade kunde unddrage sig alt Tilsyn blot ved at lade sig indrullere. Magistraten udtaler sig 16. Aug. 1819 imod at han faar Lov til at blive her, »da det om ham ej er bekendt, at han ved nogen Kunst eller Fabrikation kunde skaffe Landet Nytte«.

Cancelliet giver 28. Septbr. 1819 Afslag baade paa at han maa blive her og paa at han maa føre Navnet Jacoby, og Admiralitetet tilskrives om at slette ham af Sørollen; det har forøvrigt ikke gjort nogen Fordring om at beholde ham i Rullen.

Jonas Moses Jacoby

9. Novbr. 1824 kom *Jonas M. J.* igen hertil og faar 30. Decbr. 1824 Resolution fra Cancelliet om at han maa blive her, saalænge han er hos Goldschmidts; men allerede 27. Marts 1825 tager han Pas for at rejse til Hamburg.

J. M. Jacoby giftede sig der i Aaret 1832 med *Mathilde Leffmann*, en Cousine til *Doris L.*, der var gift med hans Onkel Moritz J. Goldschmidt. Efter faa Aars Ægteskab døde hun i 1835, hvorefter han 5. Aug. 1838 blev gift med *Caroline Levin*, f. 1806, d. 1890. Han drev i mange Aar en

Slags Skibsprovianteringsforretning i Altona, men havde aldrig rigtigt Held med sig. De smaa Arveparter, som i Aarenes Løb tilfaldt ham efter hans Morbrødre, kom derfor altid tilpas. Han var efter alles Sigende og som ogsaa fremgaar af hans Breve til *Ad. H.*, et inderlig godt Menneske og en højst respektabel Kjøbmand, der alle Aarene levede det lykkeligste Familieliv; i hans senere Aar var hans Helbred meget nedbrudt. Han døde 1867.

Af sine Børn havde han megen Glæde; hans Døtre, som havde faaet en fortrinlig Opdragelse og Uddannelse, kom tidlig ud mellem Fremmede og sørgede for sig selv, indtil de blev gifte. Men navnlig hans ældste Søn *Siegfried Jacoby* (f. 1835, d. 1913) fik en smuk Løbebane. Han var fra Ungdommen af meget musikalsk begavet, hvorfor *Ad. H.* og *Siegfried H.* bekostede hans Uddannelse i Violinspil, først i Leipzig, senere i Paris. Han vandt meget tidligt et Navn, ogsaa som Componist, og allerede inden han var 20 Aar gl., blev han ansat som Concertmester i Hamburg. Efter et Studieophold i Paris kom han i 1857 til Manchester, hvor han fik Ansættelse som første Violin i Sir Charles Hallé's Orchester, der talte fra 60 til 100 Musici. Han fik hurtigt en indbringende og anseet Position i Manchester baade som

udøvende Musiker og som Lærer, og ifølge en Nekrolog i »Manchester Guardian« indtog han i henvend 50 Aar en ledende Stilling i denne Byes Musikliv. Han var fra ganske ung en økonomisk Støtte for sine Forældre, for hvem han vist i Grunden sørgede ganske, efter at Faderen i 1862 havde maattet opgive sin Forretning. I 1865 ægtede han *Bertha Iklé* af en anseet Kjøbmandsfamilie i Hamburg. Hans 4 Døtre ere alle gifte i Manchester, hans 6 Sønner ere Indehavere af Verdensfirmaet *Iklé* med Fabrikker for Broderier i St. Gallen og Filialer i London, Paris, Berlin, Moscow, Wien, New York og Sidney.

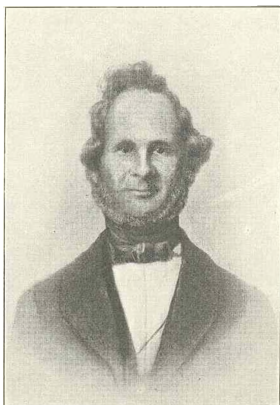
Joseph Johannes Jacoby var født i Alt-Schottland ved Danzig 15. Februar 1808.

Det er en Tradition i Familien, at hans Moder døde paa Flugten fra Danzig i Krigsaarene og at han, medens Faderen flygtede videre, kom i Huset i en Præstegaard i Nærheden af Königsberg; i denne Byes Gymnasium fik han i hvert Fald sin første Undervisning. Senere kom han til Berlin, hvor en Baron v. Kottwitz tog sig af ham og lod ham døbe, da han var 18 Aar gammel. Efter som Student i nogen Tid at have hørt Forelæsninger ved Universitetet blev han optaget som Elev paa det af den berømte Pædagog Diesterweg ledede Berliner Stadtschul-Seminarium. Ved Afgangsprøven herfra udmærkede han sig særlig og var i de følgende Aar Lærer ved forskellige Skoler, indtil han i 1834 fik Ansættelse ved den kgl. Realskole, senere ved Friedr. Wilh. Gymnasiet i Berlin, hvor han var Overlærer fra 1845 til sin Død. I en Aarrække var han desuden en søgt Privatlærer, særlig for unge Piger; saaledes var han Lærer for den preussiske Prinds Augusts og Componisten Meyerbeers Døtre.

Joh. Jacoby var en kundskabsrig, velbegavet Mand med megen videnskabelig Sands, men han fik aldrig præsteret noget selvstændigt Arbejde, da hans Tid hele Livet var optaget af Arbejde for Udkommet. Han havde sikkert fortjent en bedre Skjæbne end fra ganske ung at maatte ofre sig for en opslidende Lærergjerning, der ovenikjøbet kastede saa lidt af sig, at han stadig maatte holde Pensionærer for at forøge sine Indtægter.

Under *Adolph Hannovers* Ophold i Berlin paa den store Udenlandsrejse 1839—41 havde han et Hjem hos Jacoby, boede endog en Tid hos ham. De stod fra den Tid hinanden meget nær, og først de politiske Forhold i Slesvig og Krigen 1848—50 og senere 1864 gjorde et Skaar heri. Skjønt *Joh. Jacoby* var 6 Aar ældre end *Ad. H.*, seer man dog af de opbevarede Breve, at *Ad. H.* fra ung af har været Gjenstand for hans Beundring. Man lærer i det Hele

taget i disse *Joh. Jacoby* at kjende som en Mand med stor Respekt for al Videnskab, og som den gode Berliner, han var, føler han Glæde over enhver ny Professor, som det paa den Tid lykkes Universitetet at erobre; han skriver, at Berlin er i Færd med at blive et Athen No. 2. Han er meget stolt over at kunne sende *Ad. H.* Berliner-Universitetets Lektionskatalog, da man

Joseph Johannes Jacoby

deraf kan se, hvorledes det paa alle Omraader har knyttet de bedste Kræfter til sig; ja, skriver han, nu er der endog Tale om, at de to Professorer *Grimm* vil forlade Göttingen for at gaa til Berlin. *Jacoby* er paa det Tidspunkt meget optaget af den Hegelske Philosophi, anvender ofte dennes Kunstudtryk, diskuterer den ivrigt med *Ad. H.*, men synes ikke at have været nogen Tilhænger af den Hegelske Retning. Det var derimod oprindeligt hans gode Ven *v. Henning*, men ogsaa denne sluttede sig senere ligesom vistnok *Jacoby* til den Schellingske Naturphilosophi. *Jacoby* færdedes sammen med *Diestlerweg* og *v. Henning* i en Kreds af Datidens første Lærde og var der meget afholdt. Han fortæller om sit første Møde med Brødrene *Grimm* og er begejstret,

fordi man henter *Cornelius* fra München, da de berømte Fresker i Musæet i Berlin skal males.

Da han blev ældre, blev *Jacobys* Liv vistnok mere ensformigt, delt som det var mellem hans Skolegjerning og hans Hjem, hvor hans store Børneflokk fik en fortrinlig Opdragelse og Uddannelse. I 1859 holdt hans Colleger en Fest for ham i Anledning af hans 25 Aars Lærer-Jubilæum, men dengang kan man allerede see af hans Breve, at hans Skolegjerning faldt ham besværlig. Han søgte de følgende Aar ved Ophold i Sommerferien ved et Badested at holde Kræfterne oppe, men under et saadant Ophold døde han i *Salzungen* i 1862.

Joh. Jacoby var gift 2 Gange, først med *Johanna Dorothea Wilhelmine Götzke* (f. 1809), der allerede døde 1842. I dette Ægteskab blev foruden den nedenfor omtalte *Hermann Jacoby* i 1840 født en Søn, der døde som ganske lille; han blev døbt *Adolph* efter *Ad. H.*, der netop dengang paa sin store

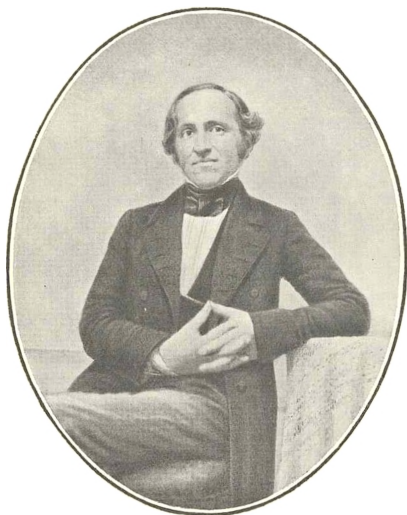
Udenlandsrejse som nævnt var daglig Gjæst hos Jacoby. I 1843 giftede *J.* sig med *Pauline Platz* (f. 1823, d. 1886). Efter Mandens Død ernærede hun sig og den store Børneflokk ved at holde Pensionat, navnlig for Studerende; trods de smaa Kaar fik Børnene en fortrinlig Uddannelse. En Datter *Gertrud* forblev ugift og er nu pensioneret fra en mangeaarig Virksomhed som Lærerinde ved en Kommuneskole i Berlin; alle de andre Døtre blev efterhaanden giftede med ansete Mænd, to af dem saaledes med Rectorer ved højere Undervisningsanstalter i Preussen, den ældste Datter, *Hedwig*, med Pastor *Ziemendorff*, der nu lever som Emeritus i Eberswalde ved Berlin og en af de yngste, *Käthe*, med Stadtbaumeister i Frankfurt a. M. *Gottlieb Gregorovius*, en Neveu af den berømte tyske Historiker *Ferd. G.*

Den ældste Søn *Hermann Jacoby* er dog den, der har gjort sig mest bekendt. Efter i 1859 at have taget theologisk Examen var han i nogle Aar Religionslærer ved Gymnasiet i Landsberg, senere i Stendal. Efter nogle Aars gejstlig Virksomhed fik han derpaa i Aaret 1868 Ansættelse ved Königsberg Universitet som Professor i Theologi. Han er Forfatter til en Række theologiske og kirkehistoriske Værker og lever nu som Prof. emeritus og Geheime-Consistorialraad i Königsberg, hvor han, skjønt han ikke længere holder Forelæsninger, endnu stadig har Sæde i det theologiske Fakultet. Han er Dr. theol. h. c.

ADOLPH HANNOVERS SØDSKENDE

JACOB HANNOVER

FODT I KJØBENHAVN 8. FEBRUAR 1817, DØD I KJØBENHAVN 10. JUNI 1891

JACOB HANNOVER kom sammen med sin 2 Aar ældre Broder *Ad. H.* i 1825 ind i Borgerdydskolen. Denne Skole var paa den Tid den mest ansete i Kjøbenhavn. Den bestyredes af den højt ansete Skolemand *Michael Nielsen* (f. 1776 d. 1846), og havde Lokale i Gyldendals Gaard i Klareboderne. Nielsen levede og aandede kun for sin Skole, men han stillede saa store Fordringer til sine Elever, at mange af dem senere ansaa ham for en Despot, der kun lagde an paa at tugte og ave dem, og hvis Kæphest var Badens Grammatik og latinsk Stil. Medens *Ad. H.* med sit hurtigere Nemme og sin bedre Begavelse altid kunde hævde sin Plads i Skolen, var *Jacob H.* i Grunden mere en Elev efter *M. Niensens* Hoved, idet hans fænomenale Hukommelse, der senere kom ham til saa stor Nytte i hans Virksomhed som Bibliothekar, i den daglige Undervisning gjorde ham til en fortrinlig Elev i alle de Fag — og de vare dengang de fleste — hvor det kun kom

an paa at lære udenad. Det er ganske interessant i et Par endnu opbevarede Karakterbøger at se *Jacob H.* stadig som No. 2 og 3 og hver Maaned faa Attest for, at have været flittig, dog tilføjes der undertiden, »men i Mathematiken kommer han ingen Vegne, fordi han vil lære udenad, men ikke tænke og forstaae«. Dog klarede han i 1834 Artium med en fin 1ste Character og drog til Universitetet med et Testimonium paa 2 Foli-sider af det fineste Latin fra Nielsens Haand.

Der var ingen Tvivl om, hvad han vilde studere; han vilde fortsætte de i Skolen saa heldigt begyndte Studier af Latin og Græsk og saa ved Hjælp af Datidens Skoleembedsexamen »store Philologicum« erhverve sig Ret til Ansættelse som Lærer ved en af Statens Latinskoler. Han deltog i de følgende Aar meget i Studenterlivet og var vist ogsaa flittig med sine Studier, men opsatte fra det ene Aar til det andet at gaa op til Embedsexamen. Og da han endelig i 1841 indstillede sig til denne, led han en uhyre Skuffelse. Et af Fagene til Philologicum var Theologi, men ingen havde hidtil tænkt paa, at man af den Grund vilde lægge en Jøde Hindring i Vejen ved denne Examen. Som sin Broder *Ad. H.* og som alle jævndrende jødiske Studenter havde *Jacob H.* jo hele sin Skoletid taget Del i Religionsundervisningen sammen med sine christne Kammerater, og til Artium vare de alle blevne examinerede i Religion af en Universitetsprofessor; *Jacob H.* havde Laud heri som i de fleste andre Fag. Og Forholdet var det, at man ved Artium ikke engang vilde fritage nogen Jøde for denne Examination. Da i 1824 en Jøde ansøgte herom, viste det sig ved en i den Anledning foretagen Under-søgelse, at det uden særlig erhvervet Tilladelse var sket i 1819, 20 og 23. Paa Grund heraf blev det i 1824 af Universitetsdirektionen indprentet det philosophiske Fakultet, at Dimittender af fremmed Troesbekjendelse for Fremtiden ikke maatte fritages for Religion. *Jacob H.* havde derfor ingen Anledning til at nære Tvivl om, at han nu til sin Embedsexamen ogsaa kunde blive examineret i Religion.

Da han indmelder sig til Examen, nægter imidlertid det theologiske Fakultet at examinere ham; Dekanus for det philosophiske Fakultet forespørger i den Anledning hos Consistorium, om det kan lade en Mosait blive examineret i christelig Theologi. Consistorium lod Spørgsmaalet gaa videre til Universitetsdirektionen, og dens Svar til Dekanus af 1. November 1841 gik i Henhold til en af Consistorium derom afgiven Betænkning ud paa, at Vedkommende kunde examineres i alle Fag undtagen Religionslære, samt at deraf fulgte, at der ikke kunde gives ham nogen Hovedkarakter eller udstedes

noget Testimonium for, at han havde absolveret sin Examen; med andre Ord, han kunde aldrig gjøre sig Haab om Ansættelse ved nogen Statsskole.

Efter samtidige Beretninger var denne Afgjørelse et haardt Slag for *Jacob H.* og indvirkede i en Aarrække paa hans aandelige Evner. Han lod sig dog nogen Tid efter overtale til at gaa op til Examen, men trak sig efter nogle faa Prøver tilbage. Han var tidlig begyndt at undervise og blev nu en søgt Lærer, navnlig i Latin og Græsk, senere var han ogsaa i en Aarrække Lærer i Fransk ved Langkjærs Handelsakademi og i Efterslægtsselskabets Realskole, og baade herfra og fra det Cursus til Artium, der lededes af hans senere Collega *Gundorph*, havde han en stor Mængde Elever, som han med sin uhyre Hukommelse nøje erindrede; han var ikke lidt stolt, naar han paa sine Søndags-Spadsereture mange Aar efter med sine Broderbørn en Dag blev hilst af rigtig mange af disse gamle Elever.

Men *Jacob H.*'s gamle Lærer, den af ham saa højt beundrede *Madvig*, glemte ikke den Uret, der efter hans Mening var gjort hans dygtige Elev, og da han i 1848 blev Undervisningsinspecteur og derfor maatte give Afkald paa sin Stilling som Universitetsbibliothekar, hvad der gav Anledning til Avancement, saa satte han igjennem, at Consistorium 23. Dec. s. A. udnævnte *Jacob H.* til 2den Underbibliothekar. Gagen var ganske vist til at begynde med kun 20 Rdlr. om Maaneden, og Arbejdet paa det uopvarmede Bibliothek paa Trinitatis Kirkeloft meget anstrengende og ubehageligt, men det var for *Jacob H.* ikke blot en Oprensning for den ham skete Uret, men han kom ogsaa i en Stilling, hvortil han var fortrinlig egnet, og hvor han, der forlangte saa lidt for sig selv, kunde være Andre til saa megen Nytte. Bibliotheket havde dengang og mange Aar efter kun højst ufuldkomne Cataloger, og naar derfor Professorerne eller de Studerende søgte Bøger om et eller andet Emne, afhang det i Grunden af Bibliothekarernes Hukommelse, om Vedkommende fandt, hvad de havde Brug for. Og i den Retning kunde ingen hamle op med *Jacob H.*; naar han engang havde seet en Bogs Titel, var den for bestandig i hans Erindring. Derfor var det svært for ham i de sidste Aar af hans lange Embedsvirksomhed at finde sig tilrette i Bibliotheket, da man begyndte at ordne dette mere systematisk. Han var vant til at have det Hele i Hovedet og forstod ikke meget af det nye System, ja, evnede vel heller ikke paa det Tidspunkt at sætte sig ind deri.

Efter *Gundorphs* Død i 1874 rykkede han op til 1ste Underbibliothekar med en Gage af 1200 Rdlr., men videre kom han heller ikke, thi da i 1879 endelig Bibliothekaren, Prof. *P. G. Thorsen*, hvis Arbejde *Jacob H.* i en Aarrække for en stor Del havde gjort for ham, fik sin Afsked, mente man, at

Jacob H. var for gammel til at avancere, og omendskjønt det vel nok var hans Livs største Sorg, at han ved denne Lejlighed blev forbigaaet og saa en af de yngre Embedsmænd springe sig forbi, maa man til Trods for den store Skuffelse, der herved beredtes ham, dog nu anerkjende det berettigede i denne Afgjørelse, thi Bibliotheket trængte virkelig haardt til en Fornyelse, og den havde *Jacob H.* i ethvert Fald paa det Tidspunkt ikke kunnet tilføre del.

Efter en Embedsvirksomhed paa over 40 Aar fik han 1. Jan. 1891 sin Afsked med en Pension af 2208 Kr. Skrivelsen, hvori Afskeden bevilges, ender saaledes: »Idet Consistorium herved meddeler Dem den af Dem begjærede

Afsked, føler det Trang til hertil at løje en Udtalelse af, hvor levende det anerkjender den Nidkjerhed og Dygtighed, med hvilken De nu i 42 Aar har udført den Dem paahvilende Bibliotheksgjerning, og den Redebonhed, hvormed De har hjulpet baade Universitetslærerne og andre i Benyttelsen af Bibliotheket. Consistorium troer, at De fortjener varm Tak herfor baade fra Professorernes og de Studerendes Side.«

Der er ikke Tvivl om, at han har været en god Hjælp for mange ved Udgivelsen af deres Bøger, selv fik han aldrig noget udgivet; men han brugte i mange Aar al sin Fritid til at arbejde paa en Fortsættelse af Erslews Forfatterlexikon. Det var et Løfte, han havde givet Forfatteren af dette, *Th. H. Erslew*, paa hans Dødsleje, at han vilde fortsætte dennes Samlinger til et nyt Supplement udover det i 1853—68 udkomne, og *Jacob H.* havde ogsaa mange Betingelser for at kunne udføre dette Arbejde: den sjældne Hukommelse, store Paalidelighed og hans udstrakte Litteratur- og Personalkundskab. Han samlede Materiale for Aarene 1869—79, og det var hans Hensigt derefter at begynde paa Udgivelsen; men saavidt naaede han aldrig. Da det store Indsamlingsarbejde var fuldendt, var det, ligesom hans Energi var borte; det, som for andre vilde have været den interessanteste Del af Arbejdet, nemlig Ordningen af Stoffet og Indsamlingen af Biografierne, naaede han neppe at faa begyndt paa; i nogle Aar talte han endnu derom, senere var der Ingen, der hørte mere om den Sag. Hans store Samlinger til Værket blev efter hans Død skjænket til det store kgl. Bibliothek.

Jacob H. forblev ugift; saalænge hans Moder levede, boede han hos hende; efter hendes Død boede han og hans Søster sammen paa Hjørnet af Kjøbmagergade og Silkegade, indtil han i 1860 flyttede hen i Lille Kirkestræde i sin Broder *Adolphs* Ejendom. Han førte fra det Øjeblik og Resten af sit Liv ikke selv nogen Husholdning, men indtog sine Maaltider hos Broderen. Den ensomme Mand, der med Aarene blev noget af en Særling, fik dér et Hjem og en Familie. Han fulgte indtil sin Død sine Broderbørn med samme Interesse, som om det havde været hans egne Børn; han, der næsten ikke nænnede at bruge noget paa sig selv, var rundhaandet, naar det gjaldt Broderens Børn, ja satte endog aarlig en Sum hen for hver af dem, hvad der kom dem alle til god Nytte, da de bleve voxne. Ogsaa sine ugifte Søster, der jo kun havde sine faa Rentepenge at leve af, var han en god Støtte.

Hertil kom endnu hans udstrakte Velgjørenhed. Der var næsten ikke en Indsamling eller Opfordring fra et velgjørende Selskab, uden at han gav sit Bidrag. Og til Sager og Personer, han interesserede sig for, gav han store Summer, uden at nogen behøvede at henvende sig til ham derom. Da hans eget Forbrug var saa minimalt, er Udgiftsposterne i hans Kassebøger næsten ikke andet end Gaver til andre; mange Steder og navnlig ved de større Summer staar Modtagerens Navn ikke opført, men kun et Bogstav eller Tegn. I Glæde og i Sorg var han en trofast Ven, altid af sig selv tilbydende sin Hjælp, altid tænkende paa, om nogen ikke manglede noget; han selv havde jo saa faa Fornødenheder. Men de, der har kjendt ham og maaske engang imellem ærgret sig over hans Særheder og Stokkonservatisme, vil ogsaa vide, at de ikke her i Livet atter træffer et saa uegennyttigt Menneske som *Jacob Hannover*.

SIEGFRIED HANNOVER

FØDT I KJØBENHAVN 16. APRIL 1818, DØD I KJØBENHAVN 5. MARTS 1907

ALLEREDE inden *Siegfried Hannover* kan antages at have vist Lyst eller Anlæg dertil, blev det bestemt, at Faderens Forretning var voxet saa stærkt, at han kunde trænge til en Medhjælp. Thi et mindre godt Hoved end de to ældre Brødre var *S. H.* sikkert ikke. Han kom ligesom de i Borgerdydskolen, men i dennes Handelsklasser, og maatte samtidig tidlig hjælpe Faderen paa Kontoret. Naar man hører, at Arbejdet begyndte om Sommeren Kl. 5, om Vinteren Kl. 6 om Morgenen, saa forslaar man ikke rigtigt, hvormed Siegfried og vist forøvrigt ogsaa hans ældre Brødre hjalp Faderen, thi de opbevarede Handelsbøger ere fra først til sidst udelukkende førte af denne personlig. Muligt er det jo, at Datidens indviklede Møntsystem, Sølv og Sedler og den imaginære Møntenhed: Hamburger Mark Banco, i hvilken i Grunden alle Omsætninger gjordes, har krævet et meget stort Regnearbejde. Samvittighedsfuld og pæntlig, som Faderen var, har han maaske ogsaa

ladet Sønerne foretage alle disse indviklede Omregninger for at være sikker paa, at der aldrig i hans Afregninger skulde findes en Fejl.

Efter i 1831 at have forladt Borgerdydskolen gik *Siegfried H.* et Aar paa Mariboës Handelsinstitut, hvorfra han i Septbr. 1832 faar Attest for »at besidde gode Naturgaver og at have anvendt megen Flid; han mangler endnu Stadighed, som Alderen vil give ham; men i det Hele vil han være et meget brugbart Subject paa et Handelscontoir.« Han var derpaa paa Faderens Kontor, indtil dennes Forretning ophørte ved hans Død i Februar 1834. Det er Side 88 omtalt, hvor godt han var inde i alle Enkeltheder, saaat han endog fra Hamburg kunde give Besked om Forretningens Afvikling. Allerede samme Efteraar var han nemlig bleven sendt til Hamburg, da der ikke her i Byen var nogen Plads at faa i Faderens Branche. Han kom der paa Kontor hos Bankierfirmaet Louis Lazarus, hvor han blev, indtil han etablerede sig. Hvornaar dette fandt Sted, har det ikke været muligt nøjagtigt at udfinde. Det sees kun, at han i 1843 har aflagt den for at blive Borger i Hamburg nødvendige Ed. I sine Breve taler han om at etablere sig, allerede inden hans Broder *Ad. H.* i 1839 opholder sig i Hamburg; men det synes, som om Moderen, der forøvrigt havde anbragt 8000 Mark Banco i Lazarus' Forretning, ej var synderlig ivrig for at opsige disse Penge og laane *Siegfried* dem til at begynde for; og ligetil 1848 beholder Lazarus 4000 M. B. tillaans.

Saavidt vides begyndte *S. H.* sin selvstændige Forretning i Manufacturfaget, men gik hurtigt over til at blive Bankier; Moderen laaner ham efterhaanden 22000 Mark Banco, og efter alt at dømme er han temmelig hurtigt bleven ret velstillet.

Hans Forretning, hvis Specialitet stedse var Forbindelsen med Danmark, tog dog navnlig efter Broderen *Martins* Etablering i Kjøbenhavn stærkt Opsving og gjorde ham paa faa Aar til en ganske formuende Mand, indtil den bekjendte Handelskrise i 1857 gjorde den i Septbr. s. A. afdøde *M. E. Hannovers* Bo insolvent. *S. H.* havde Vexler løbende paa Boet for 200.000 Mark Banco, og da samtidig først en Hamburger Mægler svigagtig paadrog ham et Tab paa 30.000 M. og derefter Hambro i London stoppede for hans Credit dér, saa *Siegfried H.* sig d. 12. Decbr. 1857 nødt til at standse sine Betalinger. Til den uhyre Sorg over Broderens Død kom nu ogsaa pecuniære Sorger. *S. H.* skriver i et Brev af 23. Nov. 1857: »Det er en Tid som de ældste Kjøbmænd ikke have oplevet og som i en saadan Grad forstyrrer Sindet, at man ikke har Lyst eller nogensomhelst Ro til at tænke paa eller foretage noget-somhelst. Med Guds Hjælp vil denne farefulde Tid snart være overstaaet

og jeg vil kunne glæde mig ved at gaa sejrrig ud af en Kamp, for hvilken mange rige Folk have maattet bukke under. Vor Herre veed, hvortil det var godt, at salig Martin ej har oplevet denne sørgelige Periode.« Og i et Brev, hvori han meddeler sine Brødre sin Fallit, skriver han: »Jeg har idag maattet bukke under for denne Crisis og indstille mine Betalinger, et skrækkeligt Ord for mig at udtale! Jeg har kæmpet som en Løve i den sidste Tid for at holde mit og salig Martins Navn pletfri. Jeg har ofret min sidste Skilling, men jeg haaber ikke at have ofret mit gode Navn, et Navn som jeg hidtil har med Stolthed og som jeg med Guds Hjælp haaber ogsaa senere vil nævnes med Agtelse. Det er alt hvad jeg besidder og hermed maa jeg gaa Fremtiden imøde. Saa beklageligt det er, at nu ogsaa Martins Navn skal lide samme Skjæbne, saa misundelsesværdig er han dog, at han ej oplever denne skrækkelige Periode; havde kun ogsaa jeg været saa lykkelig.«

Allerede ved det første Creditormøde viste det sig, at man ønskede paa alle Maader at imødekomme ham, og naar det varede saalænge, førend han kom i Orden — han beklager sig i sine Breve Gang paa Gang over sin Uvirksomhed — saa skyldtes det, at man i Kjøbenhavn blev ved med at holde *M.E.H.'s* Bo aabent, for at muligt dettes Aktiver skulde stige i Værdi. En væsentlig Del af, hvad *S.H.* kunde byde sine Creditorer, var jo netop den Dividende, han fik i *M.E.H.'s* Bo.

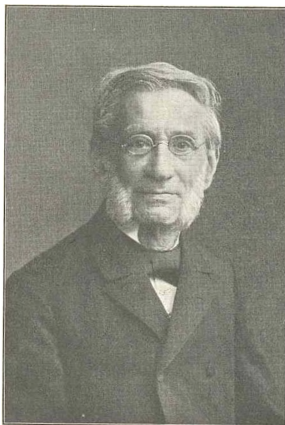
Saasnart *S.H.* havde faaet Akkord med sine Creditorer, begyndte han paa en Bankierforretning med sin tidligere Fuldmægtig *Nathan Adler*, der havde nogen Formue, men ikke megen Arbejdskraft, som Compagnon, dog i mindre Maalestok end tidligere, stadig væsentlig baseret paa Forbindelsen med Kjøbenhavn. Hvert Aar sendte *S.H.* sine Creditorer et Afdrag paa sin Gjæld; han gjorde altsaa det samme, som hans Fader havde gjort i 1820, udover Accorden betalte han efterhaanden alle sine Creditorer fuldtud, og tilsidt fik de endog Renter for den siden Accorden forløbne Tid. Han har derfor i 1857 roligt kunnet udtale, at han haabede at kunne bevare sit gode Navn. Da i 1872 alle Creditorer havde faaet fuld Dækning, og han desuden havde samlet sig en lille Capital, udtraadte han af Compagniskabet med *N. Adler*. Forretningen fortsattes af denne sammen med en Hamburger, *May*, under Firma *Adler & May*.

S.H. var paa det Tidspunkt saa døv, at han ej personlig kunde deltage i Forretningen paa Børsen. Det var oprindeligt hans Hensigt at associere sig med en yngre Mand, men da han ingen fandt, der passede ham, og da han befandt sig vel i sit Otium, og fik Tid til at beskæftige sig med mange Ting,

der allerede tidligere havde interesseret ham, saa indskrænkede han sig i de følgende 30 Aar til hver Dag at gaa paa Børsen, hvor han stod paa sin gode Ven *Jonas'* Plads, og kun gjorde Forretninger ved lidt Kjøb og Salg af Papirer for egen Regning. Naar den gamle Jonas om Sommeren tog Ferie, traadte *S.H.* som Firmaets Prokurist i Funktion, og han var sikkert Sønnen en god Støtte, ligesom han samvittighedsfuldt og uegennyttigt udfyldte de ulønnede Hverv, som i Tidens Løb tilfaldt ham som Curator for Enker og Umyndige i hans Omgangskreds, hvorom hans store Samling af broderede Sofapuder og desl. afgav Vidnesbyrd.

Trofast som han var, vedblev han i to Menneskealdrer at være knyttet til den Familie, i hvis Forretning han blev anbragt ved sin Ankomst til Hamburg. Han giftede sig aldrig og blev derfor, saalænge han drev Forretning, ved med at bo i et Par Værelser ved sit Kontor. Først i 1874 indrettede han sig en Lejlighed paa Steinthorwall 4 og havde ogsaa en Slags Husholdning der; men til Middag var han altid ude. Han spiste i mange Aar hver Dag hos Cohns, Lazarus' Svigersøn, og da de udvandrede til Amerika, overgik han til Cohns Svigersøn Abraham og gik hver Dag ud til dem og spiste sin Middagsmad. Han blev ogsaa af Abrahams Børn kaldt Onkel, og de arvede efter hans Testamente sammen med hans virkelige Nevøer.

Og ligesaa trofast var han i sit Forhold til sin Familie i Kjøbenhavn. Saalænge hans Moder levede, kom han hvert Aar i Pintsen i Besøg hos hende. Efter hendes Død fortsatte han disse aarlige Besøg og boede hos sin Broder *Martin*, saalænge denne levede, og derefter alle Aarene hos sin Broder *Adolph*. Fra Børnene her vare smaa, blev *Onkel Siegfrieds* Skaal drukket ved enhver Fødselsdag og andre festlige Lejligheder, og der skete ikke den mindste Begivenhed, uden at den strax blev meddelt ham. Skjønt man kun saa ham den ene Gang om Aaret, — og saalænge han drev Forretning, vare hans Besøg meget kortvarige — blev man paa den Maade aldrig fremledt Kjø-

benhavn og i Hamburg var kommen ind i helt andre Kredse, dog alt her i Byen og Landet med den største Interesse.

Da han ved Nytaarstid 1856 lykønsker *Ad. H.* til hans Udnævnelse til Professor, skriver han, at det nye Aar forhaabentlig vil bringe os megen Glæde. »Jeg siger os,« skriver han, »da jeg veed, at den Glæde eller det Gode, der bliver en Enkelt af os til Del, deles og nydes paa samme Maade af os Alle, som af hver Enkelt«. Og paa samme Maade fulgte han, efterhaanden som hans Broderbørn voxede op, disses Udvikling og Fremgang med den største Interesse. Det var derfor ganske naturligt, at han, da Alderen, rigtignok først efter at han var fyldt 80 Aar, begyndte at gjøre sig gjældende og samtidig hans gode Ven Abraham i Hamburg døde, bestemte sig til efter 70 Aars Forløb atter at vende hjem til sin Fødeby. Han var næsten ganske døv og kun lidet seende efter en Stæroperation, men sit gode Humør og sin Interesserethed for alt, hvad der foregik udenom ham, bevarede han næsten lige til det sidste. Han døde efter et ganske kort Sygeleje af en Lungebetændelse, næsten 89 Aar gammel.

IDA HENRIETTE HANNOVER

FØDT I KJØBENHAVN 13. MAJ 1819, DØD I KJØBENHAVN 26. APRIL 1892

I *Ida Hannovers* Ungdom kunde en ung Pige, der som hun tilhørte de mere velstaaende »højere« Lag, ganske vist efter den ved Konfirmationen tilendebagte Skolegang nok tage lidt Undervisning i Sprog, Musik, ja endog i Maling, men det var dengang en ren Undtagelse, hvis nogen heri kom ud over det ganske dilettantmæssige; i ethvert Fald maatte en saadan ung Pige af »Stand« aldrig beskæftige sig med Noget, der laa udenfor hjemlige Sysler, uden rent con amore. Det var velseet, at en ung Pige havde nogle Smaatalenter, men iøvrigt havde hun, fra hun blev voxen, — og Konfirmationen var dengang og længe efter Grændsen for Barnealderen, — i Grunden kun at sidde rolig hjemme hos sin Moder, deltage i Hjemmets Husgjerning, det eneste efter Datidens Begreber passende »Arbejde« for en ung Pige af god Familie, og forresten ved Visitter, Selskabelighed, Theaterbesøg, til Nød med lidt Velgjørenhed søge at fordrive Tiden, til den store Dag oprandt, da en Mand friede til hende. Hun var da, som man sagde, forsørget, og Resten af hendes Liv hengik saa med at styre et Hus og føde og passe de som oftest mange Børn; alt andet var forbeholdt Mændene.

For Nutidens Kvinder ligger næsten alle Veje aabne; nutildags er det en Undtagelse, at en ung Pige, selv om hun ikke skal forsørge sig selv, ikke

har en eller anden Beskjæftigelse, Studium eller Kunststart, der optager hendes Interesse, Tid og Kræfter. Da det som sagt var ganske anderledes dengang, var en ung Pige, der som *Ida H.* ganske manglede kvindelig Ynde og ikke havde Spor af Sands for huslige Sysler, højst uheldigt stillet til Trods for eller netop fordi hun ikke var nogen fattig Pige.

Det er andetsteds omtalt, at Moderen satte hendes Brødre højere end hende; da de jo elskede deres Moder over Alt, var der ikke Tale om hos nogen af dem at faa Medhold, naar hun syntes, at Moderen var særlig urimelig imod hende, og fraset nogle korte Sommerophold hos Veninder eller for Sundhedens Skyld ved Kysten, kunde der ikke være Tale om at tage Ophold udenfor Hjemmet; det vilde i den Tid være bleven anset for ganske upassende.

Ida H. havde fra ung af een virkelig Interesse, Musik; hendes Klaverspil skal have været noget ganske særligt, saa at hendes Lærer den yngre *Kuhlau* senere stadig spillede 4-hændig med hende. Hun skal ogsaa have komponeret enkelte Ting, bl. a. en Vals og en Sørgemarsch, der instrumenteret af en anden af hendes Lærere, *Lanzky*, anonymt skal være bleven spillet i Tivoli og have gjort Lykke. Hun fik ved sin Musik Indpas i Kredse, der ellers vilde have været lukkede for hende, og det var der Ingen, der havde noget imod. Men en uhyre Skræk fik hele Familien, da det en Dag viste sig, at *Ida H.* havde en Elev i Klaverspil; der blev strax sat en Stopper derfor; det vilde jo være en uhyre Blamage for Brødrene, om deres Søster »tjente« noget selv, og man bliver først beroliget, da det viser sig, at Eleven er en ung adelig Pige, saa man endnu tør haabe, at det Skete kan forblive skjult for den Kreds, hvori de færdes.

Efter Moderens Død tager *Ad. H.* Bolig paa Amagervej No. 49 (nu No. 3), medens *Ida* sammen med *Jacob* flytter til 3die Sal paa Hj. af Kjøbmagergade og Silkegade No. 17 (nu Kjøbmagergade 22). Hun skal nu, som det hedder, styre Huset for ham; men dette overlader hun mest til Tjenestefolkene, navnlig er hun hele Sommeren altid for sit Helbreds Skyld paa Landet.

I Efteraaret 1856 sættes hun endelig i Stand til at faa et længe næret Ønske opfyldt. Sammen med nogle Veninder rejser hun nemlig over Dresden og Wien til Italien, hvor de tilbringe Vinteren; næste Foraar tager de til Schweiz, hvor de opholder sig til hen paa Efteraaret, da de rejser til Paris. Saalangt er *Ida H.* kommen med dem, da hendes kun 31aarige Broder *Martins* Død i Septbr. 1857 brat afbryder den Rejse, der i Grunden for første Gang i hendes Liv har bragt hende en virkelig Nydelse. Og til hen-

des uhyre Sorg over det Tab, hun lider, kommer endnu den uhyggelige Maade, hvorpaa Efterretningen om Dødsfaldet naaer hende, idet hun erfarer den tilfældig af en dansk Avis paa en Café i Paris; et Brev hjemmefra var ulykkeligvis blevet forsinket.

De store økonomiske Tab, der i den følgende Tid rammer hele Familien ved den store Krise, gjør, skjønt hendes lille Kapital bliver bevaret for hende, ikke Forholdet til Brødrene bedre, og efter at Jacob Aaret efter *Ad. H.'s* Giftermaal er taget i Huset hos ham, boer *Ida H.* i forskellige Pensionater, i Byen om Vinteren, paa Landet om Sommeren, men altid uden at foretage sig noget alvorligt, indtil hun i 1865 rejser til Stockholm, vistnok oprindelig kun paa en af sine sædvanlige Sommerrejser. Her befinder hun sig saa vel, at hun bliver der i 7 Aar; et Aar boer hun ogsaa i Christiania, indtil hun en Sommer kommer paa Besøg i Kjøbenhavn og boer hos sin Broder *Ad. H.*, der ejede et Landsted i Jægersborg Allé. Her faar hun atter Interesse for Familien, Broderens Børn vare voxede op under hendes Fraværelse, den næste Sommer kommer hun derfor igjen, og det er vist i Grunden hendes Mening nu at flytte tilbage til Kjøbenhavn.

Men da Vinteren kommer, kan hun slet ikke taale Klimaet; hun faar Gigt af den megen Blæst, hvorfor hun i 1873, altsaa efter knap et Aars Forløb, igjen forlader Kjøbenhavn, dennegang for at flytte til Paris, hvor hun forbliver i en lang Aarrække uden Besøg i Hjemmet. Nu maa man ikke tro, at hun stadig boer i Paris, selv om Vinteren er hun ofte borte og boer i Vervy eller Nizza, et helt Aar omtrent i Arcachon ved Bordeaux; om Sommeren er hun i Almindelighed i St. Germain en Laye. Hun, der, saalænge hendes Kræfter tillader det, elsker at færdes i det Frie, forstaar, som man vil see, at vælge de kjønneste, men ikke just de billigste Opholdssteder. Det er derfor en Selvfølge, skjønt hun altid lever meget tarveligt, at hendes faa Rentepenge ikke kan forslaa til dette omflakkende Liv. Hendes Broder *Jacob*, der bestyrer hendes lille Formue, forærede hende hvert Aar mindst lige saa meget, som hun selv havde i Rentepenge; de andre Brødre gav hende ogsaa noget, men hun forstod vist i Grunden aldrig, at hun trods sin Spar-sommelighed brugte langt mere end sine Indtægter; i ethvert Fald er der i hendes Breve kun Tale om, hvor økonomisk hun maa leve.

Trods sin tiltagende Tunghørighed finder hun imidlertid ude ligesom tidligere hjemme i Kjøbenhavn altid Folk, der gjerne omgaas hende. Hun har jo efterhaanden seet sig godt om i Verden, har læst endel, er musikalsk, har seet megen god Kunst, hvorfor hun stedse har haft stor Interesse, er selskabelig anlagt, taler godt Sprog og er livlig i Conversation, men af et af

skrækkende Ydre. Men hun, der saa daarligt har forstaaet at omgaaes sin Moder, omgaaes i Udlandet fornemme Folk og fremragende Mænd, anbefalet, som hun overalt er, til sin Broder *Ad. H.*'s Venner, og navnlig har hun et stort Antal trofaste Veninder spredt over hele Verden, med hvem hun staaar i stadig Correspondance.

I 1880 faar hun Kopper i Paris; *Ad. H.* og hans Hustru iler strax der-
ned for at se til hende, og det varer længe, før hun rigtig kommer sig; et
Jordskjælv, hun har oplevet i Nizza, har ogsaa taget paa hendes Kræfter;
hun er nu næsten stokdøv, da hun endelig lader sig overtale, navnlig af *Ad.
H.*, til at rejse hjem og tilbringe sine sidste Aar i sin Families Kreds. Efter
tiltagende Svagelighed dør hun saa i Kjøbenhavn 26. April 1892.

MARTIN EMIL HANNOVER

FØDT I KJØBENHAVN 4. MAJ 1825

DØD I KJØBENHAVN 26. SEPTEMBER 1857

Om *M. E. Hannover* gjælder det gamle Ord: Den, Guderne elsker, døer ung, thi Lykken synes at have fulgt ham uafbrudt fra hans Fødsel til hans tidlige Død, saa at den Sygdom, der i Løbet af faa Dage gjorde Ende paa hans Liv, var den første og sidste Ulykke, der ramte ham, og Sorgen over hans Bortgang den første, han forvoldte Slægt og Venner. Som den yngste blev han i Hjemmet fra lille af forkjælet af Forældre og Sødskende; da han som Voxen kom ud mellem Fremmede, gjorde han sig afholdt og elsket af alle, han kom i Berøring med. Den Generation, der er født efter hans Død, har aldrig af hans Samtidige hørt andet end Ros og Lovtaler over ham. Han var kun 9 Aar gammel, da han mistede sin Fader, og dette Dødsfald gjorde derfor ikke det Indtryk paa ham som paa hans ældre Sødskende, der bedre forstod dette Tabs Rækkevidde. Hans Opdragelse blev derefter i Forening med Moderen ledet af *Ad. H.*, der lige siden Faderens Død var sig dette Ansvar bevidst og altid sagde, at han havde været *M. E. H.* i Faders Sted.

Tidlig bestemt til Forretningsmand kom han i Efterslægtens Realskole, men i Modsætning til sine Brødre udmærkede han sig ikke i Skolen. Naar han i sine Breve meddelede sin ældste Broder, hvilket Nummer han har faaet

i sin Klasse, er dette altid saa højt, at Broderen har Ret til at spørge, om der ikke er kommet et Ettal formeget foran Tallet. Iøvrigt hører man fra hans Barndom kun om den kjærlige Søn, han er, der staar timevis opstillet udenfor Theatret for at kunne glæde sin Moder med en Theaterbillet, og som overrasker hende paa hendes Fødselsdag med et Transparent over Døren i Dagligstuen. Efter sin Confirmation gaar han en kort Tid paa et Handelsakademi og kommer saa paa Kontor hos Bankierfirmaet *Seligmann-Trier*, senere hos *Halberstadt & Philip*. Men usædvanlig hurtig maa han have begyndt at gjøre Forretninger for egen Regning, thi allerede i 1846 har han faaet 6000 Rdlr. tillaans af Moderen, Aaret efter det dobbelte og ved hendes Død i 1852 har han faaet mere end sin egen Arvepart anbragt i sin Forretning; ogsaa Brødrene betroer ham meget tidlig deres Sparepenge.

Paa dette Tidspunkt driver han imidlertid allerede en betydelig Kornforretning, særlig paa Jylland, hvor saagodtsom alle Kjøbmænd i de efter Trearskrigen følgende Aar afbrød Forbindelsen med Hamburg og overførte deres Forretninger til Kjøbenhavn. Det var i Aarene fra 1852 og indtil Pengekrisen 1857 den letteste Sag for enhver nyopdukkende Kjøbmand at opnaa Blankokredit i Kjøbenhavn; og *M. E. H.* og hans Ungdomsven og senere Svoger *D. B. Adler* gjorde i de Aar de fleste af disse Forretninger. En stor Støtte for den hurtigt opblomstrende Forretning blev selvfølgelig *M. E. H.'s* Giftermaal i 1853 med *Constanze Raphael*, en Datter af den rige Londonner Bankier *John R.* Om han har truffet hende hos Adler, der nogle Aar i Forvejen havde ægtet hendes Søster *Jenny*, eller om han har lært hende at kjende paa en af sine Rejser til Hamburg, hvor hun, der tidlig havde mistet sin Moder, blev opdraget hos en Tante, vides ikke med Bestemthed; men da han i August 1852 rejste til London, var det kun for at faa Faderens Samtykke til Forlovelsen; hendes havde han allerede. De bleve gifte i Maj 1853 i Hamburg, og efter en Bryllupsrejse til Paris, flyttede de ind i deres Lejlighed paa 1ste Sal i Plougs Gaard paa Højbroplads, hvortil han ogsaa flyttede sin Forretning, der hidtil havde haft Kontor i Frederiksberggade.

Den korte Tid, deres Ægteskab varede, var meget lykkelig; hans Forretning gik stadig frem, og selv om han maatte arbejde stærkt og tillige rejse meget, blev der dog Tid til at føre et meget selskabeligt Liv. Efter alle samtidige Beskrivelser førte de unge Folk et af de flotteste Huse i Kjøbenhavn og udviste stor Gjæstfrihed i Kjøbenhavn om Vinteren og paa Landstedet Bonne Esperance ved Constantia om Sommeren; de holdt Hest og Vogn, Kudsk og Tjener. *Constanze* var opvoxet i Rigdom, havde hverken

dengang eller senere Begreb om Penge, og han har sikkert været altfor lykkelig med hende og altfor tillidsfuld med Hensyn til sin Forretnings Soliditet, til at han skulde tænke paa at spare. Det var gode Tider i de Aar, alle Priser steg, og der var en Speculationslyst og en Foretagsomhed her som andetsteds, som man hverken før eller senere har seet. Elsket og afholdt som *M. E. H.* var, blev det at gjøre Forretninger en Leg, og han delte trolig sin Rigdom med alle, der trængte, ingen gik uhjulpen fra ham. Det sidste Aar, han levede, var han Medindhyder ved Privatbankens Stiftelse, et Bevis for, hvor anset en Stilling den kun 30aarige Kjøbmand indtog.

Men midt i September 1857 fik *M. E. H.* et Anfald af Dysenteri, hvoraf der var udbrudt en Epidemi paa et i Nærheden af hans Landsted liggende Teglværk. Hans Broder *Ad. H.* lod ham strax transportere til Byen, men trods al Lægekunst og den omhyggeligste Pleje bukkede han under den 26. Septbr. 1857. Dette Dødsfald vakte en uhyre Opsigt, fremmede Folk standse Brødrene paa Gaden for at bevidne dem deres Deltagelse; hans Navn var paa alles Læber, og der lød kun Roes og Lovtale over hans Minde, og hans Sødskende talte endnu i deres Alderdom med dyb Vemod om hans tidlige Død. Denne blev ogsaa i pecuniær Henseende en Ulykke for Familien, thi da kort efter Pengekrisen fra Amerika naaede Hamburg og Kjøbenhavn, viste det sig, at det ikke var muligt at holde hans saa højt herømmede Forretning oppe. Havde han selv levet, havde han vel redet Stormen af, dels fordi han var saa afholdt, dels fordi hans rige Svigerfader vel saa havde hjulpet ham, som han maatte hjælpe D. B. Adler; nu blev Resultatet, at *M. E. H.'s* Dødsbo i Decbr. 1857 gik fallit sammen med *Siegfried Hannovers* Forretning i Hamburg. Kort efter blev hele hans kostbare Bohave solgt ved Auktion, og hans 23aarige Enke rejste tomhændet fra Byen.

Constanze Hannover tog selvfølgelig hjem til sin Fader, der allerede havde en anden Datter som Enke boende hos sig. Skjønt *Raphael* havde et stort Hus staaende fuldt monteret i London, rejste han dog i Resten af sit Liv næsten uafbrudt fra Sted til Sted med disse 2 Døtre. Ogsaa efter Faderens Død førte hun et omflakkende Liv; en Søster af hende havde en Villa i Cannes, hvor hun ofte boede; med større og mindre Mellemrum besøgte hun ogsaa Kjøbenhavn, hvor hun som oftest boede hos sin Søster *Jenny Adler* og stedse var en velkommen Gjæst hos sin afdøde Mands Familie. Efter flere Aars tillagende Svagelighed døde hun paa et Hotel i Bern i 1894, hvor hun ligger begravet.

STAMTAVLE
OVER
ADOLPH HANNOVERS
FÆDRENE SLÆGT

Joel Amsterdam

død i Altona ca. 1704

vides at have haft 3 Sønner:

- a. **Uri Pheibisch Joel** d. i Altona 1707 ~ **Recha** (D. af Joseph Wagner) d. i Altona 1728. I dette Ægteskab var 2 Sønner: **Jonas Joel** og **Joseph Juspa Joel**, fra hvem den bekendte Rabbiner **Samuel Samwel Hannover**, d. 1826, og hans Søn **Joseph Hannover**, Klausrabbiner i Hamburg, d. 1845, nedstammer; men om Efterkommere af disse vides Intel.
- b. (**Abraham**) **Jacob Joel** d. i Altona 1730 og endelig
- c. (**Zewi**) **Hirsch Joel**, Stamsfaderen til den nulevende Slægt *Hannover*.

Hirsch Joel

var født ca. 1650, vistnok i Altona, hvor han var Kjøbmand og døde 1718. Han var 2 Gange gift, først med **Peschen** (D. af Juda Loeb), der døde i A. 1692 og derefter med **Sarah** (D. af Aron Hecht), der døde i A. 1718.

Hirsch Joel havde følgende Børn:

- A. **Jacob Hirsch Hannover**.
- B. **Nathan Hirsch Joel**.
- C. **Leb Levin Hirsch Joel**.
- D. **Sara Rebecca** ~ **Salomon Fuchs**, d. i A. 1728.
- E. **Pheibisch Hirsch Joel**, d. i A. 1731.

Om Efterkommere af C, D og E er det ikke lykkedes at finde Oplysninger.

A.

Jacob Hirsch Hannover, Kjøbmand i Altona og Hamburg d. i A. 1751 ~ **Rebecca**, (D. af Rabbiner Schlome Salomon), d. i A. 1733.

- I, 1. **Salomon Salmen Jacob Hannover**, Kjøbmand i Altona og Hamburg d. i A. 1771 ~ 1741 **Chawa Eva Cleve**, (D. af Menachem Man Cleve), d. i A. 1803.

II, 1. Abraham Salomon Hannover, Kjøbmand i A., d. i A. 1814 ~ 1781 **Blümchen Elb** (Lübke), f. i A. 1758, (D. af Salomon Elb (Lübke)), d. i Hamburg 1837.

III, 1. Moses Abraham Hannover, Grosserer i Kjøbenhavn, f. i A. 1790, d. i K. 1834 ~ 1814 **Fanny Goldschmidt**. (D. af Kjøbmand Jacob Jonas Goldschmidt i Danzig og Hustru Rachel, født Amschel Hirsch).

IV, 1. Adolph Hannover, Læge, Dr. med., Prof., Etatsraad, f. i K. 1814, d. i Taarbæk ved K. 1894 ~ 1857 **Ida Sara Fridericia**, f. i K. 1838 (D. af fhv. Borgerrepræsentant, Silke- og Klædehandler i K. Heyman Samuel Fridericia f. 1798, d. 1869 og **Emma Banisa** f. Cohen f. 1814, d. 1853).

V, 1. Martin Adolph Hannover, cand. polyt., tidl. Indehaver af J. Jørgensen & Co.'s Bogtrykkeri i K., f. i K. 1859 ~ 1888 **Sigrid Seligmann**, f. i K. 1868, d. i K. 1894 (D. af Grosserer i K. Adolph Seligmann og Viga f. Wagner).

VI, 1. Margit Aase Hannover, cand. phil., f. i K. 1889 ~ 1912 cand. juris **Christian Christensen Heilesen**, f. paa Vadsager ved Hjørring 1886.

VII, 1. Bjørn Heilesen, f. i K. 1913.

V, 2. Harald Immanuel Hannover, Direktør for og Professor ved Polyteknisk Læreanstalt i K., f. i K. 1861 ~ 1893 **Laura Michaelsen**, f. i K. 1871 (D. af Grosserer i K., I. C. E. Michaelsen og Helene f. Heyman).

VI, 1. Aage Hannover, stud. polyt., f. i K. 1894.

VI, 2. Poul Hannover, f. i K. 1897.

VI, 3. Knud Hannover, f. i K. 1901.

VI, 4. Hans Hannover, f. i K. 1904.

V, 3. Fanny Hannover, f. i K. 1863 ~ 1887 Varemægler og Borgerrepræsentant i K. **Just Egmond Cohen**, f. i K. 1858 (Søn af Grosserer i K. Julius Cohen og Sara f. Salomon).

- VI, 1.** **Adda Hannover Cohen**, cand. phil., f. i K. 1888 ~ 1913 Underarkivar ved Rigsarkivet, Mag. artl., **Axel Steffensen Linvald**, f. i K. 1886.
- VI, 2.** **Johan Hannover Cohen**, cand. phil., f. i K. 1891.
- V, 4.** **Emil Viggo Hannover**, Direktør for det danske Kunstindustrimuseum i K., f. i K. 1864 ~ 1° 1887 **Alice Johanne Ruben**, f. i K. 1866 (D. af Etatsraad, Fabrikejer B. Ruben og Ida, f. Coppel) Ægteskabet opløst 1894; ~ 2° 1897 **Karen Anna Topsøe**, f. i K. 1882 (D. af Redaktør Vilhelm Topsøe og Augusta f. Petersen).
 Børnene ere af andet Ægteskab:
VI, 1. **Mogens Hannover**, f. og d. i K. 1898.
VI, 2. **Karina Hannover**, f. i K. 1899.
VI, 3. **Merete Hannover**, f. i K. 1901.
VI, 4. **Beate Hannover**, f. i K. 1905.
- IV, 2.** **Jacob Hannover**, Bibliothekar ved Universitetsbibliotheket i K., Justitsraad, f. i K. 1817, d. i K. 1891.
- IV, 3.** **Siegfried Hannover**, Bankier i Hamburg, f. i K. 1818, d. i K. 1907.
- IV, 4.** **Ida Henriette Hannover**, f. i K. 1819, d. i K. 1892.
- IV, 5.** **Martin Emil Hannover**, Grosserer i K., f. i K. 1825, d. i K. 1857 ~ 1853 **Constanze Hannover**, f. i London 1834, d. i Bern 1894 (D. af Bankier John Raphael i London og Emma f. Schiff).
- III, 2.** **Jacob Abraham Hannover**, d. i A. 1792.
- III, 3.** **Hannah Hannover**, f. i Altona, d. i Hamburg 1859 ~ 1808 **Michael Herz**, f. 1758, d. i Hamburg 1828.
- IV, 1.** **Betty Herz**, f. i Hamburg 1823, d. i Hamburg 1899 ~ 1845 Klausrabbiner i Hamburg **Getschlik Schlesinger** f. i Flehingen (Baden) 1813, d. i Hamburg 1900.
- V, 1.** **Edel Schlesinger**, f. 1846 ~ **Leopold Hagenow**, f. i Hamburg 1839.

- V, 2.** Blume Schlesinger, f. 1849 ~ Daniel Neustadt, f. 1826 i Hamburg.
- V, 3.** David Schlesinger, Dr. phil., Overlærer i Hamburg, f. 1851 ~ Rosa Jaffe, f. i Hamburg 1856.
- VI, 1.** Adele Schlesinger, f. 1878 ~ Carl Klier, f. 1879.
- VI, 2.** Marcus Schlesinger, f. 1880.
- VI, 3.** Nachmann Schlesinger, f. 1883.
- VI, 4.** Hanne Schlesinger, f. 1884 ~ Dr. Jacob Salom. Engel, f. 1879.
- VII, 1.** Mirjam, f. i Jaffa 1912.
- VI, 5.** Sara Schlesinger, f. 1886.
- VI, 6.** Rebecca Schlesinger, f. 1889.
- VI, 7.** Lea Schlesinger, f. 1892.
- VI, 8.** Moses Mendel Schlesinger, f. 1893.
- VI, 9.** Fanni Schlesinger, f. 1897.
- V, 4.** Rahel Schlesinger, f. 1853 ~ Marcus Rubin, f. 1856.
- VI, 1.** Jenny Rubin, f. 1884 ~ Rudolph Oppenheim, f. i Hamburg 1887.
- VI, 2.** David Rubin, f. 1885.
- VI, 3.** Rebecca Rubin, f. 1886.
- V, 5.** Michel Schlesinger, f. 1857 ~ Auguste Gabrieliwicz, f. 1860, d. 1898.
- VI, 1.** Rebecca Schlesinger, f. 1889.
- VI, 2.** Edal Schlesinger, f. 1891.
- VI, 3.** Hadassa Schlesinger, f. 1891.
- VI, 4.** Israel Schlesinger, f. 1893.
- VI, 5.** Chaja Schlesinger, f. 1894.
- VI, 6.** Eva Schlesinger, f. 1898.
- V, 6.** Liepman Schlesinger, Dr. phil. i Hamburg, f. 1860 ~ Sarah Wreschner, f. i Breslau 1863.
- VI, 1.** David Schlesinger, f. 1894.
- VI, 2.** Abraham Falk Schlesinger, f. 1895.
- VI, 3.** Michel Schlesinger, f. 1898.
- VI, 4.** Betty Schlesinger, f. 1899.

- V, 7.** Hanne Schlesinger, f. 1863 ~ Sally Abraham Heimann, f. 1855.
- VI, 1.** Betty Heimann, f. 1888 ~ Samuel Bari, f. 1888.
- VI, 2.** Joseph Heimann, f. 1890.
- VI, 3.** Baszion Heimann, f. 1894.
- VI, 4.** Sara Heimann, f. 1895.
- VI, 5.** Israel Heimann, f. 1896.
- V, 8.** Moscheh Schlesinger, f. 1875 ~ Henny Munk, f. 1863.
- VI, 1.** David Schlesinger, f. 1893.
- II, 2.** Hirsch Salomon Hannover, f. i A. 1741, d. i A. 1746.
- II, 3.** Beer Salomon Hannover, d. i Berlin 1783.
- II, 4.** Rebecca Hannover, d. 1814 ~ 1781 Isaac Stern, d. 1811.
- I, 2.** Pheibisch Abraham Jacob Hannover, d. i A. 1762.
- I, 3.** Rechib Hannover, d. 1790 ~ 1743 Levin Moses Magnus i Hamburg.
- I, 4.** Samson Jacob Hannover, d. i A. 1798 ~ 1° 1758 **Bella Zipora** d. 1759 (D. af Chaim Cohen) ~ 2° 1760 Gütel (D. af Man Cleve II).
- I, 5.** Juda Jacob Hannover, d. 1811 ~ 1763 Gütel d. 1803 (D. af Marcus Beit).
- II, 1.** Jacob Juda Hannover.
- II, 2.** Marcus Juda Hannover.
- II, 3.** Hirsch Juda Hannover, d. i Hamburg 1848.
- I, 6.** Sarah Hannover ~ 1763 M. Zadig.

B.

- Nathan Hirsch Joel**, d. i A. 1758 ~ Rebecca d. 1772 (D. af Embedsmand ved den jødiske Ret Moses).
- I, 1.** Abraham Nathan, d. i A. 1775.
- I, 2.** Joel Nathan, d. i A. 1764 ~ Golde d. i A. 1787.
- II, 1.** (Hirsch) Hartvig Joel Nathan f. i A. 1757, d. i Stockholm 1829 ~ 1780 Behle Ruben i Stockholm, d. 1822.
- III, 1.** Hedda Nathan, f. 1781 i Stockholm, d. 1868 ~ Michel Efraim Rubens d. i K. 1815.
- IV, 1.** Julius Rubens, f. 1805, d. 1862.
- IV, 2.** Moritz Ad. Ruben, f. 1807, d. i Udlandet.

- IV, 3.** Janette Rubens, f. 1813, d. i Stockholm 1878.
- IV, 4.** Charlotte Rubens, f. 1815, d. 1879.
- III, 2.** Henriette Nathan, f. 1783, d. 1857 ~ Edvard Lyon, f. i Dernburg 1785, d. i Stockholm 1826.
- IV, 1.** Blomma Lyon, f. 1808, d. 1882.
- IV, 2.** Carl Leopold Lyon, f. 1810, d. 1811.
- IV, 3.** Julius Lyon, f. 1813.
- IV, 4.** Louise Lyon, f. 1815. d. 1880.
- IV, 5.** Ida Lyon, f. 1819. d. 1906.
- III, 3.** Pauline Nathan, f. 1788 i Stockholm, d. i Göteborg 1848 ~ H. A. Geber, f. i Berlin 1783, d. i Göteborg 1845.
- IV, 1.** Julius August Geber, f. i Göteborg 1816, d. i Stockholm 1879 ~ 1846 Hilda Philipson, f. 1824 d. i Stockholm 1891.
- V, 1.** Pauline Geber, f. 1849, d. 1870 ~ 1869 Hofintendant A. E. Hazelius, f. 1843.
- VI, 1.** Pauline Sora Charlotte Hazelius, f. 1870 ~ 1888 Kaptejn Fr. Otto Zethelius f. 1865.
- VII, 1.** Per Olof Zethelius, f. 1890.
- VII, 2.** Erik Zethelius, f. 1899.
- V, 2.** Philip August Geber, Bankier f. i Norrköping 1850 ~ Jane Berggreen.
- VI, 1.** Greta Geber, f. 1898.
- VI, 2.** Märta Geber, f. 1905.
- V, 3.** Ernst Hugo Geber, Forlagsboghandler i Stockholm, f. i Norrköping 1853, d. 1914 ~ 1878 Anna Frederikke Lamm, f. 1855.
- VI, 1.** Niels Jul. Geber, Fil. Lic., Forlagsboghandler, f. i S. 1878.
- VI, 2.** Magda Geber, f. i S. 1880 ~ 1906 Docent i Upsala Ernst Nachmanson, f. i S. 1877.
- VII, 1.** Gunnar Nachmanson, f. 1908.
- VI, 3.** Hans Martin Geber, Bankembedsmand, f. i S. 1882 ~ 1909 Ester Malin Calissendorff.

- VII, 1.** Eva Margareta Geber, f. 1911.
- VII, 2.** Hedda Geber, f. 1914.
- VI, 4.** Arvid Ernst Geber, Advokat, f. i S. 1884.
- V, 4.** Isak Martin Geber, f. 1856.
- IV, 2.** Henrik Geber, f. i Göteborg 1818, d. 1852.
- IV, 3.** Moritz Geber, f. i Göteborg 1819, cand. med., d. 1841.
- IV, 4.** Betty Geber, f. i Göteborg 1821, d. i K. 1907 ~ 1855 David Lamm, Bankier i K., f. i S. 1817, d. i K. 1880.
- V, 1.** Aron Frederik Lamm, Bankier i K., f. i K. 1856 ~ Anna Petersen.
- VI, 1.** Ellen Lamm, f. 1888.
- VI, 2.** Axel Lamm, f. 1892 ~ 1914 Kristine Jensen.
- VI, 3.** Herbert Lamm, f. 1894.
- VI, 4.** Manfred Lamm, f. 1898.
- VI, 5.** Ricardo Lamm, f. 1899.
- V, 2.** Pauline Lamm, f. i K. 1858 ~ Lauritz Cohen, Grosserer i K., f. i K. 1857.
- VI, 1.** Ida Pauline Cohen, f. 1885.
- VI, 2.** Julius Lauritz Cohen, Overretssagfører i K., f. i K. 1886 ~ Karen Ryder, f. i K. 1889.
- VII, 1.** Elin Cohen, f. 1914.
- V, 3.** Friederike Lamm, f. i K. 1860.
- V, 4.** Sophie Lamm, f. i K. 1864.
- IV, 5.** Isabella Geber, f. 1829 i Göteborg, d. 1879.
- III, 4.** Moritz Nathan, f. 1789, kaldte sig Moritz Hirsch Nathanson, d. i Slesvig?
- II, 2.** Samson Joel Nathan, f. i A. 1764, rejste 1791 til København, hvor han i 1813 var Hosekræmmer og døde ugift 1844.
- II, 3.** Levin Joel Nathan, d. i A. 1827 ~ 1775 Schönchen Heilbuth (D. af Beer Samuel Heilbuth) d. 1814.
- III, 1.** Hendle Nathan, d. 1835 ~ Man Simcha, Klausrabbiner i A.

- III, 2.** Vögelche Nathan, d. 1837 ~ Jecheskel (Caspar) Joelsohn, Rabbinatsassessor i A., født i Filehne 1789, d. i A. 1885.
- IV, 1.** Hannchen Joelsohn, f. 1824 ~ Joseph Flörsheim, Kjøbmand i Hamburg, f. 1824, d. 1913.
- V, 1.** Michael Flörsheim, Kjøbmand i Hamburg, f. 1861 ~ Nanette Ettliger, f. i Karlsruhe 1866.
- VI, 1.** Maier Flörsheim, f. 1893.
- VI, 2.** Bertha Flörsheim, f. 1894.
- VI, 3.** Jacob Flörsheim, f. 1896.
- V, 2.** Julius Flörsheim, Kjøbmand i Hamburg, f. 1863 ~ Bertha Möller, f. i A. 1870.
- VI, 1.** Flora Flörsheim, f. 1891.
- VI, 2.** Eva Flörsheim, f. 1892.
- VI, 3.** Michael Flörsheim, f. 1893.
- VI, 4.** Betty Flörsheim, f. 1895.
- VI, 5.** Hugo Flörsheim, f. 1897.
- IV, 2.** Jette Joelsohn ~ Männi Rosenstock i Hamburg, der efter hendes Død ægtede hendes Søster Flora Joelsohn (se nedenfor **IV, 3**).
- V, 1.** Bertha Rosenstock, f. 1855 ~ Isaac Nussbaum, f. 1849.
- VI, 1.** Adolph Nussbaum, f. 1874 ~ Lina Moses, f. 1881.
- VII, 1.** Francis Nussbaum, f. 1912.
- VII, 2.** Elly Victoria Nussbaum, f. 1914.
- VI, 2.** Adele Nussbaum, f. 1875 ~ Pincus Hirsch, f. 1861.
- VII, 1.** Siegfried Hirsch, f. 1904.
- VI, 3.** Max Nussbaum, f. 1879 ~ Hedevig Kuder, f. 1882.
- VII, 1.** Liesel Nussbaum, f. 1906.
- VII, 2.** Siegfried Nussbaum, f. 1910.
- VI, 4.** Manfred Nussbaum, f. 1885.
- VI, 5.** Harriet Nussbaum, f. 1887.

- V. 2. Jenny Rosenstock, f. 1861, d. 1895 ~ Julius Wigderowitsch, f. 1856.
 - VI, 1. Hertha Wigderowitsch, f. 1885 ~ Willy Stoppelmann, f. 1874.
 - VII, 1. Gerhard Stoppelmann, f. 1904.
 - VII, 2. Jenny Stoppelmann, f. 1909.
 - VI, 2. Manfred Wigderowitsch, f. 1886.
 - VI, 3. Gertrud Wigderowitsch, f. 1888.
 - VI, 4. Elly Wigderowitsch, f. 1889.
 - VI, 5. John Wigderowitsch, f. 1892.
 - VI, 6. Willy Wigderowitsch, f. 1895.
 - V. 3. Sarah Rosenstock, f. 1862 ~ Daniel Herz f. 1840.
 - VI, 1. Jacob Herz, f. 1890.
 - VI, 2. Manfred Herz, f. 1894.
 - IV. 3. Flora Joelsohn ~ Männi Rosenstock (se ovenfor IV, 2).
 - V. 4. Julius Rosenstock, f. 1867 ~ Jeanette Strauss, f. 1873.
 - VI, 1. Manfred Rosenstock, f. 1896.
 - VI, 2. Flora Rosenstock, f. 1898.
 - VI, 3. Regine Rosenstock, f. 1901.
 - II, 4. Nathan Joel Nathan i Hamburg.
-

STAMTAVLE
OVER
ADOLPH HANNOVERS
MØDRENE SLÆGT

Abraham Goldschmidt fra Emden

vides at have haft 4 Sønner:

- a. **Juspa Emden**, der havde en Søn **Meyer Emden**, d. 1731.
- b. **Simon Emden**.
- c. **Moses Emden**.
- d. **Meyer Abraham Goldschmidt**, kaldet **Oldenburg**, Stamfaderen til den her omhandlede Slægt *Goldschmidt*.

Meyer Abraham Goldschmidt,

kaldet **Oldenburg**.

d. i A. 1739, var gift med **Prieveche**, d. i A. 1756 (D. af Jacob Heilbuth).
De havde følgende Børn:

- A. **Fradche**, d. 1747 ~ 1740 **Ruben Renner** i Hamburg.
- B. **Hitzel** ~ **Getsch Oppenheim**.
- C. **Abraham Goldschmidt** ~ 1736 **Hitzel** (D. af Wolff Heilbuth).
- D. **Jonathan Goldschmidt**, kaldet **Oldenburg**, fra hvem den her omhandlede Slægt *Goldschmidt* nedstammer.

Om Efterkommere af A, B og C er det ikke lykkedes at finde Oplysninger.

D.

Jonathan Goldschmidt kaldet **Oldenburg**, Kjøbmand i A., d. i A. 1778
~ 1° **Hannah Rebecca**, d. i A. 1741 (D. af Abraham Heilbuth) ~ 2° 1744
Buna Mirjam, d. i A. 1772 (D. af Meyer Samson Poppert).

- I, 1. **Breine Goldschmidt** ~ **Baruch Bendix Oldenburg**.
- I, 2. **Frommet Goldschmidt** ~ **David Leon Goldschmidt**.
- I, 3. **Jutta Goldschmidt**, d. 1832 ~ **Wolff Oppenheim** i Königsberg.

I, 4. Prievche Goldschmidt, f. 1761, d. 1807 ~ Wulff Levin von Halle, Grosserer i K., f. 1755, d. 1828.

II, 1. Mariane von Halle, f. i K. 1786, d. i K. 1838 ~ 1806 Hofraad og Grosserer i K. Joseph Hambro, f. i K. 1780, d. i London 1848.

III, 1. (Carl) Charles Joachim Hambro, f. i K. 1807, dansk Baron 1851, d. i London 1877 ~ 1° 1833 Caroline Marie Gostenhofer, f. 1810, d. 1852 ~ 2° 1862 Eliza Francis Turner, Enke efter General Greathead, f. 1827.

Af første Ægteskab:

IV, 1. Charles Joseph Theophilus Hambro, f. 1834, d. 1891 ~ 1857 Susan Yorke, f. 1839, d. 1887.

V, 1. Caroline Susan Hambro, f. 1859 ~ 1879 Oberst Ulvedale Edward Parry Okeden.

V, 2. Agneta Hambro, f. 1864 ~ 1888 Oberst Bulmer Fenwick de Salis la Terrière.

VI, 1. Howard de Salis la Terrière.

IV, 2. Percival Lewis Hambro, f. 1836, d. 1885 ~ 1° 1869 Grace Otway Mayne, f. 1851, d. 1870 ~ 2° 1875 Arabella Mariane Norman, f. 1846.

Af første Ægteskab:

V, 1. Henry Charles Thomas Hambro, dansk Baron, f. 1869 ~ 1896 Edith Gertrude Bonson, f. 1876.

VI, 1. Percival Hambro, f. 1898.

VI, 2. Cecil Hambro, f. 1899.

VI, 3. Edith Hambro, f. 1899.

VI, 4. John Henry Hambro, f. 1904.

V, 2. Percival Otway Hambro, f. 1870 ~ Marjory Bingham.

VI, 1. Bettine Hambro, f. 1912.

V, 3. Grace Mary Hambro, f. 1870 ~ 1898 George St. John Mildmay.

Af andet Ægteskab:

V, 4. Norman Joachim Hambro, f. 1875, faldt i Krigen i Sydafrika 1899.

V, 5. Dorothy Ella Hambro, f. 1876 ~ Nigel Bond.

- V, 6.** Bertram Emile Hambro, f. 1880 ~ Marjory Lubbock.
VI, 1. Diana Hambro, f. 1911.
VI, 2. Faith Hambro, f. 1913.
- IV, 3.** Sir Everard Alexander Hambro, f. 1842, Chef for Firmaet C. J. Hambro & Son i London, Director of Bank of England ~ 1° 1866 Gertrude Mary Stuart, f. 1848, d. 1910 ~ 2° 1911 Ebba Beresford Whyte.
 Af første Ægteskab :
V, 1. Charles Eric Hambro, f. 1872 *M. P.* ~ 1894 Sybil Emily Martin-Smith.
VI, 1. Charles Jocelyn Hambro, f. 1897.
VI, 2. Richard Everard Hambro, f. 1900.
VI, 3. Zelia Mary Hambro, f. 1909.
V, 2. Harald Everard Hambro, f. 1876 ~ Kate Scott.
V, 3. Angus Valdemar Hambro, f. 1883, *M. P.* ~ Maude Kearsley, d. 1914.
VI, 1. Peggy Hambro, f. 1907.
VI, 2. Alexander Hambro, f. 1909.
V, 4. Violet Mary Hambro, f. 1884 ~ 1906 Everard Martin-Smith.
V, 5. Ronald Olaf Hambro, f. 1885.
- I, 5.** Abraham Jonathan Goldschmidt, d. i A. 1807 ~ Röschen Rebecca Stern, d. i A. 1811.
II, 1. Hanne, f. i A. 1763, d. i K. 1831 ~ Salomon Amsel Meyer, f. i K. 1759, d. i A. 1795.
III, 1. Jacob Salomon Meyer, f. i K. 1783, d. i K. 1845.
Stamfader til en i Kjøbenhavn vidtforrenet Slægt Meyer.
- I, 6.** Samson Jonathan Goldschmidt ~ 1773.
I, 7. Feiwelmann Jonathan Goldschmidt ~ 1775 Hena (D. af Bendix Baruch).
I, 8. Meyer Jonathan Goldschmidt.
I, 9. Jacob Jonas Goldschmidt, Kjøbmand i Danzig, d. 1817 ~ Rachel, f. i Danzig 1750, d. i K. 1829 (D. af Asser Amschel Hirsch, d. 1793).
II, 1. Meyer Jacob Goldschmidt, f. i Danzig 1771, d. i K. 1827.
II, 2. Jonas Jacob Goldschmidt, f. i Danzig 1777, d. i K. 1834.

- II, 3.** Hirsch Jacob Goldschmidt, f. i Danzig 1781, d. i K. 1829 ~ 1811 Rose Gerson, f. i K. 1796, d. i K. 1869 (D. af Stadsmægler Heyman Gerson i K. og Springche Melchior).
- II, 4.** Binette Goldschmidt, d. ca. 1809 ~ Mægler i Danzig (Moses) Moritz Samuel Jacoby, f. 1774, d. i Hamburg 1860.
- III, 1.** Jonas Moritz Jacoby, f. i Danzig 1803, Kjøbmand i A., d. 1867 ~ 1° Mathilde Leffmann, d. 1835 ~ 2° 1838 Caroline Levin, f. 1807, d. 1890.

Af første Ægteskab:

- IV, 1.** Bertha Jacoby, f. i A. 1834, d. 1908 ~ Antonio Pasquale Frugoni, Skibsrheder i Genua, d. 1866.
- V, 1.** Oratio Frugoni, f. 1856, Ingeniør i Zürich, d. 1906.
- IV, 2.** Flora Jacoby, f. i A. 1834 ~ 1865 Fritz Tedesco f. 1823, Prokurist hos Rothschild, d. i Wien 1886.
- V, 1.** Mathilde Tedesco, f. 1867 ~ Max Fröhlich i Fiume.
- VI, 1.** Jeanne Fröhlich, f. 1870.
- VI, 2.** Hugo Fröhlich, f. 1875.
- IV, 3.** Siegfried Jacoby, f. i A. 1835, Violinist og Componist i Manchester, d. 1913 ~ 1865 Bertha Iklé, f. 1840 i Hamburg, d. i Manchester 1900.
- V, 1.** Mathilde Jacoby-Iklé, f. 1866 ~ Alfred T. Lewis, i Manchester.
- V, 2.** Max Jacoby-Iklé, f. 1868, Kjøbmand i Paris ~ Marthe Iklé.
- VI, 1.** Herbert Jacoby-Iklé, f. 1899.
- VI, 2.** Lilian Jacoby-Iklé, f. 1901.
- VI, 3.** Maud Jacoby-Iklé, f. 1903.
- V, 3.** John Jacoby-Iklé, f. 1869, Kjøbmand i London ~ Olga Sara Iklé, f. 1875, d. 1913.
- VI, 1.** Chas. Joan Jacoby-Iklé, f. 1900.
- VI, 2.** Kathleen May Elsa Jacoby-Iklé, f. 1904.
- VI, 3.** Robert Henry Jacoby-Iklé, f. 1906.
- VI, 4.** Olga Joan Muriel J.-Iklé, f. 1912.
- V, 4.** Adele Jacoby-Iklé, f. 1870 ~ Eric Ethelbert Wieler i Manchester.

- VI, 1.** Leslie Wieler, f. 1899.
- V, 5.** Nellie Jacoby-Iklé, f. 1872, d. 1888.
- V, 6.** Henry Jacoby-Iklé, f. 1875, Kjøbmand i Sidney.
- V, 7.** Clara Jacoby-Iklé, f. 1877 ~ Edwin W. Hardy i Manchester.
- VI, 1.** Herbert Jacoby-Iklé Hardy, f. 1903.
- V, 8.** Charlotte Jacoby-Iklé, f. 1879 ~ Harry Knox Urqohart i Manchester.
- VI, 1.** Carrie Joan Urqohart, f. 1912.
- V, 9.** Ernest Jacoby-Iklé, f. 1880, Kjøbmand i Boston ~ Alice Hovey.
- VI, 1.** Ernest Jacoby-Iklé, f. 1911.
- VI, 2.** Francis Jacoby-Iklé, f. 1912.
- V, 10.** Leopold Joseph Jacoby-Iklé, f. 1883, Kjøbmand i London.
- V, 11.** Adolph Jacoby-Iklé, f. 1885, Kjøbmand i St. Gallen.
- Af andet Ægteskab:
- IV, 4.** Martin Jacoby, f. i A. 1842 ~ 1868 Laura Jane Turner, f. 1846, d. i London 1912.
- V, 1.** Frederick Anton Jacoby, f. 1869, d. 1875.
- V, 2.** Charles Leopold Jacoby, f. 1872 ~ 1904 Mary Caroline Sheehan-Dare.
- VI, 1.** Margaret Jacoby, f. 1905.
- VI, 2.** John Martin Jacoby, f. 1908.
- V, 3.** Helene Jacoby, f. 1875 ~ 1909 William Hayes.
- VI, 1.** Barbara Hayes, f. 1910.
- VI, 2.** Dennis Hayes, f. 1912.
- V, 4.** Gertrude Jacoby, f. 1876 ~ 1913 Theo van den Bogaart.
- IV, 5.** Therese Jacoby, f. i A. 1844 ~ 1872 Jacob Wolff, Mægler i Hamburg, f. 1837, d. 1912.
- V, 1.** Wilhelm Wolff, f. 1873.
- V, 2.** Johanna Wolff, f. 1875.
- V, 3.** Helene Wolff, f. 1877.

III, 2. Joseph Johannes Jacoby, f. i Danzig 1808, Overlærer ved Friedr. Wilh. Gymnasiet i Berlin, d. i Salzungen 1862 ~ 1° **Johanna Dorothea Wilhelmine Götzke**, f. 1809, d. i Berlin 1842 ~ 2° 1843 **Pauline Platz**, f. 1823 (D. af Geh. Rechnungsrath P. i Berlin), d. i Berlin 1886.

Af første Ægteskab:

IV, 1. Carl Johannes Hermann Jacoby, f. i Berlin 1836, Dr. theol., fhv. Professor i Theologi i Königsberg, Geheime-Consistorialrath ~ 1° **Margareta Männis** (D. af Overførster M., Heldrunen i Thüringen) ~ 2° 1877 **Paula Goltz** (D. af Geheimerath G. i Berlin), d. i Königsberg 1913.

Af første Ægteskab:

V, 1. Hans Jacoby, f. i Königsberg 1869, Præst i Elgin ved Chicago ~ **Clara Hoch**.

VI, 1. Paul Erwin, f. i Elgin 1897.

V, 2. Margarete Jacoby, f. i Königsberg 1872, Overlærerinde i Leipzig.

Af andet Ægteskab:

V, 3. (Cornelia) Nelly Jacoby, f. i Königsberg 1879 ~ **Arthur Pokern**, Præst i Øst-Preussen.

VI, 1. Renate Pokern, f. 1909.

VI, 2. Marie-Luise Pokern, f. 1910.

VI, 3. Paula-Christiane Pokern, f. 1914.

V, 4. Günther Jacoby, f. i Königsberg 1881, Dr. phil., Professor i Greifswalde, forlovet med **Annchen von Gossler**, f. 1887 (D. af Generalmajor v. Gossler).

V, 5. Walther Jacoby, f. i Königsberg 1883, Dr. juris., Regjeringsassessor i Berlin ~ **Doris Hein**, f. 1883.

IV, 2. Adolph Jacoby, f. i Berlin 1840, d. 1843.

Af andet Ægteskab:

IV, 3. Hedwig Jacoby, f. i Berlin 1845 ~ 1868 **Fritz Ziemendorff**, f. 1835, Pastor emeritus, nu i Eberswalde ved Berlin.

- V, 1.** Hans Ziemendorff, f. 1870, Ingeniør i Friedenau ved Berlin ~ Else Kirsch, f. i Dresden 1875.
VI, 1. Ingeborg Ziemendorff, f. 1905.
- V, 2.** Gertrud Ziemendorff, f. 1872.
- V, 3.** (Gottfried) Gøtz Ziemendorff, f. 1874, Dr. med., Læge i Arnswalde ~ Berta Hempel, f. 1882.
VI, 1. Brigitte Ziemendorff, f. 1913.
- V, 4.** Fritz Ziemendorff, f. 1877, Dr. med., Læge i Küstrin ~ Else Tiebel, f. 1884.
VI, 1. Sigrid Ziemendorff, f. 1912.
VI, 2. Gudrun Ziemendorff, f. 1914.
- V, 5.** Peter Ziemendorff, f. 1878, Elektrotekniker, ~ Frida Lucke, f. 1885.
VI, 1. Fritz Ziemendorff, f. 1908 i Cintra (Portugal).
- V, 6.** Ilse Ziemendorff, f. 1881 ~ Fritz Reichhelm, Landrichter i Landsberg a. W.
VI, 1. Reinhold Reichhelm, f. 1908.
VI, 2. Hedwig Reichhelm, f. 1910.
- V, 7.** Heinz Ziemendorff, f. 1881, Ingeniør i Berlin.
- IV, 4.** Paul Jacoby, f. i Berlin 1847, d. 1866.
- IV, 5.** Gertrud Jacoby, f. i Berlin 1849, pens. Kommune­lærerinde i Berlin.
- IV, 6.** Margarete Jacoby, f. i Berlin 1852, d. i Königsberg (Neumark) 1905 ~ 1878 Paul Sadée, Dr. phil., Seminardirektor, f. 1852, d. 1890.
V, 1. Leopold Sadée, f. 1879, Dr. phil., Gymnasie­lærer i Schleusingen.
V, 2. Paul Sadée, f. 1882, d. 1902.
V, 3. Elisabeth Sadée, f. 1890, Lærerinde i Bonn.
- IV, 7.** Julie Hulda (Katharina) Käthe Jacoby, f. i Berlin 1854 ~ 1879 Gottlieb Christian Gregorovius, Arkitekt og Stadtbaumeister i Frankfurt a. M., f. 1854, d. i Wiesbaden 1911.

- IV, 8.** Helene Louise Anna Jacoby, f. i Berlin 1856
~ 1883 Johannes Centurier, Rektor i Stargard,
f. 1855, d. 1900.
- V, 1.** Ottilia Paula Helene Centurier, f. 1884,
Lærerinde i Stargard.
- V, 2.** Otto Johannes Paul Centurier, f. 1886,
Dr. juris., Assessor i Köslin ~ 1912 Hedwig
Bogen (D. af Oberst B.), f. 1888.
- VI, 1.** Hans Guillaume Edmund Centu-
rier, f. 1912.
- V, 3.** Wilhelm Friedrich Eduard Centurier, f.
1889, cand. med. i Berlin.
- IV, 9.** Hans Paul Hermann Jacoby, f. i Berlin 1859,
Ingeniør i Frankfurt a. M. ~ 1891 Hedwig Zim-
mermann, f. 1870, d. 1911.
- V, 1.** Hans Jacoby, f. 1895.
- V, 2.** Eberhard Jacoby, f. 1898.
- V, 3.** Edmund Jacoby, f. 1901.
- II, 5.** Moritz Jacob Goldschmidt, f. i Danzig 1787, d. i K. 1837 ~
1826 Doris Leffmann, f. i Hamburg 1805, d. i Hamburg 1873
(~ 2° A. E. Wollheim, f. i Hamburg 1810, d. i Berlin 1884).
- II, 6.** Samuel Jacob Goldschmidt, f. i Danzig 1788, d. i Hamburg
1859.
- II, 7.** Fanny Goldschmidt, f. i Danzig 1791, d. i K. 1852 ~ 1814
Grosserer i K. Moses Abraham Hannover, f. i A. 1790, d. i
K. 1834.
- III, 1.** Adolph Hannover, f. i K. 1814, d. i K. 1894, Professor,
Dr. med. se videre pag. 160, **IV, 1.**
-

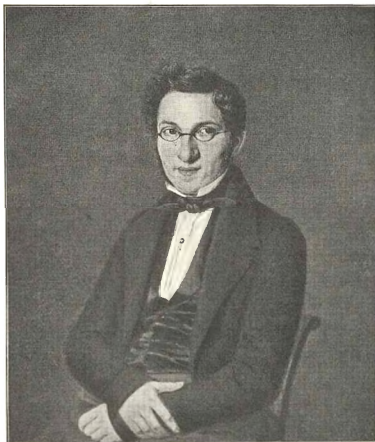
ADOLPH HANNOVER

VITA ET SCRIPTA

ADOLPH HANNOVER

FØDT I KJØBENHAVN 24. NOVBR. 1814

DØD I TAARBÆK VED KJØBENHAVN 7. JULI 1894

Ungdomsbillede efter Maleri

Autobiografi

efter Th. H. Erslews Forfatter-Lexikon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande 1843 og dets Supplementbind 1858; optrykt med senere Tilføjelser 1882 og her yderligere suppleret, for Størstedelen af ham selv.

ADOLPH HANNOVER, en Søn af Grosserer Moses Abraham Hannover (født i Altona 8 September 1790, død i Kjøbenhavn 14 Februar 1834) og Fanny Goldschmidt (født i Danzig 6 Januar 1791, død i Kjøbenhavn 12 Mai 1852), den ældste af fem Sødskende, er født i Kjøbenhavn 24 November 1814. Efterat have nydt Undervisning i St. Petri Realskole indsattes han 1825 i Borgerdydskolen i Kjøbenhavn, hvorfra han dimitteredes 1832 og ved Examen artium erholdt Karakteren Laudabilis et publico encomio ornatus, 1. Character med Udmærkelse, tog Examen philosophicum 1833 med Karakteren

Laudabilis præ cæteris (Udmærkelse), studerede først Naturhistorie, men dernæst Lægevidenskaben og absolverede Examen medico-chirurgicum For-aaret 1838 med Karakteren Laudabilis; disputerede 2 Marts 1839 for Licentiatgraden i Medicinen og foretog kort derefter paa egen Bekostning en to-aarig Reise til Udlandet, hvor han især studerede i Berlin under Professor Johannes Müller og i Paris.

Efterat være vendt tilbage til sit Fædreland Sommeren 1841 gjorde han Tjeneste ved det kgl. Frederiks Hospital som Kandidat fra 1 October 1841 til 14 Mai 1844, som Reservelæge ved Hospitalets medicinske Afdeling fra 1 April 1845 til 1 Mai 1848, som Visitator ved det kgl. Frederiks og Almindelig Hospital fra 1 April 1850 til 1 September 1863, under Krigen 1850—51 som Overlæge ved Sølvgadens Lazareth, i Sommeren 1853 som Choleralæge og var practiserende Læge i Kjøbenhavn indtil Nytaar 1878.

Konkurrerede i Marts—April 1843 sammen med C. E. Fenger om et Lektorat ved Kjøbenhavns Universitet i den pathologiske Anatomie og den almindelige Pathologie og i October—November 1846 sammen med I. Ibsen og F. C. Bondesen om et Lektorat i den deskriptive og mikroskopiske Anatomie, docerede privatim ved Universitet den menneskelige Anatomie i fem Semestre 1844—46 og gav senere forskjellige Kursus i den mikroskopiske Anatomie og Stethoskopien.

Foretog flere mindre Reiser til Udlandet 1842, 43, 45, 51, 52, 55, 62, 80, deltog i Naturforsker møderne i Freiburg, Erlangen, Stockholm og Kjøbenhavn samt i Lægekongressen i Kjøbenhavn 1884, og var honorary Vice-President ved the International Medical Congress in London i 1881.

Fra 1864 Viceformand i Centralcomiteens tredie Section (Invalid og Efterladte) og lægekyndig Consulent for Bestyrelsen for de militaire Underklassers Pensionering og for Invalidforsørgelsen 1884—1890.

Vandt 1837 Universitetets Guldmedaille for Besvarelsen af den Aaret iforveien udsatte Prisopgave: »Exponatur structura gangliorum systematis nervosi, adjuncta epicrisi de variis, quæ de usu eorum propositæ sunt, sententiis«; erholdt 1840 en Belønning af det kgl. danske Videnskabernes Selskab for Besvarelsen af det af samme i 1838 udsatte Prisspørgsmaal: »Hvilke Resultater tør Physiologien opstille af de senere mikroskopiske Undersøgelser af Nervesystemet«; tilkjendtes 1856 af L'Institut de France Prix Montyon (Médecine et Chirurgie) af 1500 fr. for anatomiske og physiologiske Undersøgelser af Øiet, og 1878 af 2500 fr. for Afhandlingen la Rétine de l'homme et des vertébrés.

Erholdt 3 December 1852 af Universitetet i Groningen i Holland Æresdiplom som Doctor medicinae, Titel af Professor 1 Januar 1856, Ridder af Dannebrog 28 December 1872, Dannebrogsmænd 15 November 1888, Titel af Elatsraad 1 October 1890; modtog 2 Marts 1889, 50-Aarsdagen for hans Disputats, en Lykønskning fra Københavns Universitet ved en Deputation, bestaaende af det medicinske Facultets Decanus samt Professorerne i Anatomie og Physiologie.

Correspondant de l'Institut de France (Académie des Sciences) 16 Marts 1885, Æresmedlem af the Royal Medico-Chirurgical Society i London; Medlem af det kgl. danske Videnskabernes Selskab i København, af Svenska Läkare Sällskap i Stockholm, af kais. Leopoldinisch-Carolinische Akademie der Naturforscher, af k. k. Gesellschaft der Aerzte i Wien, af Gesellschaft für Natur- und Heilkunde i Dresden, af physikalisch-medicinische Gesellschaft i Würzburg, af Société Médicale d'Émulation, Société de Biologie, Société d'Anthropologie og Société de Chirurgie i Paris.

Biographier: Program i Anledning af Universitetets Reformationstest 1839, Pag. 143—144; Callisens Schriftstellerlexicon, 1840, 28, Pag. 376; F. E. Hundrup: Biographiske Efterretninger om dem, der ved Københavns Universitet have erholdt de høieste akademiske Værdigheder, 1854—1859, 1, Pag. 261—262; Nordisk Konversationslexicon, 1860, 3, Pag. 489; Vapereau: Dictionnaire universelle des contemporains, 1865, Pag. 387; C. C. A. Gosch: Udsigt over Danmarks zoologiske Litteratur, 1875, 2 Afd., 2, Pag. 124—140; De Gubernatis: Dizionario biografico degli scrittori contemporanei, 1879, Pag. 547. Biographisches Lexikon der hervorragenden Aertzte aller Zeiten und Völker, Wien & Leipzig 1886, vol. 3, pag. 50—51; De Gubernatis: Dictionnaire international des écrivains du jour, Florence 1890, pag. 1141; P. Hansen: Illustreret Litteraturhistorie II Bind, 1886, pag. 765; Salmomens Konversationslexikon VI Bd. pag. 465; C. F. Bricka: Dansk biografisk Lexikon VI Bind, 1892, pag. 559—62; Illustr. Konversationslexikon 5. Bind, pag. 175; J. Pagel: Biographisches Lexikon hervorragender Aertzte des neunzehnten Jahrhunderts. Berlin & Wien 1901, pag. 685; La grande Encyclopédie Tome XIX pag. 822; K. Carøe: Den danske Lægestand, København 1904, pag. 36; Nordisk Familjehok, Konversationslexikon og Realencyklopedi Stockholm 1909, 10. Bd., pag. 1397—1398.

Portrait lithographeret 1854 af Fortling efter et Maleri af Monies.

Videnskabelige Arbejder

efter Fortegnelsen i Autobiografien af 1882 med hans egne senere Tilføjelser; desuden er til Udarbejdelsen benyttet et hidtil utrykt bibliografisk Arbejde af pract. Læge *Preisler* i Lyngby.

Mikroskopisk Teknik.

Die Chromsäure, ein vorzügliches Hülfsmittel bei mikroskopischen Untersuchungen, Müllers Archiv für Anat. u. Phys., 1840, Pag. 549—558.

Tableau micrométrique pour servir à la comparaison et à la réduction des diverses mesures, qui sont employées dans la micrométrie microscopique, Copenhague et Paris 1842, Fol. — Aftrykt paany i la construction et l'emploi du microscope par Ch. Chevalier, Paris 1855.

Om Mikroskopets Bygning og dets Brug, en Lærebog, med 20 Træsnit og 2 graverede Tavler, Kjøbenhavn 1847. 116 Sider. — Oversat paa Engelsk af Forfatteren under Titelen: *On the construction and use of the microscope*, edited with a prefatory note by Prof. John Goodsir, Edinburgh 1853. 100 Sider. — De følgende to Oversættelser ere gjorte efter den engelske Udgave: *Das Mikroskop, seine Construction und sein Gebrauch*, übers. von Prof. Funke, mit 41 Abbildungen, Leipzig 1854. 123 Sider. — *De la construction et de l'emploi du microscope*, ill. de vingt figures intercalées dans le texte, de deux planches gravées et augmentée d'un tableau micrométrique, par Ch. Chevalier, ingénieur opticien, Paris 1855. 156 Sider. — *Het mikroskoop. zijne zamenstelling en gebruik*, naar de hoogduitsche vertaling in het nederduitsch bewerkt door Dr. J. L. Dusseau, met 47 glypographische Afbeeldingen tusschen den tekst, Utrecht en Amsterdam 1854. 144 Sider.

Anatomie og Physiologie.

De cartilaginibus, musculis, nervis auris externæ atque de nexu nervi vagi et nervi facialis, dissertatio anatomico-physiologica pro gradu Licentiatii, resp. N. E. Ravn, Hauniæ 1839. 62 Sider.

Om en Suture i Os zygomaticum hos Mennesket og flere Ader, Ugeskr. for Læger, Philliatrisens Forh., 1845, Pag. 32.

Hvorvidt har den Bichatske Inddeling af det menneskelige Legeme i forskjellige Væv fundet Bekræftelse i den nyere Tids videnskabelige Undersøgelser? Kjøbenhavn 1846. Concurrente-afhandling. 118 Sider.

Mikroskopiske Undersøgelser af Nervesystemet, med 7 lithogr. Tavler, det kgl. danske Vidensk. Selsk. naturvid. og math. Skrifter, 1843, 10, Pag. 1—112. Prisskrift. — Oversat paa Fransk af Forfatteren under Titelen: *Recherches microscopiques sur le système nerveux*, avec sept planches, Copenhague, Paris et Leipzig 1844. 86 Sider.

Om Tenderens Bygning og Udvikling hos Pattedyrene, med 11 Chemietypier, Oversigt over det kgl. danske Vidensk. Selsk. Forhandlinger. 1856, Pag. 53—88.

Ueber die Entwicklung und den Bau des Säugethierzahns, nebst 8 in Kupfer gest. Tafeln. Særskilt aftrykt af: Verhandlungen der kais. Leopoldinisch-Carolinischen Academie der Naturforscher, Bd. 25, Abth. 2, Pag. 805—936, Bonn und Breslau 1856.

Om Bygningen og Udviklingen af Skjæl og Pigge hos Bruskfisk tilligemed udførligere Beskrivelse af tvende herhen hørende Former, med 4 kobberstukne Tavler og 3 Chemietypier, det kgl. danske Vidensk. Selsk. Skrifter, 5 Række, naturvid. og math. Afdeling, 1867, 7, Pag. 483—529; Oversigt over det kgl. danske Vidensk. Selsk. Forhandlinger, 1867, Pag. 46—52; cfr. I. Stenstrup, om Gjælgitteret eller Gjællebarden hos Brugden (*Selachus maximus*, Gunn.), Oversigt over det kgl. danske Vidensk. Selsk. Forhandlinger, 1873, Pag. 47—66. *Sur la structure et le développement des écailles et des épines chez les poissons cartilagineux avec la description détaillée*

de deux formes y appartenant, Résumé du bulletin de la société royale danoise des sciences pour 1867, Pag. 31—37, Optrøkt i Annales des Sciences nat., Zoologie, 1868, 9, Pag. 373—378.

Om Bruskens første Dannelse og Udvikling, med 2 kobberstukne Tavler, det kgl. danske Vidensk. Selsk. Skrifter, 5 Række, naturvidensk. og math. Afd., 1866, 7, Pag. 1—12. — *On the first formation and development of cartilage*, British and foreign medico-chirurgical review, 1865, 35, Pag. 450—458.

Primordialbrusken og dens Forbening i det menneskelige Kranium før Fødselen, med 2 kobberstukne Tavler, det kgl. danske Vidensk. Selsk. Skrifter, 5 Række, naturvid. og math. Afdeling, 1880, 11, Pag. 349—528. — Oversat paa Fransk af Forfatteren under Titelen: *Le cartilage primordial et son ossification dans le crâne humain avant la naissance*, avec 2 planches gravées, Copenhague et Paris 1881. 99 Sider. — Fjerde Afsnit oversat paa Engelsk af Forfatteren under Titelen: *The formation of vertebræ in the human skull*, Transactions of the international medical congress, seventh session London 1881, 1. Pag. 158—166.

Primordialbrusken og dens Forbening i Truncus og Extremiteter hos Mennesket før Fødselen, det kgl. danske Vidensk. Selsk. Skrifter, 6 Række, naturvid. og math. Afd. 1887 Pag. 265—314, samt Resumé français.

Bidrag til en Charakteristik af Physiologiens Studium for Øieblikket, Forh. ved de skand. Nat. tredje Møte i Stockholm 1842, Pag. 707—710.

Mikroskopisk Undersøgelse af Seners Regeneration efter Gjennemskjæring, Müllers Archiv für Anat. u. Phys., 1844, Bericht, Pag. 45; cfr. Ugesk. for Læger, 1843, 8, Pag. 379.

Om den af Mennesket i sund og syg Tilstand afsøndrede Kulsyreemngde, Bibl. for Læger, 1845, 43, Pag. 217—269.

De quantitate relativa et absoluta acidi carbonici ab homine sano et ægroto exhalati, Hauniae 1845. 93 Sider.

Bemærkninger om Dyrenes Vintersøvn; af et Brev fra Prof. Valentin i Bern, Ugesk. for Læger, 1854, 20, Pag. 75—79.

Grundrids af det menneskelige Legemes Physiologie, ved Prof. Dr. G. Valentin, bearbejdet paa Dansk efter Originalens fjerde Udgave, med 677 Træsnit og Chemietypier samt 1 graveret Tavle, Kjøbenhavn 1857. 772 Sider.

Øiet.

Ueber die Netzhaut und ihre Gehirnsubstanz bei Wirbelthieren mit Ausnahme des Menschen, Müllers Archiv für Anat. u. Phys., 1840, Pag. 320—345.

Ueber die Netzhaut der Schildkröte, Müllers Archiv für Anat. u. Phys., 1843, Pag. 314—317 Tab. XIV.

Noget Jagttagelser af Lindsens Bygning hos Pattedyr og Mennesket, med 4 Træsnit, Ugesk. for Læger, 1845, 2, Pag. 161—164. — Oversat paa Tydsk af Forfatteren under Titelen: *Einige Beobachtungen über den Bau der Linse bei Säugethieren und dem Menschen*, mit 4 Holzschnitten, Müllers Archiv für Anat. u. Phys., 1845, Pag. 478—481.

Opdagelse af Glaslegemets Bygning i Øiet, Ugesk. for Læger, 1845, 2, Pag. 145—154. — Oversat paa Tydsk af Forfatteren under Titelen: *Entdeckung des Baues des Glaskörpers*. Müllers Archiv für Anat. u. Phys., 1845, Pag. 467—477, Tab. XIV. — Oversat paa Fransk: *Découverte de la structure du Corps vitré*. Arch. gén. de Médecine 1846. Vol. suppl. Pag. 210—219. Optrøkt i Annal. d'oculistique 1848. T. 19. Pag. 45—53.

Om Øiets foetale Tilstand under Formen af Coloboma, Ugesk. for Læger, 1845, 2, Pag. 289—304. — Oversat paa Tydsk af Forfatteren under Titelen: *Ueber den foetalen Zustand des Auges bei der Form des Coloboma*, Müllers Archiv für Anat. u. Phys., 1845, Pag. 482—500, Tab. XIV.

Om Mangelen af Nethindens Tverfolde i det friske menneskelige Øie, Forh. ved de skand. Nat. femte Møde i Kjøbenhavn 1847, Pag. 962—965.

Om Seenerens Bygning hos flere Pattedyr, Forh. ved de skand. Nat. femte Møde i Kjøbenhavn 1847, Pag. 612.

Bidrag til Øiets Anatomie, Physiologie og Pathologie, med 4 lithogr. Tavler, Kjøbenhavn 1850. 156 Sider. 1. Om Bygningen af Chiasma opticum tilligemed nogle dertil knyttede Bemærkninger om Synet. Pag. 1—24. — 2. Opdagelse af Glaslegemets Bygning i Øiet. Pag. 25—46. — 3. Nogle lagttagelser af Lindsens Bygning hos Pattedyr og Mennesker Pag. 47—50. — 4. Om den saakaldte Plica centralis Retinæ. Pag. 51—53. — 5. Theorie om Stavene og Tvillingtapperne i den egentlige Nethinde. Pag. 54—60. — 6. Anatomiske og physiologiske Undersøgelser af det blinde Sted i det menneskelige Øie. Pag. 61—78. — 7. Et særegt Tilfælde af Doppelsyn. Pag. 79—81. — 8. Forsøg angaaende Virkningen af Extirpationen af Ganglion cervicale supremum paa Øiet. Pag. 82—88. — 9. Om Øiets foetale Tilstand under Formen af Coloboma. Pag. 89—106. — 10. Andet Bidrag til Anatomien af Coloboma Oculi. Pag. 107—110. — 11. Om Cataracta scintillans, med et Tillæg af nogle lagttagelser af cataractøse Lindsler. Pag. 111—128. — 12. Om en mærkelig Plantedannelse i det Indre af et atrophisk Øie. Pag. 129—133. — 13. Tvende Notitser om Indvoldsorme i Øiet og omgivende Dele. Pag. 134—136. — 14. Pathologisk-anatomiske lagttagelser. Pyopthalmus efter Puerperalfeber. Atrofi af Bulbus efter Extractio Cataractæ. Destruction af Nethinden. Cancer oculi. Pag. 137—148. — Oversat paa Tydsk af Forfatteren under Titelen: *Das Auge, Beiträge zur Anatomie, Physiologie und Pathologie dleses Organs*, nebst 4 lithogr. Tafeln, Leipzig 1852.

Bidrag til Nethindens Anatomie og Physiologie, Bibl. f. Læger, 1853, 2, Pag. 358—370. — Oversat paa Tydsk af Forfatteren under Titelen: *Zur Anatomie und Physiologie der Retina, Erwiderung auf einen Aufsatz des Herrn Prof. A. Kölliker*, Siebold u. Köllikers Zeitschrift für wissensch. Zoologie, 1853, 5, Pag. 17—25.

Øiets Nethinde, en histologisk, historisk-kritisk og physiologisk Undersøgelse, med 6 kobberstukne Tavler, det kgl. danske Vidensk. Selsk. Skrifter, 5 Række, naturvid. og math. Afdeling, 1875, 11, Pag. 41—246. — Oversat paa Fransk under Titelen: *La rétine de l'homme et des vertébrés, mémoire histologique, historico-critique et physiologique*, avec six planches gravées, Copenhague et Paris 1876. 199 Sider.

Funiculus scleroticæ, en Lævning af den foetale Spalle i Menneskets Øie, med en Chemietype, Oversigt over det kgl. danske Vidensk. Selsk. Forhandlinger, 1876, Pag. 41—50, Résumé du bulletin de la société royale danoise des sciences pour 1876, Pag. 8—13.

On a spongy formation between the sclerotic and chorioid coat in newborn children Congrès intern. des sc. med. à Copenhague 1884, Tome I 1886, Section de path. gen. et d'anat. path. Pag. 96—98 with 4 fig.

Pathologisk Anatomie og Teratologie.

Den pathologiske Anatomies Svar paa Spørgsmaalet: Hvad er Cancer, med 1 lithogr. Tavle, Kjøbenhavn 1843. 106 Sider. Concurrentaafhandling.

Om Epithelioma, en særegen Svulst, som man hidtil i Almindelighed har anseet for Kræft, med 2 lithogr. Tavler, Kjøbenhavn 1852. 164 Sider. — Oversat paa Tydsk af Forfatteren under Titelen: *Das Epithelioma, eine eigenthämliche Geschwulst, die man im Allgemeinen bisher als Krebs angesehen hat*, nebst 2 lithogr. Tafeln, Leipzig 1852. 149 Sider.

Epithelioma cylindraceum foliaceum og globosum, en pathologisk-anatomisk Undersøgelse, med 2 kobberstukne Tavler, det kgl. danske Vidensk. Selsk. Skrifter, 5 Række, naturvid. og math. Afdeling, 1865, 7, Pag. 317—343, samt Résumé français.

Bemærkninger angaaende en extirperet Ovariesvulst, Hospitalstidende, 30 Marts 1864, Nr. 13, Pag. 50—51.

Om Odontoma og om Cementdannelse i det Indre af Tænder hos Mennesket, med 3 Figurer, Bibl. for Læger, 1868, 17, Pag. 305—318.

Om irritable Svulster, efter Broca, Ugesk. for Læger, 1870, 9, Pag. 281—286, Pag. 297—303.

Et Tilfælde af irritable subkutan Svulst, iagttaget af Dr. Haderup i Vesterborg paa Lolland, Ugesk. for Læger, 1870, 10, Pag. 177—178.

Bemærkning om fibroplastiske Svulster, Bibl. for Læger, 1856, 9, Pag. 179.

Bidrag til Anatomien af Cirrhose, Ugesk. for Læger, 1841, 5, Pag. 385—391, *Andet Bidrag til Anatomien af Cirrhose*, ibidem 1842, 7, Pag. 1—11.

Om Kalkconcrementer i den menneskelige Placenta, Forh. ved de skand. Nat. tredje Møte i Stockholm 1842, Pag. 711.

Om Corps granuleux i Melken hos nyfødte Børn, Forh. ved de skand. Nat. tredje Møte i Stockholm 1842, Pag. 649.

Pus i Blodet hos en Barselkone 12 Timer efter Fødslen, Ugesk. for Læger, 1843, 9, Pag. 385.

Mikroskopisk Undersøgelse af en *Fractura humeri hos et nyfødt Barn*, Ugesk. for Læger, 1845, Philiatriens Forh., Pag. 30—31; Bibl. for Læger, 1845, 43, Pag. 207.

Om Synotien eller Otocephalien, Ugesk. for Læger, 1845, Philiatriens Forh., Pag. 28—30.

Den menneskelige Hjerneskals Bygning ved Anencephalia og Misdannelsens Forhold til Hjerneskallens Primordialbrusk, med to kobberstukne Tavler, det kgl. danske Vidensk. Selsk. Skrifter, 6 Række, naturvid. og math. Afd., 1882, 8, Pag. 367—395, samt Résumé français.

Den menneskelige Hjerneskals Bygning ved Cyclopi og Misdannelsens Forhold til Hjerneskallens Primordialbrusk med 3 Kobbertavler, det kgl. danske Vidensk. Selsk. Skrifter, 6 Række, naturvid. og math. Afd., 1884, Pag. 397—502 samt Résumé français.

Den menneskelige Hjerneskals Bygning ved Synotia og Misdannelsens Forhold til Hjerneskallens Primordialbrusk med 1 Kobbertavle, det kgl. danske Vidensk. Selsk. Skrifter, 6 Række, naturvid. og math. Afd., 1884, Pag. 503—532 samt Résumé français.

Sur la structure du crâne humain dans l'Anencephalie, la Cyclopie et la Synotie et sur les rapports de ces monstruosité avec le cartilage primordial du crâne, Congrès per. intern. des sc. med. à Copenhague 1884, Tome I 1886, Section de path. gen. et d'anat. path. Pag. 71—87.

Cyclopi, an abstract from the Danish of Prof. Hannover M. D. of Copenhagen. By I. F. Knott M. B. Dublin Journal of medical science, May 1888, Pag. 454—464.

Epi- og Entophyter, Helminthiasis.

Ueber eine contagiöse Confervenbildung auf dem Wassersalamander, Müllers Archiv für Anat. u. Phys., 1839, Pag. 338—347.

Fernere Erläuterung der contagiösen Confervenbildung auf Fröschen und Wassersalamandern, Müllers Archiv für Anat. u. Phys., 1842, Pag. 73—83, Tab. VII.

Om Entophyter paa Slimhinderne af det døde og levende menneskelige Legeme, Ugesk. for Læger, 1842, 6, Pag. 177—190. — Oversat paa Tydsk af Forfatteren under Titelen: *Ueber Entophyten auf den Schleimhäuten des todten und lebenden menschlichen Körpers*, Müllers Archiv für Anat. u. Phys., 1842, Pag. 281—295, Tab. XV.

Filaria medinensis i Skinnebenet hos en 13aarig Mulat fra Guinea, Ugesk. for Læger, 1842, 7, Pag. 218—219.

Om Æg af en Indvoldsorm i en Kjerterl i Øienhulen af Chelonia mydas, Forh. ved de skand. Nat. femte Møde i Kjøbenhavn 1847, Pag. 619—620.

Om Udviklingen af Ascaris nigrovenosa, Forh. ved de skand. Nat. tredje Møte i Stockholm 1842, Pag. 669—672.

Iagttagelser over indkapslede Indvoldsorme hos Frøer, med to lithograph. Tavler, det kgl. danske Vidensk. Selsk. Skrifter, 5 Række, naturvid. og math. Afd., 1864, 7, Pag. 13—27, samt Résumé français.

Beretning om 100 Tilfælde af Bændelorm hos Mennesket, iagttagne her i Landet, i Forening med Dr. H. Krabbe, Ugesk. for Læger, 1869, 7, Pag. 99—101.

Quelques remarques sur le Cysticercus cellulosæ dans le cerveau de l'homme avec 3 fig.; Congrès per. intern. des sc. med. à Copenhague 1884, Tome I 1886, Section de path. gen. et d'anat. path. Pag. 88—96. — Réimprimé dans le Journal de l'anatomie et de physiologie par Ch. Robin et G. Pouchet 1886, 22, Pag. 508—514.

Medicin og Medicinsk Statistik.

Om Menstruationens Betydning, en physiologisk, pathologisk og forensisk Undersøgelse, Kjøbenhavn 1851. Første og andet Afsnit oversat paa Engelsk af Edm. Hansen: *An essay, on menstruation in some of its physiological and pathological relations*, London medical gazette, 1851, Octbr.—Decbr., Pag. 626, 797, 969. Paa Tydsk: *Ueber die Menstruation in physiologischer und pathologischer Beziehung*, Frorieps Tagesberichte, 1852, Mai, Nr. 519, Pag. 317—320, Nr. 523, Pag. 321—328, Nr. 525, Pag. 329—335.

Undersøgelser angaaende Menstruationen i dens normale Tilstand og i dens Forhold til Sygdomme, Kjøbenhavn 1865. 94 Sider.

Les rapports de la menstruation en Danemark et l'époque, en général, de la première menstruation chez les différents peuples, Bulletins de l'académie royale de Belgique, 2me serie, 28, Nr. 8, 1869, Pag. 151—168.

Et Tilfælde af Exsudat paa den udvendige Flade af Dura mater spinalis med *Symptomer af Tetanus men uden Reflexbevægelser*, Ugesk. for Læger, 1843, 9, Pag. 193.

Haandværkerens Sygdomme, et Bidrag til Kundskab nærmest om Forholdene i Kjøbenhavn, Kjøbenhavn 1861. 65 Sider. — Oversat paa Tydsk af Forfatteren under Titelen: *Die Krankheiten der Handwerker, ein Beitrag zur Kenntniss zunächst der Verhältnisse in Copenhagen*, Beilage zur deutschen Klinik, 1861, No. 5, 7, 18de Mai og 21de Juli. — Oversat paa Fransk: *Maladies des artisans, d'après les relevés des hôpitaux civils de Copenhague*. Traduit et analysé par le Dr. Beaugrand. Annal. d'hygiène publique 1862. Série 2. Tome 17, pag. 294—316. — Engelsk Oversættelse i: *Brit. and foreign medico-chirurgical review*. 1862. Vol. 30, pag. 419—431.

Addisons Sygdom i Binyrerne, efter E. H. Greenhow, Bibl. for Læger, 1868, 16, Pag. 359—381.

Om Uræmie, efter Jaccoud, Bibl. for Læger, 1868, 17, Pag. 102—130.

Statistik der Brustentzündungen, Beilage zur deutschen Klinik, Monatsblatt für med. Stat. u. öffent. Gesundheitspflege, 1863, Nr. 4, 18de April, Pag. 25—32.

Statistisk Undersøgelse om Menneskets Døds- og Fødselstide, foreløbig Beretning af det kgl. med. Selskabs statistiske Comité, Bibl. for Læger, 1850, 7, Pag. 25—39.

Statistisk Undersøgelse om Tiden for Fødselns Begyndelse og Fødselns Varighed hos Mennesket, foreløbig Beretning osv., Bibl. for Læger, 1850, 7, Pag. 345—356.

Statistisk Undersøgelse om den Alder, i hvilken Mødrene føde deres Børn, foreløbig Beretning osv., Bibl. for Læger, 1851, 9, Pag. 120—127.

Statistisk Undersøgelse om den Alder, i hvilken Ægteskab indgaaes, foreløbig Beretning osv., Bibl. for Læger, 1851, 9, Pag. 424—430.

Statistiske Undersøgelser af lægevidenskabeligt Indhold, Kjøbenhavn 1858. 401 Sider.
 1. Om Menneskets Dødstime, Pag. 1—31. — 2. Om Menneskets Fødselstid, Pag. 32—55. — 3. Om Tiden for Fødselens Begyndelse, Pag. 56—64. — 4. Om Fødselens Varighed, Pag. 65—77. — 5. Om den Alder, i hvilken Mødrene føde deres Børn, Pag. 78—100. — 6. Om den Alder, i hvilken Ægteskaberne indgaaes, Pag. 101—176. — 7. Sygeligheden i Kjøbenhavn, bedømt efter de civile Hospitalers Befolkning i Aarene 1843—47, Pag. 177—347. — 8. Sygeligheden i Kjøbenhavns forskellige Gader, bedømt efter de civile Hospitalers Befolkning i Aarene 1850—54, Pag. 348—372. — 9. Om Brystbetændelsernes Sæde efter de ved Sectionerne i Aarene 1843—48 vundne Erfaringer. — Om Dødeligheden af Brystbetændelser efter deres Sæde, Patienternes Køn og Alder, Pag. 373—390. — 10. Om Forekomsten af Kræft i indre Organer, Pag. 391—400.

Invalider og Resektioner.

Forslag til nogle Forandringer i Statens Invalidforsørgelse, Kjøbenhavn 1865.

Om Pensionering og Forsørgelse af Militaire og deres Efterladte, nærmest med Hensyn til den for det tyske Rige i 1871 udstedte Lov, Tidsskrift for Krigsvæsen, 1872, 17, Pag. 1—40. — Oversat paa Tydsk af Forfatteren under Titelen: *Die Pensionirung und Versorgung von Militairpersonen und ihren Hinterbliebenen in Deutschland nach dem Gesetze von 1871*, v. Löbel, Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine, 1872, 4, Pag. 1—25.

Invaliderne fra Krigen 1864 af den danske Armees og Flaades Underklasser, Ugesk. for Læger, 1865, 43, Pag. 313—348.

Die dänischen Invaliden aus dem Kriege 1864 in ärztlicher Beziehung, v. Langenbecks Archiv für klinische Chirurgie 1870, 12, Pag. 386—431, samt Trykfeil ibidem Pag. 740.

Antikritik, Ugeskr. for Læger, 1870, 10, Pag. 438—439. — *Svar til Dr. Plum* i Anledning af hans Artikel i Ugeskrift for Læger af 17 December 1870, sammesteds 1870, 10, Pag. 469—470.

Resektionerne fra Krigen 1864 i den danske Armees Underklasser, Ugesk. for Læger 1869, 7, Pag. 169—195.

Tillægsbemærkninger til »Resektionerne fra Krigen 1864«, Ugesk. for Læger, 1869, 7, Pag. 377—385.

Das Endresultat der Resectionen im Kriege 1864 in den Unterklassen der dänischen Armee, Medicinische Jahrbücher, Wien 1869, 18, Pag. 109—137.

Fortsatte Meddelelser angaaende det endelige Udfald af Resektionerne i Krigen 1864 i den danske Armee, Ugesk. for Læger, 1875, 19, Nr. 7—11. — Oversat paa Tydsk af Forfatteren under Titelen: *Fernere Mittheilungen über das Endresultat der Resectionen im Kriege 1864 in der dänischen Armee*, Medicinische Jahrbücher herausgegeben von der k. k. Gesellschaft der Aerzte, Wien 1875, Pag. 189—236 nebst einem Druckfehlerverzeichnis.

Fattigvæsen og Hygieine.

Nogle Ord om Fattigførsørgelsen i Kjøbenhavn, Dagstelegrafen, 17, 18, 19 Marts 1866.

Forslag til en Comitee for Kjøbenhavns almindelige Vel, Kjøbenhavn 1867. *Betænkning angaaende et Forslag til en Comitee for Kjøbenhavns almindelige Vel*, afgiven den 1 October 1867 til det af Centralcomiteen i Kjøbenhavn angaaende Ordningen af den private Velgjørenhed nedsatte Udvalg, Kjøbenhavn 1867.

Om Kaffe-forskningerne i Kjøbenhavn, Berlingske Tidende, 1865, Nr. 159 og 160. Aftrykt i Dr. E. Hornemanns Hygieinske Meddelelser, 1865, 4, Pag. 300—310.

Om Skindød og forhastede Begravelser af G. le Bon, oversat af V. Heise, Anmeldelse i Dagstelegrafen, 27 November 1867, Nr. 322.

Kjøbenhavns Drikkevand, Nationaltidende, Nr. 2257, Tirsdag Aften den 15 August 1882.

Aarsberetninger, kritiske Anmeldelser.

Beitrag zum Jahresbericht aus der skandinavischen Litteratur in den Jahren 1839—1840, Müllers Archiv für Anat. u. Phys., 1841, Pag. CCXVIII—CCXXVI.

Bericht über die Leistungen in der skandinavischen Litteratur im Gebiete der Anatomie und Physiologie in den Jahren 1841—1843, Müllers Archiv für Anat. u. Phys., 1844, Pag. 1—49. Der vierten Versamling der skandinavischen Naturforscher in Christiania gewidmet.

Kritik af en i Selskabet Philiatrien meddelt Comiteebetænkning om *et Tilfælde af Hypertrophia Ganglii Gasserii*, Ugesk. for Læger, 1843, 8, Pag. 19—35; jvfr. Pag. 35—40 og 111—127.

T. L. W. Bischoff, Beweis der von der Begattung unabhängigen periodischen Reifung und Loslösung der Eier der Säugethiere und des Menschen als der ersten Bedingung ihrer Fortpflanzung, Giessen 1844, kritisk Anmeldelse med oplysende Bemærkninger, Ugesk. for Læger, 1844, 1, Pag. 97—104.

F. T. Berg, om Torsk hos Barn, Stockholm 1846, kritisk Anmeldelse, Ugesk. for Læger, 1847, 6, Pag. 417—431.

Affalter af Comiteebetænkning (i Forening med Eschricht og Scharling) om det kgl. danske Vidensk. Selsk. Prisspørgsmaal om Sukkerdannelsen i Leveren, Oversigt over det kgl. danske Vidensk. Selsk. Forh. 1857, Pag. 392—402.

Comiteebetænkning (i Forening med Eschricht og d'Arrest) om det kgl. danske Vidensk. Selsk. Prisspørgsmaal om Diets Accommodationsevne, Oversigt over det kgl. danske Vidensk. Selsk. Forh. 1859, Pag. 198.

Comiteebetænkning (i Forening med Eschricht og Steenstrup) om det kgl. danske Vidensk. Prisspørgsmaal om fremmede Smaalegemers Indtrængen i Slimhinderne, Oversigt over det kgl. danske Vidensk. Selsk. Forh. 1860, Pag. 245—247.

Comiteebetænkning (i Forening med Bendz og Reinhardt) om Dr. Berghs Afhandling om Phylidierne, Oversigt over det kgl. danske Vidensk. Selsk. Forh. 1868, Pag. 7—8.

Afhandlinger af forskelligt Indhold.

Kjøbenhavns Magistrat i sit Forhold til de kommunale Lægeembeder, Fædrelandet 1863, Nr. 220.

Nogle Ord om Polikliniken, under Mærket x + y, Ugesk. for Læger, 1869, 7, Pag. 303—305.

Det Classenske Literaturselskab og den medicinske Litteratur, Ugesk. for Læger, 1869, 8, Pag. 321—332; Andet Stykke, 1870, 9, Pag. 198—204.

Om den Betaling, som nogle af det aandelige Arbeides Mænd erholde for deres Arbeide, under Mærket x + y, Dagstelegrafen, 1872, Nr. 355.

Forskjellige mindre Meddelelser ved de skand. Nat. femte Møde i Kjøbenhavn 1847, Pag. 610—611, 612, 614, 619. — Anmeldelse af Frorieps Atlas anatomicum i Ugesk. for Læger, 1852, 17, Pag. 31. — Til Fordel for Kjøbenhavns Sygehjem, Berlingske Tidende, 1856, Nr. 101, uden Navn. — Advarsel mod Bedrageri, under Mærket x + y, Ugesk. for Læger, 1869, 7, Pag. 457. — Mindre Meddelelser i Medical times af 12 October 1861 og 29 Marts 1862, uden Navn.

Af danske Nekrologer.

Bibliothek for Læger,
86. Aarg., 6. Hefte, 1894.

Kun faa danske Videnskabsmænd og yderst faa danske Læger have opnaaet saa stor Anerkendelse og saa mange videnskabelige Æresbevisninger fra Udlandets Side som *Adolph Hannover*, der døde den 7de Juli næsten 80 Aar gl. Men ogsaa kun meget faa danske Læger have saaledes som den afdøde helliget Videnskaben hele deres Liv og ere blevne dennes Fane tro trods Udelukkelse fra Universitetet, saaledes som Tilfældet var med H. Thi selv om han kunde finde sig i at blive slaaget af en *Fenger*, maa det have været ham et haardt Slag at maatte vige Pladsen for en Mand som *Ib Ibsen*, der som Videnskabsmand stod saa uendelig langt under ham. Men han arbejdede videre, støt og udholdende, Videnskaben til Berigelse, de yngre til et smukt og lærerigt Eksempel, om end saavel Samtiden som navnlig den yngre Slægt i en forunderlig Grad savnede Blik for H.'s store Dygtighed og Betydning. Det var den i Trediverne sejerligt gennembrydende *mikroskopiske Histologi*, der fra først af blev det Felt, hvor *Hannover* vandt sine Laurbær. Hans Læremester her var *Johannes Müller* i Berlin, og en Mængde af H.'s Arbejder offentliggjordes ogsaa i *Müller's* Arkiv. Særlig omfattende og epokegørende vare H.'s Arbejder over *Øjets finere Bygning*; han samlede disse i sin Bog: Bidrag til Øjets Fysiologi, Anatomi og Patologi (Kbhvn. 1850), men har ogsaa senere givet Bidrag til *Retinas Bygning*. H.'s senere Arbejder omfatter især *Bensystemet* og navnlig dets Udvikling (exempelvis kan nævnes: Primordialbrusken og dens Forbening i det menneskelige Kranium fra Fødselen. Vidensk. Selsk. Skr. 1880). Særlig Opsigt vakte i sin Tid H.'s Undersøgelser over *Epitheliomet*, hvis Bygning han var den første til at paavise: Om Epithelioma (Kbhvn. 1852). Hans første Konkurrenceafhandling: Den patologiske Anatomis Svar paa Spørgsmaalet: Hvad er Cancer? gjorde ogsaa stor Nytte ved herhjemme stærkt at fremhæve de mikroskopiske Undersøgelsers Betydning. I denne Henseende stiftede han dog især Nytte ved sit Arbejde: Om Mikroskopets Nytte og dets Brug (Kbhvn. 1847), en Mikroskopiens Teknik, der oversattes paa fransk, engelsk, hollandsk, tysk. Hvad den mikroskopiske Teknik angaar, har H. ogsaa stor Fortjeneste af Indførelsen af Chromsyre til Hærdning af Præparater. Ogsaa paa den *almindelige Patologis* Omraade arbejdede H. med stor Dygtighed; eksempelvis kan nævnes hans Arbejde fra 1839: Ueber eine contagiöse Confervenbildung auf dem Wassersalamander (*Müller's Arch.*; ogsaa 1842). Nævne vi endvidere H.'s Arbejder om *Menstruationsprocessen*: Menstruationens Betydning, en fysiologisk, patologisk og forensisk Undersøgelse (Kbhvn. 1851) og: Undersøgelse angaaende Menstruationen i dens normale Tilstand og i dens Forhold til Sygdomme (Kbhvn. 1865) samt henpege paa hans andre statistiske Arbejder (de sidst nævnte ere for en stor Del af statistisk Natur), vil man have faaet et Indtryk af H.'s Flid og omfattende Interesse. Men dog er hermed langt fra alt udtømt. Særlig at fremhæves fortjener endvidere H.'s grundige og indsigtsfulde Kritik over Resultaterne af de af de tyske Militær-

læger paa danske saarede i 1864 udførte Ledersektioner, en Kritik, der vakte stor Forbitrelse i Tyskland, men om hvis vel begrundede Berettigelse dog ingen kan nære Tvivl; en anden Sag er det, at H. i dette Spørgsmaal, der laa saa langt udenfor hans egentlige Felt, manglede Blikket for, at de tyske Kirurger her dog, trods alt, vare inde paa den rette Vej.

Ugeskrift for Læger.
20. Juli 1894.

Vor Tid glemmer hurtigt, og paa intet Punkt gælder det i højere Grad end om Virksomhed paa Lægevidenskabens forskellige Omraader, hvor ny Synspunkter, ny Virkefelter altid i rask Rækkefølge fortrænge ældre, og hvor dette netop i de sidste Decennier har været Tilfældet i en overordentlig Grad. Den lægevidenskabelige Celebritet, som vort Land nu har mistet i en høj Alder, har heller ikke kunnet undgaa denne Skæbne i Forhold til den yngre Generation af Kolleger. Vel vide alle, at han har været en betydelig Naturforsker, men den Betydning, han har haft, den Rolle, han har spillet for vor internationale Videnskab, staar næppe helt klart for mange af de yngre. Det Gennembrud i Lægevidenskabens eller maaske rettere i Biologien, som han satte sin bedste Kraft ind paa og ogsaa har haft en meget kjendelig Del i at bringe til Gyldighed, er nu et forlængst tilbagelagt Stadium.

Adolph Hannover tog fat paa det naturhistoriske og medicinske, særlig det anatomisk-fysiologiske Studium netop paa det Tidspunkt, da man forlod den gamle helt eller halvt naturfilosofiske og aprioriske Doktrinarisme og i Stedet søgte hele Udgangspunktet i en saa vidt mulig stringent og exakt objektiv Forskning; man begyndte da at blive særlig opmærksom paa Mikroskopets store Betydning for Forskningen, for Histologien og overhovedet for Biologien. Tidligere end nogen anden her hjemme kastede han sig over Mikroskopien og skyndte sig efter at have taget Lægeeksamen og den medicinske Licentiatgrad til Udlandet for at berige sin Indsigt. Han drog til Paris, hvor hans store danske Forgænger og Forbillede i anatomisk-biologisk Forskning, *Ludvig Levin Jacobson* — med hvem han i mange Henseender har nære Berøringspunkter — en Aarrække tidligere havde faaet sin afgørende Indvielse som Forsker, og hvor Traditionerne fra *Cuvier* endnu straaled i lokkende Glands. Der var imidlertid ikke meget at lære for *Hannover* i Paris, hvor Mikroskopien først senere, navnlig ved *Robin*, kom til frugtbar Udvikling, men desto mere i Berlin. Den som biologisk Forsker og som Lærer lige eminente *Johannes Müller* blev den Mand, til hvem *Hannover* sluttede sig, og under hvis Paavirkning den unge Forsker blev selvstændig Mester. Slag i Slag fulgte nu vigtige Publikationer fra ham, i Tilslutning til *Joh. Müller's*, navnlig omfattende den egentlige komparative Anatomi og offentliggjorte i *Müller's* Arkiv, paa Dansk oftest i »Ugeskrift for Læger«. Ogsaa talrige større literære Arbejder udgav han særskilt, imellem hvilke først og fremmest maa fremhæves hans Lærebog i »Mikroskopets Bygning og Brug«. Den blev snart oversat paa Engelsk, Tysk, Fransk og Hollandsk og fik en ikke ringe Betydning til Fremme af den mikroskopiske Histologis Studium rundt om i Europa. Hans Værk om »Øjets Anatomi, Fysiologi og Patologi« gjorde ligeledes Epoke i Udlandet.

At han med en saadan videnskabelig Udvikling og Aandsdisposition maatte føle sig kaldet til akademisk Virksomhed, er naturligt og selvfølgelig. I gentagne Konkurrencer om Lærerposter under det medicinske Fakultet ved Universitetet, — Posten i patologisk Anatomi og i deskriptiv og mikroskopisk Anatomi — var han imidlertid ubeldig og laa under henholdsvis for *Fenger* og for *Ibsen*. Naar hans Bestræbelser for at opnaa en Position ved Universitetet saaledes trods hans videnskabelige Fremragenhed mislykkedes, var en medvirkende Aarsag dertil vistnok, at han ligesom sin Aandsfrønde *L. Jacobson* tilhørte det mosaiske Troessamfund, hvad der endnu i Fyrreerne, uanset den fremspirende mere liberale Aandsretning, var en alvorlig Anstødssten; desuden havde *Hannover* ingen særlig Evne som Docent, hvori han ogsaa lignede *L. Jacobson*. Men disse Skuffelser afsatte i hans Sind en vis Braad og Bitterhed, der nok lidt efter lidt mildnedes ved de talrige og store Udmærkelser, der blev ham til Del saavel i Fædrelandet som fornemmelig fra Udlandets og i første Række fra de lærde Selskabers Side — han blev efterhaanden Medlem af meget talrige og det af de anseeligste saadanne — men dog bevirkede, at hans i Forvejen tilbageholdne Naturel yderligere kom til at gøre sig gældende og gjorde hans senere Liv væsentlig til den stille, af Almenheden mindre bemærkede Forskers og Forfatters.

Saaledes var han i den følgende Tid fremdeles intensivt optagen af sine videnskabelige Sysler, om hvis betydningsfulde og frugtbringende Karakter talrige større og mindre Afhandlinger vidne; den hans grundige og exakte Aand nærliggende statistiske Undersøgelse spillede heri efterhaanden en fremtrædende Rolle. Men ved Siden heraf var dog han ogsaa i et langt Tidsrum optaget af betydelig og omfattende praktisk Virksomhed. Han fungerede som Reservemedikus ved Frederiks Hospital, var i en lang Aarrække, indtil en tiltagende Tunghørighed lagde ham alt for store Hindringer i Vejen, en skattet Huslæge hos mange Familier, han var Visitator ved Hospitalerne, under første slesvigske Krig Overlæge ved et Lazaret i København, og i 1853 Kolerælæge i København. Der var imidlertid endnu en betydningsfuld praktisk Virksomhed, som han udfyldte, og som fortjener en udførligere Omtale. Det var hans mangeaarige ledende Stilling ved Centralkomiteens Invalideafdeling og som lægekyndig Konsulent i Bestyrelsen for Invalideforsørgelsen. Hans Samvittighedsfuldhed og Nidkjerhed gjorde altid god Fyldest i disse Stillinger, men han gjorde tillige noget langt mere end at røgte den ham overdragne Post godt og forsvarligt, og noget, der baade i høj Grad karakteriserer hans aandelige Personlighed og paa en Gang kaldte ham vidt frem paa det stridende Livs Arena.

Forskeren og Videnskabsmanden var han saa fuldt og helt, at denne Hovedside i hans Aand ogsaa bestandig maatte være med i Virksomhed, naar han optraadte som administrerende. Stillingen ved Invalideforsørgelsen benyttede han da til nøjagtigt at analysere det store Materiale af Lægeerklæringer, der stod til hans Raadighed over Invalider fra Krigen i 1864. Særlig var der et enkelt Punkt, om hvilket hans Forskning samlede sig, nemlig Resektionsresultaterne, altsaa et meget vigtigt kirurgisk Spørgsmaal. Han kom saaledes ogsaa i den Retning til at minde om sin store komparativ-anatomiske Forgænger *Jacobson*, at han ogsaa fik en

fremtrædende Betydning for den kirurgiske Del af Lægevidenskaben, ihvorvel han aldeles ikke særlig var Kirurg. Det var i øvrigt vistnok hans varme Hjerte og Medfølelse med vore Invalider, der fra først af førte ham ind paa Spørgsmaalet.

Det maatte nemlig gøre et dybt og smerteligt Indtryk paa ham at se, i hvilken sørgelig Tilstand de danske Invalider befandt sig, som under Fangenskabets vare blevne behandlede for Skudskaar i Leddene, navnlig i Skulder- og Albueledet, af de tyske Kirurger. Disse fulgte alle i 1864 den af deres venererede kirurgiske Fører *v. Langenbeck* givne Parole, hurtig at skride til Resektion af det paagældende Led, hvorved man mente at opnaa et langt bedre Enderesultat end ved en ren konservativ Behandling. Men Enderesultatet blev gennemgaaende saa slet og fortvivlet som muligt. I Stedet for et stivt Led, der dog kunde bruges, erholdt Invaliderne regelmæssigt et Dingleled, der kun var til Besvær og fuldstændig hindrede vedkommende Lems Brug.

Dette paaviste *Hannover* i Afhandling, trykte i 1869 i »Ugeskrift for Læger« og derefter udgivne ogsaa paa Tydsk i »Medicinische Jahrbücher des oesterreichischen Staates«. De vakte i tyske kirurgiske Kredse en overordentlig Opsigt og Bevægelse, der efterhaanden antog Karakteren af ligefrem Forbittrelse. Dette kom i særlig fremtrædende Grad til Orde paa den anden Kongres af tyske Kirurger, der i 1873 afholdtes i Berlin. *Von Langenbeck* selv søgte der med forholdsvis Moderation at forsvare og hævde sit Standpunkt mod *Hannover*, men hans Tilhængere viste alt andet end Moderation. Ganske særlig hæftigt optraadte *Esmarch*, hvis ellers afdæmpede slesvig-holstenske Blod var kommet i Kog ved de danske Indlæg. Disse vare efter hans Pastand kun et Udtryk for fanatisk national Antipati; og forsaauidt som Resultaterne virkelig viste sig slette, var det kun betinget i forsømmelig Efterbehandling fra de danske Lægers Side.

I en meget udførlig Afhandling, trykt i en Række Nummere af »Ugeskrift for Læger« i 1875, tilbageviste *Hannover* paa overbevisende Maade og med den overlegne Videnskabsmands Værdighed disse hæflige Beskyldninger. Han erkender vel, at der under og efter Krigen 1864 i Danmark maatte røre sig Antipati mod Tyskland — *Hannover* har noksom vist, ogsaa lige overfor sin tyske Forbindelser, sin varme og saarede Patriotisme — men han hævder tillige klart og slaaende, at dette aldeles intet har at gøre med hans objektive Paavisning af Resektionsresultaterne, fornemlig baserede paa andre Lægers Attester. Han fremdrager i denne Afhandling en Række ny Data, der yderligere bestyrke den fuldkomne Holdbarhed af hans Slutninger og stiller hans videnskabelige Uanfægtelighed i det klareste Lys; han havde ogsaa snart den Tilfredsstillelse, at fremragende tyske Kirurger bøjede sig for ham og gav ham Ret.

Det var hans sidste store videnskabelige Turnering. Efter denne Kamp og afgørende Sejr kom hans polemiske Anlæg og Evne, som nok rørte sig kraftigt bag hans ydre Tilbageholdenhed, ikke mere i litterær Anvendelse. I de senere Aar, hans Livs fredelige Aften, forsonede han sig paa ny med gamle Venner, med hvem han havde afbrudt Forbindelsen paa Grund af krænket Nationalfølelse, og stod nu lige overfor Offentligheden kun som den for sine videnskabelige Fortjenester fejrede og hædrede Mand, baade i Ind- og Udland. Dette var i fuldeste

Maal Tilfældet, da han i 1881 efter særlig Indbydelse mødte ved den internationale Lægekongres i London, hvor han ogsaa kunde fremtræde som Æresmedlem af the Royal medico-chirurgical Society, eller da Læger fra alle Lande i 1884 samledes i Kjøbenhavn til den næste internationale Kongres. Hans sidste store videnskabelige Festdag indtraf i Marts 1889, 50 Aarsdagen for hans Promotion. Deputationer fra Videnskabernes Selskab — af hvilket han da i mere end en Menneskealder havde været et fremragende Medlem —, fra Universitetet og fra det medicinske Selskab bragte ham paa denne Dag en varm og hjertelig Hyldest og Tak for hans betydningsfulde videnskabelige Gerning.

Jul. Petersen.

Hospitalstidende.
18. Juli 1894.

Det er vel nu kun et Mindretal af de danske Læger, for hvem det strax staa klart, at vor Stand ved *Adolph Hannovers* Død har mistet en af sine største Videnskabsmænd, for hvis Navn man i Udlandet havde Agtelse som for faa af hans Samtidige. Da han aldrig opnaaede nogen officiel Stilling ved Universitetet, var han afskaaret fra at virke for sin Videnskabs nationale Udvikling, han var ikke Lærer for de Unge, og han havde ingen Elever. I Forbindelse med hans høje Alder forklarer dette, at der i den sidste Tid var stille om hans Navn, og at kun faa af de yngre kjende de videnskabelige Arbejder, der allerede for et halvt Aarhundrede siden grundlagde hans Berømmelse.

Adolph Hannover fødtes 1814 i Kjøbenhavn, tog 1838 medicinsk-kirurgisk Examen og disputerede Aaret efter for Licentiatgraden i Medicin (om det ydre Øres Brusk, Muskler og Nerver). Han opholdt sig derefter et Par Aar i Udlandet og studerede navnlig længe under *Joh. Müller* i Berlin. Han var Kandidat paa Fredr. Hospital 1841—44 og medicinsk Reservelæge sammesteds 1845—48. Det var strax fra Begyndelsen den da ganske unge Histologi, han viede sine Kræfter, og i Aarene 1839—46 offentliggjorde han en Række Afhandlinger af stor videnskabelig Betydning. Hans første Studier galdt Nervesystemet, og det var da navnlig med Hensyn til *Retinas Bygning*, at hans Undersøgelser gjorde Epoke. Han var den første, der rigtigt beskrev Stav- og Taplaget, og i det Hele den første, der gav en i Hovedtrækkene endnu gyldig Beskrivelse af *Retinas* mikroskopiske Bygning. Studiet af *Retina* uddybede han ved komparativ anatomiske Undersøgelser paa en Mængde Dyr, han beskrev endvidere *Glaslegemets* og *Lindsens* Bygning. Ogsaa paa andre Omraader af den mikroskopiske Forskning leverede han fortrinlige Bidrag. Hans Undersøgelser over *en contagios, af en Alge forarsaget Sygdom* hos Salamandre og Frøer fik Betydning for Datidens Opfattelse af *Contagium vivum*, saaledes som *Henle* udformede den. I den mikroskopiske Teknik havde han allerede 1840 bevirket et betydeligt Fremskridt ved at indføre *Chromsyren* som Hærdningsmiddel.

Det var saaledes med et europæisk Navn den 32aarige Videnskabsmand i 1846 indstillede sig til Konkurrence for Pladsen som Lektor i Anatomi. Allerede 1843 havde han konkurreret til Lektoratet i almindelig Patologi, men var bleven slaet

af sin fremragende Jævnaldrende, *Fenger*. I 1846 var hans lykkelige Konkurrent *Ib Ibsen*. I Modsætning til *Hannover* havde den 45aarige *Ibsen* endnu aldrig offentliggjort noget videnskabeligt Arbejde, men han havde europæisk Berømmelse som Præparator og var forgudet af Studenterne som deres Vejleder og Lærer paa Dissektionsstuen. Naar man læser den udførlige Beretning om Konkurrencen i *Bibl. f. Læger* (1846), er det paafaldende, hvor lidet Vægt man tillagde det af *Hannover* præsterede videnskabelige Arbejde; en vel udført Dissektion af *Ibsen* tillagdes egentlig samme Værdi, ja man syntes endog at være ilde berørt af *Hannovers* moderne »Overvurdering« af Mikroskopets Betydning. Ved Siden af denne Uforstand var der dog et tiltalende Moment i Begejstringen for *Ibsen*. Uden anden akademisk Grad end Kirurgexamen, uden engang at være Student, lykkedes det denne jydsk Bondesøn ved sine Ævner og Talenter at bane sig Vej til Fakultetet; men man oversaa, at skønt der deri laa et Pust af Fordomsfrihed, saa repræsenterede han videnskabeligt kun status quo og bares netop frem af de konservative Elementer, der med ængstelig Skepsis betragte dem, der betræde nye Baner. Sikkert synes det i alt Fald at være, at Anatomiens og da specielt Histologiens Udvikling ved Konkurrencens Udfald stoppedes for en Menneskealder ved Københavns Universitet.

Hannover følte Forbigaaelsen som en Undervurdering og Tilsidesættelse og bevarede Braadden Resten af sit Liv; men hans Studier havde større Maal end en Professorplads, de vare udgaaede af en virkelig Trang til Forskning, og han fortsatte derfor sine Undersøgelser ihærdigt Resten af sit Liv. Som ægte Videnskabsmand elskede han Videnskaben for dens egen Skyld, og han havde Karakter nok til med en i den danske Lægevidenskab meget sjælden videnskabelig Alvor at følge sine Æmner gennem lange Rækker af Aar. Hans Hovedstudier galdt *Øjets Anatomi*. Han begyndte dem, da han var nogle og tyve Aar og fortsatte dem, til han var op i Tredserne. Han oplyste Fibreforløbet i Chiasma, vigtige Punkter i *Øjets* Udviklingshistorie og patologiske Anatomi, men det var dog navnlig Retina, han stadig kom tilbage til. Han Hovedværk herom udkom 1876 og belønnedes af det franske Akademi med Prix Montyon. Det var ogsaa midt i Aarhundredet, *H.* begyndte sine Studier over *Forbeningsprocesserne*. Først undersøgte han Tanddannelsen og de analoge Ben- og Bruskdannelser i Huden hos Fiskene, ledtes derved ind paa Studier over Bruskens Dannelse og Forbeningen af Primordialbrusken, specielt i Kraniet; hans sidste store Arbejde handlede om Kraniet ved Anencephali. Skønt det udkom, da *H.* var 69 Aar, havde han allerede i sin Ungdom gjort Studier og Tegninger dertil. Man maa se de med pragtfulde Tavler udstyrede Afhandlinger for ret at vurdere det Arbejde, der er nedlagt deri, og den Respekt for Opgaven, hvormed han arbejdede.

Foruden disse hans anatomiske Hovedarbejder optog han en Mængde andre Spørgsmaal til Undersøgelse. Det vil af Listen over hans videnskabelige Publikationer ses, over hvor stort et Omraade hans Studier spændte. Af hans patologisk-anatomiske Arbejder er særligt bekendt hans Afhandling om *Epiteliomet* (1852). Han paaviste her for første Gang, at denne maligne Svulst udgaar fra Epitelierne, men mente netop af den Grund at maatte skille den ud fra Canceren og gav

den derfor det specielle Navn. En allerede 1847 udkommen mikroskopisk Teknik oversattes hurtigt paa engelsk, tydsk, fransk og hollandsk, og var i sin Tid meget benyttet. I en Række statistiske Arbejder studerede han Menstruationsprocessen og andre Æmner (1850—60).

Efter at have været Reservelæge paa Frdr. Hospital, var *Hannover* fra 1850—63 Visitator ved Frederiks og Almindeligt Hospital og fra 1864 Viceformand i Centralkomiteens Afdeling for Invalider og Efterladte. Tillige praktiserede han privat som Læge; dette opgav han allerede 1878 paa Grund af en tiltagende Døvhed. Trods denne bevarede han op i sin høje Alderdom Interesse for og Glæde ved sine Studier, hvorom blandt andet hans Arbejder om Anencephali og Cyclopi vidner. De offentliggjordes i Videnskabernes Selskab 1883, da Forfatteren omtrent var 70 Aar.

Hannovers Liv var rigt paa videnskabelige Anerkendelser fra Udlandet. Flere Gange blev der tilbudt ham Universitetspladser, men han afslog dem, han var for varm en Patriot til at kunne expatriere. 1885 blev han udnævnt til Membre corr. de l'Institut de France, en Ære, han ikke delte med nogen anden dansk Læge.

Illustreret Tidende.

12. Aug. 1894.

Om den Mand, hvis Billede *Illustreret Tid.* her bringer, have vel de fleste vidst, at han var en berømt Videnskabsmand, men nogen levende Interesse hos Almenheden har han aldrig kunnet lægge Beslag paa og har heller aldrig villet det. Han hørte ifølge sit Grundvæsen, sin Tilbøjelighed og sine Hovedbestræbelser til de stille i Landet, der leve deres eget Liv uden at komme i nærmere Berøring eller Vexelvirkning med Offentlighedens gangbare Interesser eller det praktiske Livs forskellige Krav. Det videnskabelige Hovedfag, som han i sin Ungdom viede sig til, og som han trofast vedblev at dyrke, var et rent theoretisk, et fundamentalt, nemlig Anatomi og Fysiologi, det vigtigste Grundlag for Lægevidenskaben og dermed ogsaa for Lægekunsten, men fjernt fra det, der i Lægevidenskaben navnlig maa interessere Almenheden, dens praktiske Anvendelse. Det eneste Middel, hvorved en Videnskabsmand af hans Kategori kan komme i mere umiddelbar Rapport med større Kredse og kan blive ikke alene almindelig kendt, men ogsaa populær, nemlig akademisk Virksomhed som bestallet Lærer for de studerende, eftertragtede han vel i sin Ungdom, men opnaaede den ikke; i gentagne Konkurrence om saadanne Lærerebæder laa han under for Medbejlere, der ikke vare hans Lige i egentlige videnskabelige Anlæg og Evner, men nok overgik ham i docerende Evne. For den yngre Slægt maatte han blive saa meget mere fremmed, som den Tidsperiode, hvori han udfoldede sin største Kraft og havde sin mest fremragende videnskabelige Betydning, nu ligger næsten et halvt Aarhundrede tilbage.

Men i hin Tid, hen ad Midten af nærværende Aarhundrede, hørte hans Navn til de mest fremskudte og ansete i de anatomisk-fysiologiske Forskeres lærde Kreds, i den Kreds, som den Gang havde sit Midtpunkt og sin Chef i den banebrydende biologiske Forsker og Lærer Johannes Müller i Berlin. Det, hvorpaa hele denne Forskerkreds lagde Hovedeftertrykket for at opnaa fordybet Indsigt i

Organismens Livsfænomener og skabe en ny biologisk Æra paa stringent naturvidenskabelig Basis, var først og fremmest den udstrakte og nøjagtige Undersøgelse ved Mikroskopet, og heri blev Hannover tidlig en Mester, der kunde vise andre Vejen, hvad han da ogsaa gjorde ved sin i talrige Sprog udkomne Lærebog i Mikroskopi og ved Udgivelsen af talrige større og mindre Skrifter og Afhandlinger, der alle indeholdt vigtige ny Forskningsresultater, netop bragte til Veje ved en overordentlig kyndig og paalidelig Brug af Mikroskopet. Hans Undersøgelser over Øjets Anatomi gjorde særlig Epoke. Talrige og af meget fremtrædende Karakter vare ogsaa de videnskabelige Udmærkelser, som han i rask Rækkefølge erholdt baade fra Ind- og Udland, mest selvfølgelig fra de fremmede Lande, hvor han i de forskjellige lærde Selskaber og ved Universiteterne havde sine mange Aandsfrænder og Arbejdsfæller, sine ikke alene videnskabelige, men ogsaa personlige Venner, med hvem han paa sin Ungdoms store Studierejse havde knyttet Forbindelse.

Var Hannover saaledes i denne sit Livs Hovedgerning den rent theoretiske, fra Livets praktiske Færd og Tummel tilbagetrukne Forsker, saa viste han dog paa den anden Side ogsaa Dygtighed og Virkekraft i Lægevidenskabens Praksis. Han var, indtil han maatte trække sig tilbage paa Grund af en tiltagende Tunghørighed, en af mange Familier skattet praktiserende Læge, han var Overlæge ved et kjøbenhavnsk Lasaret i den første slesvigske Krig og i 1853 Koleralæge i Kjøbenhavn. Han udfyldte endvidere i en lang Aarrække en vigtig praktisk Virksomhed, der bragte ham i ret udstrakt Rapport til Almenheden; det var hans Stillinger som Læge og Viceformand ved Centralkomiteens Sektion for Invalider, senere som lægekyndig Konsulent for Bestyrelsen for de militære Underklassers Pensionering og for Invalideforsørgelsen.

I disse Stillinger vandt han ikke alene Anerkendelse ved den Nidkærhed og Samvittighedsfuldhed, der prægede al hans Gerning, men han førtes derved, drevne baade af sin altid levende Forskeriver og af sin varme Interesse for Invaliderne, ind paa lægevidenskabelige Undersøgelser paa et Omraade, der ellers laa ham temmelig fjernt, nemlig det kirurgiske. Og Resultaterne af hans omfattende Undersøgelser, offentliggjorte baade paa Dansk og Tydsk, vare saadanne, at de vakte overordentlig Opsigt navnlig i Tydskland, denne Gang ikke i de anatomisk-fysiologiske, men i de kirurgiske Kredse, og igen bragte hans Navn frem i første Række, ja hvad mere er, udviklede ham, nogle Aar efter Krigen i 1864, i en heftig videnskabelig Krig med den tydske kirurgiske Lejr. Det er her ikke Stedet til at gaa nærmere ind paa det lægevidenskabelige og kirurgiske Kampspørgsmaals Kerne; Forfatteren af disse Linier har tilmed allerede behandlet det i nogle i et Fagtidsskrift (Ugeskrift for Læger) trykte Mindeord over den afdøde. Her skal det kun i al Korthed antydes, at det drejede sig om Behandling af Skudsaar i Led, hvorved de tydske Kirurger den Gang gennemgaaende anvendte operativ Behandling med Resektion af de læderede Bendele og derved haabede at skaffe de saarede et brugbart Lem. Ved sin Stilling i Centralkomiteen blev Hannover nøje bekendt med alle de Invaliders Tilstand, der i tydsk Fangenskab i 1864 som saarede vare blevene behandlede paa denne Maade, og konstaterede, at de saa godt som alle,

navnlig ved Skudsaaer i Albueledet som Følge af de tyske Kirurgers Behandling havde faaet et »Dingleled« derefter, der fuldstændig hindrede Lemmets Brug og gjorde Invalidernes Tilstand ligefrem fortvivlet.

Disse Oplysninger, som Hannover fremsatte med sædvanlig Klarhed og med slaaende Bevismateriale, vakte ikke alene overordentlig Opsigt i tyske Kirurgkredse, hvor man mærkeligt nok endnu ikke havde anstillet nogen indgaaende Undersøgelse angaaende Operationernes Enderesultat, men ligefrem Ophidselse. De selvfølede tyske Kirurger fandt det i deres unge Chauvinisme formasteligt, at en Læge fra det lille, overvundne Land, og oven i Købet en Videnskabsmand, der ikke var professionel Kirurg, skulde vove at kritisere og fordømme, hvad der var blevet fastslaaet som et Axiom af Tydsklands første kirurgiske Celebriteter. Disse, der vel kendte Hannovers varme Nationalfølelse, undsaa sig ikke for at insinuere, at hans Meddelelser vare tendentiøse og et Udtryk for fanatisk national Antipati. I en ny Afhandling, publiceret ogsaa paa Tydsk, imødegik Hannover med Ro og Værdighed disse nærgaaende Beskyldninger og begrundede sin Dom med yderligere uantastelige Data og i det hele paa en saa overbevisende og stringent Maade, at de tyske Kirurger derefter, og navnlig efter at de endelig selv vare skredne til en nøje Undersøgelse af deres egne Invaliders Tilstand, maatte falde til Føje og indrømme, at hele Retten var paa hans Side. Saaledes endte dog denne ret voldsomme videnskabelige Krig med en fuldstændig Sejr for de danske Vaaben, takket være vor gæve første Rangs Stridsmand — en Mand, der aldrig foer med løs Tale.

Lige til sin høje Alder fortsatte Hannover utrættelig sin Forskning, for øvrigt af stille og fredelig Karakter og navnlig samlende sig om de forskellige mikroskopisk-anatomiske Undersøgelser; der var indviklede Opgaver, som han vedblev at forfølge gennem en lang Række af Aar og kun derved bragte til den smukke Afslutning, som hans i de senere Aar udkomne og til Dels med smukke Tegninger udstyrede Afhandlinger noksom bære Vidnesbyrd om. Hans Kjærlighed til Videnskaben var ikke af den flygtige Art eller af den Art, der nærmest kun betragter Videnskaben som et Middel til at opnaa en god Position i Verden. Den videnskabelige Søgen efter Sandhed var for ham den store Livssag, som han aldrig svigtede. Om ham gælder det i fuldt Maal, at han var »tro mod sig selv og mod sin bedste Stræben«.

Jul. Petersen.

NAVNEREGISTER.

- Abraham**, Heinrich, Kjøbmand i Hamburg, 147.
- Adler**, D. B., Grosserer 154, 155.
— Jenny f. Raphael 154, 155.
— N., Bankier i Hamburg, 146.
- Altona**, Samuel Leb 18.
- Amsterdam**, Joel 17, 20, 159.
- Bari**, Betty f. Heimann 163.
— Samuel 163.
- Baruch**, Bendix 173.
— Hena s. Goldschmidt.
- Beit**, Gütel s. Hannover.
— Marcus 27, 163.
- Bendix**, Benzon, Grosserer 81.
- Bergreen**, Jane s. Geber.
- Bingham**, Marjory s. Hambro.
- Bogaart**, van den, Gertrude f. Jacoby 175.
— Theo 175.
- Bogen**, Hedwig s. Centurier.
— Oberst, 178.
- Bond**, Dor. Elly f. Hambro 172.
— Nigel 172.
- Bonsor**, Edith Gertr. s. Hambro.
- Brandes**, Jac., Kjøbmand 87.
- Bull**, Carl Ludvig 118.
— Emilie Juliane s. Krohn.
— Georg, Kmherre. 118.
— Gustav, Amtsforvalter 118.
— Johan Heimann 118.
— Louise Augusta s. Hansen.
— Otto, Kmherre, fhv. Hofchef 118.
— William, Læge 118.
- Calissendorff**, Ester M. s. Geber.
- Cantor**, H. I., Grosserer i K. 92.
— L. I., Grosserer i K., 91.
- Christian IV**, af Danmark, 17.
- Christianson**, Kontorist, 81, 96.
- Cleve**, Chaim 19, 25.
— Chawa Eva s. Hannover.
— Gütel s. Hannover.
— Joseph Menachem 25.
— Man 27, 163.
— Menachem Man 25, 26, 159.
— Mirjam Glücke s. Guggenheim.
— Moses 25.
- Centurier**, Hans 178.
— Hedwig f. Bogen 178.
— Helene f. Jacoby 178.
— Helene 178.
— Joh., Rektor i Stargard, 178.
— Otto, Assessor i Koslin, 178.
— Wilh., cand. med. 178.
- Cohen**, Adda Hannover, cand. phil., s. Linvald.
— Bella Zipora s. Hannover.
— Chaim 27, 163.
— Emma Banisa s. Fridericia.
— Fanny f. Hannover 160.
— Johan Hannover, cand. phil., 161.
— Julius, Grosserer i K. 160.
— Just, Varemægler i K., 160.
— Meyer Isachar Behrend, Rabbiner i Hannover, 22.
— da, Raphael, Overrabbiner i A. 28, 30, 37, 58.
— Sara f. Salomon 160.
- Coppel**, Ida s. Ruben.
- David**, B. N. 77.
— Emilie Nathan 118.
— Joseph Nathan 77.
- Delbanco**, Moses, Overretsporcuroator, 96, 113, 121.
- Donner**, C. H., Kjøbmand i A., 78.
- Duckesz**, Ed., Klausrabbiner i A., 6.
- Eib**, Blümchen s. Hannover.
— Hannah f. Rendsburg 30, 160.
— Salomon 30, 160.
- Emden**, Juspa 35, 171.
— Meyer 35, 171.
— Moses 35, 171.
— Simon 35, 171.
- Engel**, Hanne f. Schlesinger 162.
— Jacob Sal. 162.
— Mirjam 162.
- Erslew**, Th. H., Lexikograf 142.
- Ettlinger**, Nanette s. Flörshcim.
- Eybeschütz**, Jon., Rabbiner 36.
- Feldberg**, Hattemager 98.
- Fenger**, C. E., Læge, Prof., senere Minister 104.
- Flörshcim**, Bertha 166.
— Bertha f. Møller 166.
— Betty 166.
— Eva 166.
— Flora 166.
— Hannchen f. Joelsohn 166.
— Hugo 166.
— Jacob 165.
— Joseph 166.
— Julius 166.
— Maier 166.
— Michael 166.
— Nanette f. Ettlinger 166.
- Frederik II** af Preussen 12.
- Frederik VI** af Danmark 104.
- Fridericia**, Emma Banisa f. Cohen 160.
— Heyman Samuel, Silke- og Klædehandler i K., 160.

- Fridericia, Ida Sara s. Hannover.
- Fuchs, Salomon 20, 159.
— Sara Rebecca f. Joel 20, 159.
- Fürst, Moses 18.
- Frugoni, Antonio Pasquale 174.
— Bertha f. Jacoby 174.
— Oratio 174.
- Fröhlich, Hugo 174.
— Jeanne 174.
— Mathilde f. Tedesco 174.
— Max 174.
- Gabrieliwicz, Auguste s. Schlesinger.**
- Geber, Anna Fred. f. Lamm 164.
— Arvid Ernst 165.
— Betty s. Lamm.
— Ernst Hugo 164.
— Ester M. f. Calissendorff 164.
— Eva Margareta 165.
— Greta 164.
— H. A. 164.
— Hans Martin 164.
— Hedda 165.
— Henrik 165.
— Hilda f. Philipson 164.
— Isabella 165.
— Isak Martin 165.
— Jane f. Berggreen 164.
— Jul. August 164.
— Magda s. Nachmansohn.
— Märta 164.
— Moritz 165.
— Niels Jul. Fil. Lic., 164.
— Pauline s. Hazellius.
— Pauline f. Nathan 164.
— Ph. Aug. 164.
- Gerson, Augusta Emilie s. Bull.
— Heyman, Stadsmægler i K., 66, 115, 118, 120, 174.
— Nic., Grosserer 116, 118, 120.
— Rose s. Goldschmidt 115, 116, 174.
— Springche f. Melchior 174.
- Goldschmidt, Abraham fra Emden, 35, 171.
— Abraham 36, 171.
— Abraham Jon. 38, 39, 173.
— Binette s. Jacoby.
— Breine s. Oldenburg.
- Goldschmidt, Buna Mirjam f. Poppert 37, 171.
— David Leon 38, 171.
— Doris f. Leffmann 64, 121, 122—125, 178.
— Fanny s. Hannover.
— Feiweimann Jon. 38, 40, 173.
— Fradche s. Renner.
— Frommet f. Goldschmidt, 38, 171.
— Hanne s. Meyer.
— Hannah Rebecca f. Heilbuth 37, 171.
— Hena f. Baruch 40, 173.
— Hirsch Jacob, Grosserer i K., 50, 66, 77, 79, 110, 114—118, 121, 174.
— Hitzel f. Heilbuth 171.
— Hitzel s. Oppenheim.
— Isaac, Kattunfabrikant 68.
— Jacob Jonas, Kjøbmand i Danzig, 35, 37, 40, 47—48, 49, 63, 110, 118, 160, 173.
— Jonas Jacob, Grosserer i K. 96, 111—113, 117, 173.
— Jonathan (Oldenburg) 36—38, 47, 108, 171.
— Jutta s. Oppenheim.
— Leib 46.
— Leser, Geh. Comm. i Danzig, 46.
— Levin, Dr. juris., Prof. i Berlin, 46.
— Meyer, Bankdirektor i Berlin, 46.
— Meyer Abr. 35, 171.
— Meyer Jacob 39, 45, 50, 109—110, 173.
— Meyer Jon. 38, 173.
— Moritz Jacob, Grosserer i K., 64, 81, 112, 119—125, 178.
— Paul, Orientalist 46.
— Prieveche f. Heilbuth 36, 171.
— Prieveche s. von Halle.
— Rachel f. Hirsch 35, 40, 44, 45, 49—54, 63, 85, 160, 173.
— Rose f. Gerson 115—116, 118, 174.
— Röschen Rebecca f. Stern 39, 173.
— Samson Jon. 38, 39, 173.
- Goldschmidt, Samuel Jacob, Kjøbmand i Hamburg, 53, 85, 122, 128—130, 178.
- Goltz, tydsk Geheimeraad, 176.
— Paula s. Jacoby.
- Gossler, von, tydsk Generalmajor, 176.
— Annchen 176.
- Gostenhofer, Caroline Marie s. Hambro.
- Göttzke, Joh. Dorothea Wilh. s. Jacoby.
- Greathead, Eliza Francis f. Turner 172.
— General 172.
- Gregorovius, Kåthe f. Jacoby 135, 177.
— Gottlieb Chr., Arkitekt, 135, 177.
- Guggenheim, Abraham 25.
— Frommet s. Mendelssohn.
— Mirjam Glückel f. Cleve.
- Gundorph, Bibliothekar 141.
- Hagenow, Edel f. Schlesinger 161.**
— Leopold 161.
- Halle, von, Mariane s. Hambro.
— Prieveche f. Goldschmidt 39, 172.
— Wulff Levin, Grosserer i K., 39, 108, 111, 119, 120, 172.
- Hambro, Agneta s. Terrière.
— Alexander 173.
— Angus Vald. M. P. 173.
— Arabella Mariane f. Normann 172.
— Bertram Emilie 173.
— Bettine 172.
— Carl (Charles) Joachim, dansk Baron, 172.
— Caroline Marie f. Gostenhofer 172.
— Caroline Susan s. Okeden.
— Charles Eric M. P. 173.
— Charles Jocelyn 173.
— Charles Joseph Theoph. 172.
— Cecil 172.
— Diana 173.
— Dorothy Elly s. Bond.
— Ebba Beresf. f. Whyte 173.
— Edith 172.
— Edith Gertr. f. Bonsor 172.

- Hambro, Eliza Francis f. Turner 172.
 — Sir Everard Alexander 173.
 — Faith 173.
 — Gertrude Mary f. Stuart 173.
 — Grace Mary s. Mildmay.
 — Grace Otway f. Mayne 172.
 — Harald Everard 173.
 — Henry Charles Thomas, dansk Baron, 172.
 — John Henry 172.
 — Joseph, Hofraad og Grosserer i K., 39, 61, 66, 70, 96, 120, 172.
 — Kate f. Scott 173.
 — Mariane f. von Halle 39, 172.
 — Marjory f. Bingham 172.
 — Marjory f. Lubbock 173.
 — Maude f. Kirsley 173.
 — Norman Joachim 172.
 — Peggy 173.
 — Percival 172.
 — Percival Lewis 172.
 — Percival Otway 172.
 — Richard Everard 173.
 — Ronald Olaf 173.
 — Susan f. Yorke 172.
 — Sybil Emily f. Martin-Smith 173.
 — Violet Marys. Martin-Smith 173.
 — Zelia Mary 173.
 Hameln, von, Chaim Joseph 19.
 — Glöckel 19, 36.
 Hannover, Aage, stud. polyt. 160.
 — Abraham, Kjøbmand i A., 5, 24, 25, 27, 28—30, 57, 160.
 — Adolph Prof. Dr. med., 5, 6, 7, 11, 12, 17, 18, 25, 31, 35, 37, 41, 57, 82, 85, 87, 88, 93, 96, 99, 100, 104, 112, 117, 118, 132, 133, 139, 143, 145, 147, 148, 151, 152, 153, 155, 160, 178, 179—199.
 — Alice f. Ruben 161.
 — Beate 161.
 — Beer Sal. 27, 28, 163.
 — Bella Zip. f. Cohen 27, 163.
 — Blümchen f. Elb (Lübke) 30, 31, 160.
 — Chawa Eva f. Cleve 19, 25, 26, 159.
 Hannover, Constanze f. Raphael 154, 155, 161.
 — Emil Viggo, Museumsdirektør 161.
 — Fanny s. Cohen.
 — Fanny f. Goldschmidt 5, 6, 35, 37, 38, 40, 63—104, 125, 130, 131, 160, 178.
 — Gütel f. Beit 27, 163.
 — Gütel f. Cleve 27, 163.
 — Hannah s. Herz.
 — Hans 160.
 — Harald Imm. Direktør, Professor 160.
 — Hirsch Juda 27, 163.
 — Hirsch Sal. 163.
 — Ida Henriette 88, 100, 149—152, 161.
 — Ida Sara f. Fridericia 160.
 — Jacob, Bibliothekar 87, 88, 104, 117, 139—143, 151, 161.
 — Jacob Abr. 31, 161.
 — Jacob Hirsch Joel 20, 21—23, 159.
 — Jacob Juda 27, 163.
 — Joseph 21, 159.
 — Juda Jacob 23, 27, 163.
 — Karen Anna f. Topsøe 161.
 — Karina 161.
 — Knud 160.
 — Laura f. Michaelsen 160.
 — Marcus Juda 27, 163.
 — Margit Aase, cand. phil. s. Helesen.
 — Martin Adolph, cand. polyt., fhv. Bogtrykker 160.
 — Martin Emil, Grosserer i K., 77, 81, 88, 145, 146, 147, 150, 153—155, 161.
 — Mogens 161.
 — Moses Abraham, Grosserer i K., 5, 6, 25, 27, 29, 31, 39, 40, 50, 53, 57—98, 108, 115, 116, 130, 131, 160, 178.
 — Merete 161.
 — Pheibisch 23, 27, 163.
 — Poul 160.
 — Rebecca f. Salomon 22, 159.
 — Rebecca s. Stern.
 — Rechib s. Magnus.
 — Salomon Jac. 19, 23, 24—26, 159.
 Hannover, Samson Jac. 23, 27, 29, 163.
 — Samuel Samwel 21, 159.
 — Sarah s. Zadig.
 — Siegfried, Bankier i Hamburg, 41, 79, 87, 88, 122, 130, 144—148, 155, 161.
 — Sigrid f. Seligmann 160.
 Hannover & Nathanson 67, 68, 71, 72, 74, 75.
 Hansen, Gustav, Etatsraad 118.
 — Louise Augusta f. Bull 118.
 Hardy, Clara f. Jacoby-Iklé 175.
 — Edwin W. 175.
 — Herbert Jacoby-Iklé 175.
 Hayes, Barbara 175.
 — Dennis 175.
 — Helene f. Jacoby 175.
 — William 175.
 Hazelius, A. E., Hofintendant 164.
 — Pauline f. Geber.
 — Pauline Sara Charlotte s. Zethelius.
 Hecht, Aron 20, 159.
 — Sarah s. Joel.
 Heckscher A. 37.
 — Frommet s. Poppert.
 — Marcus 122.
 Heilbuth, Abraham 37, 171.
 — Beer 24, 165.
 — Hannah Rebecca s. Goldschmidt, s. Oldenburg.
 — Hitzel s. Goldschmidt.
 — Jacob 36, 171.
 — Josva Philip 36.
 — Prieveche s. Goldschmidt, s. Oldenburg.
 — Samuel 24.
 — Schønche s. Nathan.
 — Wolff 171.
 Helesen, Bjørn 160.
 — C. C. cand. juris 160.
 — Margit Aase f. Hannover 160.
 Heimann, Baszjon 163.
 — Betty s. Bari.
 — Hanne f. Schlesinger 163.
 — Israel 163.
 — Joseph 163.
 — Sally Abr. 163.
 — Sara 163.
 Hein, Doris s. Jacoby.

- Heine, Heinrich, tydsk Digter, 37.
 — Heymann 37.
 — Salomon, Bankier i Hamburg 37.
 — Samson 37.
- Hempel, Berta s. Ziemendorff.
- Herz, Betty s. Schlesinger.
 — Daniel 167.
 — Hannah f. Hannover 31, 93, 161.
 — Jacob 167.
 — Manfred 167.
 — Michael 31, 93, 161.
 — Sarah f. Rosenstock 167.
- Heyman, Helene s. Michaelsen.
 — Magnus Mangelus 25.
 — W. P. 115.
- Hirsch, Adele f. Nussbaum 166.
 — Asser Amschel 6, 12, 35, 40, 41—46, 47, 63, 108, 109, 173.
 — August, Prof. i Berlin, 46.
 — Bendix 43.
 — Chaim Leser Amschel 43, 45, 117.
 — Esther 43.
 — Ferd., Prof. i Berlin, 46.
 — Freide 43.
 — Hadassa s. Landsberger.
 — Pincus 166.
 — Rachel s. Goldschmidt.
 — Samuel Bendix 43.
 — Siegfried 166.
 — Siegfried, Historiker, 46.
 — Th., Prof. i Greifswalde 46.
- Hoch s. Jacoby.
- Hölländer, L. B. 119, 120.
- Hovey, Alice s. Jacoby-Iklé.
- Iklé**, Bertha s. Jacoby.
 — Martha s. Jacoby-Iklé.
 — Olga Sara s. Jacoby-Iklé.
- Jacobson**, D. S. Grosserer 121.
 — Levin, dansk Læge og Anatom, (f. 1783, d. 1843) 104.
- Jacoby, Adolph 176.
 — Bertha s. Frugoni.
 — Bertha f. Iklé 174.
 — Binette f. Goldschmidt 107, 131, 174.
 — Caroline f. Levin 132, 174.
- Jacoby, Charles Leopold 175.
 — Clara f. Hoch 176.
 — Cornelia s. Pokern.
 — Doris f. Hein 176.
 — Eberhard 178.
 — Edmund 178.
 — Flora s. Tedesco.
 — Frederick Anton 175.
 — Gertrud 135, 177.
 — Gertrude s. Bogaart.
 — Günther, Prof. i Greifswalde 176.
 — Hans, Præst i Elgin 176.
 — Hans 178.
 — Hans P. H. 178.
 — Hedwig s. Ziemendorff.
 — Helene s. Centurier.
 — Helene s. Hayes.
 — Hermann, Prof. i Königsberg, Dr. theol., 135, 176.
 — Johanne Dorothea Wilh. f. Gotzke 134, 176.
 — John Martin 175.
 — Jos. Johannes, Overlærer i Berlin, 121, 133—134, 176.
 — Jonas Moritz, Kjøbmand i A., 87, 130, 131—132, 174.
 — Käthe s. Gregorovius.
 — Laura Jane f. Turner 175.
 — Margaret 175.
 — Margareta f. Männis 176.
 — Margarete s. Sadée.
 — Marie Caroline f. Sheehan-Dare 175.
 — Math. f. Leffmann 132, 174.
 — Moritz Samuel 131, 174.
 — Paul 177.
 — Paul Erwin 176.
 — Paula f. Goltz 176.
 — Pauline f. Platz 134, 176.
 — Siegfried 132, 174.
 — Therese s. Wolff.
 — Walther, Assessor i Berlin, 176.
- Jacoby-Iklé, Adele s. Wieler.
 — Adolph 175.
 — Alice f. Hovey 175.
 — Charlotte s. Urquohart.
 — Chas. Joan 174.
 — Clara s. Hardy.
 — Ernest 175.
 — Francis 175.
 — Henry 175.
- Jacoby-Iklé, Herbert 174.
 — John 174.
 — Kathleen May Elsa 174.
 — Leopold Joseph 175.
 — Lillian 174.
 — Marthe f. Iklé 174.
 — Mathilde s. Lewis.
 — Max 174.
 — Maud 174.
 — Nelly 175.
 — Olga Joan Muriel 174.
 — Olga Sara f. Iklé 174.
 — Robert Henry 174.
- Jaffe, Rosa s. Schlesinger.
- Jensen, Kristine s. Lamm.
- Joel, Hirsch 17—20, 25, 159.
 — (Abr.) Jacob 17, 21, 159.
 — Jacob Hirsch s. Hannover.
 — Jonas 21, 159.
 — Joseph Juspa 21, 159.
 — Leb Levin Hirsch 20, 159.
 — Moses s. Amsterdam.
 — Nathan Hirsch 20, 24, 159, 163.
 — Peschen f. Loeb 20, 159.
 — Pheibisch Hirsch 20, 159.
 — Rebecca f. Moses 163.
 — Recha f. Wagner 21, 159.
 — Sarah f. Hecht 20, 159.
 — Sara Rebecca s. Fuchs.
 — Uri Pheibisch 17, 18, 20, 159.
- Joelsohn, Flora s. Rosenstock.
 — Hannechen s. Flörsheim.
 — Jecheskel (Caspar) 166.
 — Jette s. Rosenstock.
 — Vögelche f. Nathan 166.
- Kearsley**, Maud s. Hambro.
- Kirsch, Else s. Ziemendorff.
- Klier, Adele f. Schlesinger 162.
 — Carl 162.
- Klingberg, Prof., Læge i K., 80.
- Kohlmann, E. Hattemager 72.
- Krohn, Emilie f. Bull 118.
 — Pietro, Prof., 118.
- Kuder, Hedwig s. Nussbaum.
- Købke, C. S., dansk Maler, 104.
- Lamm**, Anna f. Petersen 165.
 — Anna Frederikke s. Geber.
 — Aron F., Bankier i K., 165.
 — Axel 165.

- Lamm, Betty f. Geber 165.
 — David, Bankier i K., 165.
 — Ellen 165.
 — Friederike 165.
 — Herbert 165.
 — Kristine f. Jensen 165.
 — Manfred 165.
 — Pauline s. Cohen.
 — Ricardo 165.
 — Sophie 165.
- Landsberger, Hadassa f. Hirsch 43, 44, 45, 64.
 — Hirsch 43, 44, 45, 64.
- Leb, Isaac Juda 18.
- Leffmann, Doris s. Goldschmidt.
 — Mathilde s. Jacoby.
- Levin, Caroline s. Jacoby.
- Lewis, Alfr. T. 174.
 — Mathilde f. Jacoby 174.
- Linvald, Adda Hannover f. Cohen 161.
 — Axel S., Magister, 161.
- Loeb, Juda 19, 159.
 — Peschen s. Joel.
- Lubbock, Marjory s. Hambro.
- Lucke, Frieda s. Ziemendorff.
- Lübke, Blümchen s. Hannover.
 — Hannah f. Rendsburg 30, 160.
 — Salomon 30, 160.
- Lyon, Blomma 164.
 — Carl Leopold 164.
 — Edvard 164.
 — Henriette f. Nathan 164.
 — Ida 164.
 — Julius 164.
 — Louise 164.
- Madvig, J. N., Professor, Philolog, 104, 141,**
- Magnus, Levin Moses 163.
 — Rechib f. Hannover 163.
- Münns, Overførster 176.
 — Margareta s. Jacoby.
- Martin-Smith, Everard 173.
 — Sybil Emily s. Hambro.
 — Violet Mary f. Hambro 173.
- Marcus, Abraham 43.
 — Freide f. Hirsch 43.
- Marx, D., Hattemager, 73.
- Mayne, Grace Otw. s. Hambro.
- Melchior, Springche s. Gerson.
- Mendelssohn, Moses, tydsk Philolog (f. 1729 d. 1786) 19, 25, 58.
 — Frommet f. Guggenheim 25.
- Meyer (Amscl) Alfred, Grosserer i K., 93.
 — D. A., Hofraad og Grosserer i K., 71.
 — Hanne f. Goldschmidt 39, 65, 110, 173.
 — Jacob Salomon, Grosserer i K., 39, 60, 61, 77, 96, 99, 120, 121, 173.
 — Salomon Amsel 39, 65, 173.
 — Salomon, Vexelmægler i K., 81, 93.
- Meyer & Trier 67, 69, 71, 72, 74, 75, 78.
- Michaelsen, Helene f. Heyman 160.
 — I. C. E., Grosserer i K., 160
 — Laura s. Hannover.
- Mildmay, George St. John 172.
 — Grace Mary f. Hambro 172.
- Moses, Embedsmand, 163.
 — Lina s. Nussbaum.
 — Rebecca s. Joel.
- Munk, Henny s. Schlesinger.
- Møller, Bertha s. Flörsheim.
- Nachmanson, Ernst 164.**
 — Gunnar 164.
 — Magda f. Geber 164.
- Napoleon I 12, 13.
- Nathan, Abraham 163.
 — Behle f. Rubin 163.
 — Golde 163.
 — Hedda s. Rubens.
 — Hendle s. Simcha.
 — Henriette s. Lyon.
 — Hartvig Joel 24, 163.
 — Joel 163.
 — Levin Joel 24, 30, 165.
 — Moritz 165.
 — Joel 167.
 — Pauline s. Geber.
 — Samson Joel 165.
 — Schönce f. Heilbuth 24, 165.
 — Vögelche s. Joelsohn.
- Nathanson, Benta f. Weel 75.
 — M. L., Grosserer i K., senere Red. af Berl. Tid., Etatsraad 60, 71.
- Nathanson, Moritz Hirsch 165.
 — N. L., Grosserer i K., 61, 67, 75.
- Neumark, Sal. Mirels, Overrabbiner i A., 12, 19.
- Neustadt, Blume f. Schlesinger 162.
 — Daniel 162.
- Nielsen, M., Bestyrer af Borgerdydskolen i K., 139.
- Norman, Arabella M. s. Hambro.
- Nussbaum, Adele s. Hirsch.
 — Adolph 166.
 — Bertha f. Rosenstock 166.
 — Elly Victoria 166.
 — Francis 166.
 — Harriet 166.
 — Hedwig f. Kuder 166.
 — Isaac 166.
 — Lina f. Moses 166.
 — Manfred 166.
 — Max 166.
 — Siegfried 166.
- Okeden, Caroline Susan t. Hambro 172.**
 — U. Edw. Parry, Oberst 172.
- Oldenburg, Baruch B. 38, 171.
 — Breine f. Goldschmidt 38, 171.
 — Buna Mirjam f. Poppert 37, 38, 171.
 — Hannah Rebecca f. Heilbuth 37, 171.
 — Jonathan 36—38, 171.
 — Meyer Abraham 35, 171.
 — Prieveche f. Heilbuth 36, 171.
- Oppenheim, David 162.
 — Getsch 36, 171.
 — Hitzel f. Goldschmidt 36, 171.
 — Jenny f. Rubin 162.
 — Jutta f. Goldschmidt 38, 64, 171.
 — Mendel 38.
 — Rebecca 162.
 — Wolff 38, 39, 171.
- Petersen, Anna s. Lamm.**
 — Augusta s. Topseø.
- Philipson, Hilda s. Geber.
- Platz, Geheimeraad 176.

- Platz, Pauline s. Jacoby.
 Pokern, Arthur 176.
 — Cornelia f. Jacoby 176.
 — Marie Luise 176.
 — Paula Christiane 176.
 — Renate 176.
 Poppert, Buna Mirjam s. Goldschmidt s. Oldenburg.
 — Frommet f. Heckscher 37.
 — Jette s. Schiff.
 — Mate Eva s. Heine.
 — Meyer Samson 37, 171.
- Raphael**, Constanze s. Hannover.
 — Emma f. Schiff 161.
 — Jenny s. Adler.
 — John, Bankier i London 154, 161.
 Reé, I. B., Bankier i Hamburg, 75, 78.
 Reichhelm, F., Landrichter, 177.
 — Hedwig 177.
 — Ilse f. Ziemendorff 177.
 — Reinhold 177.
 Rendsburg, Hannah s. Elb s. Lübke.
 Renner, Fräuche f. Goldschmidt 36, 171.
 — Ruben 36, 171.
 Rosenstock, Bertha s. Nussbaum.
 — Flora 167.
 — Flora f. Joelsohn 167.
 — Jeanette f. Strauss 167.
 — Jenny s. Wigderowitsch.
 — Jette f. Joelsohn 166.
 — Julius 167.
 — Manfred 167.
 — Männi 166, 167.
 — Regine 167.
 — Sarah s. Herz 167.
 Rubin, Bernh., Fabrikejer og Etatsraad i K., 161.
 — Ida f. Coppel 161.
 Rubens, Charlotte 164.
 — Hedda f. Nathan 163.
 — Janette 164.
 — Julius 163.
 — Michel Efraim 163.
 — Moritz Ad. 163.
 Rubin, Behle s. Nathan.
 — Jenny s. Oppenheim.
- Rubin, Marcus 162.
 — Rahel f. Schlesinger 162.
- Sadée**, Elisabeth 177.
 — Leopold, Dr. phil., 177.
 — Paul, Dr. phil., 177.
 — Paul 177.
 — Margareta f. Jacoby 177.
 Salomon, Rebecca s. Hannover.
 — Sara s. Cohen.
 — Schlome 159.
 Scheitel, S. A. Hattemager 71.
 Schiff, Baruch Aron 37.
 — Emma s. Raphael.
 — Jette f. Poppert 37.
 — Mate Eva f. Poppert 37.
 Schlesinger, Adele s. Klier.
 — Abraham Falk 162.
 — Auguste f. Gabrieliwicz 162.
 — Betty 162.
 — Betty f. Herz 31, 161.
 — Blume s. Neustadt.
 — Chaja 162.
 — David, Dr. phil., 31, 162.
 — David 162.
 — David 163.
 — Edel s. Hagenow.
 — Edel 162.
 — Eva 162.
 — Fanni 162.
 — Getschlik, Klausrabbiner i Hamburg, 31, 161.
 — Hadassa 162.
 — Hanne s. Engel.
 — Hanne s. Heimann.
 — Henny f. Munk 163.
 — Israel 162.
 — Lea 162.
 — Liepman, Dr. phil., 31, 162.
 — Marcus 162.
 — Michael 162.
 — Michel 162.
 — Moscheh 163.
 — Moses Mendel 162.
 — Nachmann 162.
 — Rahel s. Rubin.
 — Rebecca 162.
 — Rosa f. Jaffe 162.
 — Sara 162.
 — Sarah f. Wreschner 162.
 Scott, Kate s. Hambro.
 Seligmann, A., Grosserer i K. 160.
- Seligmann, Sigrid s. Hannover.
 — Viga f. Wagner.
 Sheehan-Dare, Marie Caroline s. Jacoby.
 Simcha, Hendle f. Nathan 165.
 — Man 165.
 — Son af Menachem Man 29.
 Spanier, Nathan 19.
 Steenstrup, Japetus, Zoolog, Professor 87, 96, 104.
 Stern, Isaac 27, 163.
 — Rebecca f. Hannover 27, 163.
 — Røschen Rebecca s. Goldschmidt.
 — Syskind 27, 163.
 Stoppelmann, Gerhard 167.
 — Hertha f. Wigderowitsch 167.
 — Jenny 167.
 — Willy 167.
 Strauss, Jeanette s. Rosenstock.
 Stuart, Gertr. Mary s. Hambro.
- Tedesco**, Flora f. Jacoby 174.
 — Fritz 174.
 — Mathilde s. Fröhlich.
 Terrière, de Salis la, Agneta f. Hambro 172.
 — B. Fenwick, Oberst 172.
 — Howard 172.
 Thomsen, Andr. Peter, Overretsassessor 77.
 — Chr. Alb. Fred., General, Minister 77.
 Thorsen, P. G., Prof., Bibliotekar 141.
 Tielbe, Else s. Ziemendorff.
 Topsoe, Augusta f. Petersen 161.
 — Karen Anna s. Hannover.
 — V. S., Redaktor 161.
 Turner, Eliza Fr. Hambro.
 — Laura Jane s. Jacoby.
- Ungermann**, F. C. 75.
 Urquohart, Carry Joan 175.
 — Charlotte f. J.-Iklé 175.
 — Harry Knox 175.
- Wagner**, Joseph 21, 159.
 — Recha s. Joel.
 — Viga s. Seligmann.
 Warburg, Salomon M. 29.

- Warburg, S. Justizrath i A. 29.
— Wulff Salomon, Bankier i Altona 29, 60, 74, 79, 85, 94, 97.
- Weil, Levin, Grosserer i K. 113, 115, 120, 121.
- Westergaard, Hanne 116.
- Whyte, Ebba Beresford s. Hambro.
- Wieler, Adelef, Jacoby-Iklé 174.
— Eric Ethelbert 174.
— Leslie 175.
- Wigderowitsch, Elly 167.
— Gertrud 167.
— Hertha 167.
— Jenny f. Rosenstock 167.
— John 167.
— Manfred 167.
— Willy 167.
- Visby, C. H., Præst 91. 92.
- Wolff, A. A. Dr. phil., Prof. Overrabbiner i K. (f. 1801, d. 1891) 82—84, 91, 104.
- Wolff, Alexander, Kjøbmand i Darmstadt, 82.
— Helene 175.
— Jacob 175.
— Johanna 175.
— Therese f. Jacoby 175.
— Wilhelm 175.
- Wollheim, Anton Edmund, Dr. phil., tydsk Litterat, 125—127, 178.
— Doris f. Leffmann (s. Goldschmidt) 121, 122—125, 126, 127, 178.
- Wreschner, Sarah s. Schlesinger.
- Yorke, Susan s. Hambro.
- Zadig, Sarah f. Hannover 163.
— Moses 163.
- Zedner, Jonathan 46.
— Joseph, Orientalist 46.
- Zethelius, Erik 164.
— Fr. Otto, Kaptejn 164.
- Zethelius, Per Olof 164.
— Pauline f. Hazelius 164.
- Ziemendorff, Berta f. Hempel 177.
— Brigitte 177.
— Else f. Kirsch 177.
— Else f. Tiebel 177.
— Frida f. Lucke 177.
— Fritz, Pastor emer., 135, 176.
— Fritz, Læge i Küstrin, 177.
— Fritz 177.
— Gertrud 177.
— G., Læge i Arnswalde, 177.
— Gudrun 177,
— Hans, Ingeniør i Berlin, 177.
— Hedwig f. Jacoby 135, 176.
— Heinz, Ing. i Berlin, 177.
— Ilse s. Reichhelm.
— Ingeborg 177.
— Peter 177.
— Sigrid 177.
- Zimmermann, Hedw. s. Jacoby.